

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă*
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Redactori

Pr. Constantin Olariu
Drd. Dragoș Cătălin Jumugă
Drd. Andrei-Lucian Ionescu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Colegiul Director

ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului
— Președinte fondator,

Pr. Constantin Olariu, Consilier Cultural
al Arhiepiscopiei Râmnicului

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică)

Acad. Prof. Univ. Dr. Constantin Bălăceanu-Stolnici,
Academia Română

Acad. Prof. Univ. Dr. Ilie Bădescu, Academia Română

Dr. Bogdan Tătaru-Cazaban, Cercetător la
Institutul de istorie a religiilor, Academia Română
V. Rev. Archim. Maximos Conostas, Professor of Patristics and
Orthodox Theology, Director Pappas Patristic Institute, Holy
Cross Greek Orthodox School of Theology, Brookline, MA, SUA

Dan Ciachir, scriitor — București

Prof. Univ. Dr. Habil. Ion Marian Croitoru, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște

Prof. Univ. Dr. Nae Georgescu, București

Lector Univ. Dr. Octavian Gordon, Universitatea București

Prof. Univ. Dr. Marina Kolovopulu, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena

Prof. univ. dr. Giorgi Kvesitadze, Președintele Academiei
Naționale de Științe a Georgiei

Fr. Bassam A. Nassif, Ph.D., D.Min., Associate Professor
of Pastoral Theology, Saint John of Damascus Institute
of Theology, University of Balamand, Lebanon

Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade, Universitatea din București

Prof. Univ. Dr. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române

Conf. Univ. Dr. Svetoslav Ribolov, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria

Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu, membru AOSR — București

Prof. Univ. Dr. Răzvan Theodorescu, Vicepreședinte
al Academiei Române

Conf. Univ. Dr. Nicolae Xionis, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena

An VII, Nr. 2 (XIV) iulie — decembrie 2022

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Experiența îndumnezeirii **5**

în spiritualitatea

Sfântului Grigorie Palama

ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Pregătirea necesară a creștinului pentru **12**

primirea Duhului Sfânt prin Sfintele Taine

Pr. Dr. Mercurie-Daniel Apostol

Rugăciunea în literatura patristică timpurie (II) **24**

Prof. asoc. Dr. Svetoslav Ribolov

Treptele mistice ale rugăciunii **34**

după însemnările lucrării anonime

de limbă siriacă Liber Graduum (L.G.)

Pr. Lect. Univ. Dr. Ioniță Apostolache

Duhul lumii și duhul Bisericii. **45**

Ispita ideologiei

Vasile Bănescu

Isihasmul paisian – păstrător și continuator **58**

al duhului filocalic în monahismul românesc

Drd. Andrei-Lucian Ionescu

STUDIA HUMANITATIS

Un antimis și două vechi **67**

epitafe românești necunoscute

Arhim. Dr. Policarp Chițulescu

Episcopul Damaschin Dascălu **73**

– Harnic traducător și patriot convins (II)

Pr. Dr. Laurențiu Rădoi

Patriarhul Justinian – **83**

ctitor al învățământului teologic

Pr. Prof. Petre Mateiescu

Teme biblice prezente **92**

în poezia lui Mihai Eminescu

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Stancu

Mormântul lui Stroe Buzescu **97**

de la Mănăstirea Stănești

Dr. Florin Epure

Din traduceri școlii paisiene: **105**

lucrarea referitoare la Sf. Botez

a lui Evstratie Arghentie (II)

Dr. Oana-Mădălina Popescu

Un Patriarh la teatru **114**

Dan Ciachir

VERBA PATRUM

[Cuvânt] la Înălțarea Sfintei Cruci **119**

Sfântul Ioan Gură de Aur

Traducere din limba greacă

de Dr. Andrei-Ion Popescu

ARS CHRISTIANA

Transfigurarea prin rugăciune **127**

în filmul Căința de Abuladze (II)

Elena Dulgheru

COLLOQUIUM

Harul lui Dumnezeu și libertatea omului **139**

Interviu cu Părintele Martinian Ioniță

– Starețul Mănăstirii Stânișoara

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Experiența îndumnezeirii în spiritualitatea Sfântului Grigorie Palama

Dumnezeu, Care l-a zidit pe om și i-a sădit în adâncurile lui puterea de cuprindere a dumnezeirii, îl înconjoară cu iubire negrăită și nu-l mărginește ori limitează spre a dialoga cu Sine, în taina rugăciunii. În această experiență, Dumnezeu, ca iubire fără margini, Se descoperă în mod tainic omului „față către față”. Astfel, omul se alipește cu fața de Dumnezeu și chipul lui devine icoana lui Dumnezeu, întrucât contemplarea lui Dumnezeu îi devine izvor de viață și nemurire.

Nu există altă cale pe care credinciosul să se desăvârșească decât cea care izvorăște din puterea lui Hristos¹, Care a asimilat în umanitatea Lui energiile divine nesfârșite, făcându-le energii ale acesteia, dar, în același timp, accesibile nouă. Duhul Sfânt unește pe om cu Hristos și prin aceasta îl face să se împărtășească de sfințenia și de îndumnezeirea infinită care este în trupul lui Hristos sau în firea omenească a Lui. Hristos Însuși este prezent în harul ce ni se comunică prin Duhul Sfânt, iar „unde există relația nemijlocită și intimă cu Hristos și în El cu ceilalți credincioși, există și sfințenia”². Rolul Duhului Sfânt este acela de a ne face proprii aceste energii ale lui Hristos și darurile care ne apropie de asemănarea cu El³. Prezența Sfințitorului produce o schimbare a simțurilor, nu una naturală, ci una mai presus de fire, datorită căreia „acoperămintele patimilor” au fost îndepărtate de pe „puterea lor înțeleghătoare”.

Apropierea noastră de Dumnezeu, ca stare de sfințenie, pe care trebuie să o dobândim, nu se realizează ca o împărtășire sau apropiere de ființa lui Dumnezeu, ci de lucrarea Lui, și aceasta este proprie numai fapturilor raționale⁴ în care se întipărește, în chip negrăit, puterea Duhului Sfânt,

¹ „Hristos este sfânt mai întâi pentru că este Dumnezeu. Sfințenia este o însușire a lui Dumnezeu. Creatura nu are sfințenie decât prin participare [...]. Oriunde Se manifestă Dumnezeu, se trăiește sfințenia Lui, ca ceva care e cu totul deosebit de lume, dar care și comunică energia harului în vederea purificării, ca un fior de sfință, de venerație, sau de frică a omului în fața lui Dumnezeu, din pricina păcătoșeniei proprii care împiedică deplina participare la sfințenia Lui”, cf. Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. IBMBOR, București, 2003, p. 297.

² Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. IBMBOR, București, 2003, p. 278.

³ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. IBMBOR, București, 2003, pp. 316-317.

⁴ „Cum vom ajunge deci noi aproape de Dumnezeu? Oare apropiindu-ne de firea Lui? Dar niciuna dintre toa-

prin Taina Botezului. Așadar, Harul lui Dumnezeu face începutul sfințirii noastre prin Botez, menține starea de sfințenie și ne face să creștem epectatic în ea, spre a dobândi sfințenia, îndumnezeirea.

Sfântul Grigorie Palama considera că îndumnezeirea omului nu reprezintă, simplu, o stare morală la care poate ajunge omul cu ajutorul filosofiei despre Dumnezeu, ci o realitate plină de har care presupune curăția inimii și este împlinită prin împărtășirea de energiile necreate ale dumnezeirii. Oricât s-ar îmbunătăți omul, el nu se poate îndumnezei prin puterile lui. Îndumnezeirea este un dar al lui Dumnezeu către oameni⁵.

Omul primește Harul necreat și se unește cu Dumnezeu prin împărtășirea de Sfintele Taine și trebuie să rămână apropiat de Trupul lui Hristos, pentru că sfințirea nu se limitează la anumite etape ale vieții⁶, ci ea se întinde dinamic și acoperă toate fazele și toate formele existenței umane⁷. În acest sens, libertatea omului se vădește prin conștiința cu care acesta se predă lui Dumnezeu în mod voit, împărtășindu-se de El, „deoarece calea unirii nu este un proces inconștient; ea presupune o veghe neîncetată a minții, o strădanie statornică a voinței”⁸. În sânul Bisericii, credinciosul este chemat să devină după har ceea ce este Dumnezeu după fire.

Cu totul minunat este faptul că ființa umană poate face experiența realității îndumnezeirii sale încă din viața prezentă. Ca majoritatea teologilor mistici răsăriteni, Sfântul Grigorie Palama lega experiența rugăciunii neîntrerupte, al cărei scop nu este altul decât comuniunea veșnică cu Dumnezeu, de contemplarea Luminii necreate. Lumina dumnezeiască nu constituie un simbol al slavei dumnezeiești, ci mărturia cea mai sigură a îndumnezeirii omului.

Ființa umană poate face experiența realității îndumnezeirii sale încă din viața prezentă. Ca majoritatea teologilor mistici răsăriteni, Sfântul Grigorie Palama lega experiența rugăciunii neîntrerupte, al cărei scop nu este altul decât comuniunea veșnică cu Dumnezeu, de contemplarea Luminii necreate. ❀

te cele create nu are și nu va avea nicio împărtășire sau apropiere cu firea supremă. Deci dacă a ajuns cineva aproape de Dumnezeu, desigur s-a apropiat de lucrarea Lui. Cum? Ca unul ce se împărtășește de ea în chip firesc? Dar acest lucru e propriu tuturor făpturilor. Prin urmare nu prin puterile firești, ci prin cele primite pe urmă, cu voia liberă, ajunge cineva aproape sau departe de Dumnezeu. Iar voie liberă au numai ființele raționale. Așadar numai acestea dintre toate celelalte ajung aproape sau departe de Dumnezeu, apropiindu-se sau depărtându-se prin virtute sau răutate. Numai acestea deci sunt și în stare de nefericire sau de fericire. Dar noi să credem că vom dobândi fericirea”, cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *150 de capete despre cunoștința naturală*, 78, în *Filocalia*, vol. VII, pp. 435-436.

⁵ „Orice virtute și imitarea lui Dumnezeu care este la îndemâna noastră deschid, într-adevăr, celui care le practică stări favorabile pentru unirea cu Dumnezeu, însă numai însuși harul desăvârșește taina unire” cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade III*, 1, 27; traducere în John MEYENDORFF, *Défense des saints hésychastes*, pp. 608-609.

⁶ „De aceea, nu numai să ne curățim înainte și așa să ne apropiem, dar să fim atenți la noi înșine și, după ce am dobândit acest dumnezeiesc dar, să arătăm și multă pază, ca să rămânem mai presus de patimi și să vestim virtuțile Celui ce a binevoit a locui în noi plecând de la asemănarea cu El în acestea arătată nouă”, cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Omilia 56. Despre sfintele și înfricoșătoarele lui Hristos Taine*, 14, p. 434.

⁷ Georgios MANTZARIDIS, *La doctrine de Saint Grégoire Palamas sur la déification de l' être humain*, p. 91.

⁸ Vladimir LOSSKY, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, p. 232.

Omul se poate uni cu Dumnezeu în două feluri, spune Sfântul Grigorie Palama în *Cuvântul* său *despre rugăciune*⁹: în primul rând prin comuniunea virtuților dumnezeiești și, în al doilea rând, prin rugăciune. Prin prima, omul devine capabil de a primi unirea cu Dumnezeu, fără a și reuși să facă lucrul acesta; doar puterea rugăciunii poate produce efectul unirii cu Dumnezeu.

Rugăciunea este un mijloc duhovnicesc de a-l ridica pe om la Dumnezeu (...) Însă curăția rugăciunii este pe măsura celei a inimii și a minții celui care se roagă. Dacă sufletul omului este stăpânit de patimi, acesta nu se poate apropia de Dumnezeu nici să primească Harul Său. ✠

Rugăciunea îl înalță pe om de pe pământ la cer și, trecând deasupra a tot ce este ceresc și nume și înălțime și vrednicie, îl înfățișează pe om lui Dumnezeu, Celui Care Se află mai presus de toate¹⁰.

Susținând că unirea cu Dumnezeu este cultivată și apoi desăvârșită de forța rugăciunii, el nu o atribuie puterii personale a omului, ci o pune în relație cu această virtute care oferă mediul prealabil lucrării de înnoire a ființei umane prin Harul lui Dumnezeu¹¹.

Rugăciunea este un mijloc duhovnicesc de a-l ridica pe om la Dumnezeu: „nici cântarea de psalmi, nici rugăciunea nu ne pot mântui prin ele însele, ci numai puterea lui Dumnezeu, înaintea Căruia se săvârșesc acestea”¹². Noi Îl chemăm pe Dumnezeu în rugăciunile noastre fără încetare, pentru a fi fără încetare cu El¹³, însă curăția rugăciunii este pe măsura celei a inimii și a minții celui care se roagă. Dacă sufletul omului este stăpânit de patimi, acesta nu se poate apropia de Dumnezeu, nici să primească Harul Său.

Totodată, nimeni nu poate ajunge la rugăciunea desăvârșită dintr-o dată¹⁴, care este rugăciunea curată, dacă nu s-a obișnuit să aibă mereu pe Dumnezeu în cuget, dacă nu i-a devenit o dulceață gândul la Dumnezeu. De aceea, rugăciunea curată, spune Părintele Stăniloae, nu e decât „flacăra care se ridică din ce în ce mai sus din focul rugăciunii neîncetate”¹⁵.

Prin rugăciunea curată, mintea Îl vede pe Dumnezeu, iar „lumina acestei vederi îi vorbește duhovnicește și în chip tainic celui îndumnezeit”¹⁶. Vederea lui Dumnezeu, îndumnezeirea omului și unirea cu El duc la

⁹ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie. Al doilea din cele din urmă. Despre rugăciune*, în *Filocalia*, vol. VII, pp. 209-242.

¹⁰ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Omilia a doua. La parabola evanghelică a vameșului și a fariseului*, 4, p. 15.

¹¹ Georgios MANTZARIDIS, *La doctrine de Saint Grégoire Palamas sur la déification de l'être humain*, p. 110.

¹² SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Omilia a noua. Despre puterea postului și a rugăciunii*, 11, în *Omilii*, vol. I, p. 124.

¹³ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade*, II, 1, 30; traducere în J. MEYENDORFF, *Défense des saints hésychastes*, pp. 284-285.

¹⁴ „În rugăciune, mintea leapădă treptat relațiile cu cele ce sunt, întâi pe cele care o leagă de cele de rușine, rele și în general stricătioase, apoi pe cele ce sunt la mijloc, și prefac pe om spre mai rău sau spre mai bine, potrivit cu scopul cu care le folosește, pentru care e toată învățarea și cunoștința lor. De aceea este și un sfat al Părinților «să nu primim cunoștința pe care o face vrăjmașul să răsară în vremea rugăciunii, ca să nu fim jefuiți de ceea ce e mai înalt», cf. Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și Mistica*, p. 238.

¹⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Nota 470*, în *Filocalia*, vol. VII, p. 213.

¹⁶ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Despre sfânta lumină*, 35, în *Filocalia*, vol. VII, pp. 308-309.

cunoașterea existențială, empirică sau fințială a lui Dumnezeu; numai atunci se poate spune că omul posedă „cunoașterea cu adevărat mântuitoare”. Aceasta nu ține de puterile naturale ale rațiunii și nici de capacitatea imaginației, ci de îndumnezeirea ființei celui care practică rugăciunea neîncetată și asceza. Darul îndumnezeitor al Duhului Sfânt, care este o lumină tainică și mai presus de fire, îi înveșmântează în lumină pe cei ce se învrednicesc de el. Mai mult decât atât, Duhul „le dă cunoștința despre Dumnezeu și viața în Dumnezeu”¹⁷.

Urcând pe treapta virtuților, cunoașterea lui Dumnezeu pe care o dobândește este de-săvârșită. Împărtășirea din Tainele Bisericii, respectarea poruncilor dumnezeiești, rugăciunea și, mai mult, contemplarea mistică a Luminii necreate, conduc omul nu doar către unirea cu Dumnezeu ci, în mod egal, către cunoașterea Lui, astfel încât adevărata apropiere de Dumnezeu nu se prezintă ca un rezultat al capacităților intelectuale ale ființei umane, ci ca un dar al vieții în Hristos și în Duhul Sfânt¹⁸. Această cunoaștere nu este o cunoaștere conceptuală, ci existențială; altfel spus, întreaga ființă se umple de prezența lui Dumnezeu.

Pentru aceasta și mintea trebuie să se ferească „de cele de rușine, rele și în general stricăcioase, apoi de cele care o leagă de cele ce sunt la mijloc și prefac pe om spre mai rău sau spre mai bine, potrivit cu scopul cu care le folosește”¹⁹.

Luminat de lumina cea neapropiată, „printr-o unire necunoscută în sens de depășire”, sfântul Îl vede pe Dumnezeu și se unește cu El: „Vederea luminii necreate nu este abstractă; ea este unire și îndumnezeire, și apare în chip minunat și de nepătruns prin harul lui Dumnezeu, după lepădarea minții de toate legăturile cu cele ce sunt; ea e mai presus de minte, ivindu-se numai prin puterea Duhului, în vreme ce încetează orice lucrare a ei”²⁰. Lumina divină, deși nu are formă materială, „nu e ceva difuz, dezorganizat, ci se simte în ea o armonie superioară, o plenitudine de bunătăți și, ca atare, e frumoasă, e chiar frumusețea de model a oricărei frumuseți văzute”²¹ și este cunoscută de către sfinți ca fiind „negrăită, necreată, veșnică, atemporală, neapropiată, nemăsurată, nesfârșită, nehotărnică, ne-

...adevărata apropiere de Dumnezeu nu se prezintă ca un rezultat al capacităților intelectuale ale ființei umane, ci ca un dar al vieții în Hristos și în Duhul Sfânt. Această cunoaștere nu este o cunoaștere conceptuală, ci existențială; altfel spus, întreaga ființă se umple de prezența lui Dumnezeu. ❀

¹⁷ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade*, III, 1, 35, pp. 626-628.

¹⁸ Georgios MANTZARIDIS, *La doctrine de Saint Grégoire Palamas sur la déification de l' être humain*, p. 130.

¹⁹ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Despre Sfânta Lumină*, 35, în *Filocalia*, vol. VII, p. 309.

²⁰ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade*, I, 3, 17, pp. 146-147.

²¹ Pr. Dumitru STĂNILĂ, n. 10, *Filocalia*, VII, p. 415.

văzută de îngeri și de oameni, frumusețea arhetipică și neschimbată, slava lui Dumnezeu, slava lui Hristos, slava Duhului, raza dumnezeirii. Căci se slăvește trupul deodată cu primirea lui, și slava dumnezeirii se face slava trupului²². Ca lumină, principiu al manifestării, harul nu poate rămâne în noi imperceptibil²³. Noi nu putem să nu-L simțim pe Dumnezeu dacă firea noastră este în stare de sănătate duhovnicească. Devenit el însuși lumină, omul se împărtășește de lumina necreată, întrucât acum cunoaște și ceea ce e mai presus de lumină și neînțeleas din Dumnezeu²⁴, întrucât „darul îndumnezeitor al Duhului este o tainică lumină inteligibilă, nematerială și subzistentă, care îi preschimbă în lumină pe cei ce primesc plinătatea ei. Duhul nu numai că îi umple pe aceștia de lumină veșnică, dar le și dă cunoștința lui Dumnezeu și viața în Dumnezeu”²⁵.

Contemplarea luminii necreate este unul și același lucru cu îndumnezeirea omului, care Îl vede pe Dumnezeu prin îndumnezeirea sa – și nicidecum pe calea rațiunii umane²⁶: „Dar încă nu are loc unirea, până ce Mângâietorul nu va lumina de sus celui ce se roagă, șezând în foișorul vârfurilor naturale și așteptând făgăduința Tatălui și până ce nu-l va răpi astfel, prin descoperire, spre vederea luminii”²⁷. Sfântul Grigorie Palama afirmă în acest sens că doar prin unirea supranaturală a ființei umane cu Lumina necreată avem posibilitatea unei „teologii sigure”²⁸.

Vederea lui Dumnezeu „mai presus de simțuri și de minte” este împărtășită omului de Duhul Sfânt „prin îndumnezeire”²⁹, căci „Dumnezeu este inaccesibil și abordabil în același timp, după cum se vede clar și limpede în toate textele biblice. Este accesibil prin intermediul teofaniilor. Dumnezeu Se descoperă prin lumină și slavă, iar omul vede această slavă și această lumină și ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu și a voii Lui, atât cât este cu putință”³⁰.

Îndumnezeirea nu este o stare abstractă, ci e unire a omului cu Dumnezeu. Cel care contemplă lumina necreată s-a unit cu Dumnezeu. Sfântul o vede atât cu ochii duhovnicești, cât și cu cei trupești, deoarece-

22 „Tomul aghioritic”, în *Filocalia*, VII, Ed. Humanitas, p. 415.

23 „Cel ce are parte de activitatea dumnezeiască și s-a schimbat cu schimbarea dumnezeiască, este el însuși ca o lumină, e împreună cu lumina și împreună cu lumina vede în chip conștient cele care fără acest atât de mare har sunt nearătate pentru toți, ajungând nu numai mai presus de simțurile trupești, ci și mai presus de orice din cele cunoscute de noi prin puterea noastră naturală. Căci pe Dumnezeu îl văd cei curați cu inima, potrivit fericirii nemincinoase spuse de Domnul (Matei V, 8), Care fiind lumină, locuiește și Se arată celor ce-L iubesc pe El”, cf. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Fecioara Maria – prototip al vieții isihaste*, p. 213.

24 Mitropolit Hierotheos VLACHOS, *Psihoterapia ortodoxă*, p. 402.

25 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade*, III, 1, 35, pp. 626-628.

26 Mitropolit Hierotheos VLACHOS, *Psihoterapia ortodoxă*, p. 403.

27 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Despre Sfânta Lumină”, 35, în *Filocalia*, vol. VII, p. 310.

28 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Triade”, I, 3, 15, pp. 140-141.

29 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, 25, în *Filocalia*, vol. VII, p. 295.

30 Nikolaos MATSOUKAS, *Istoria filosofiei bizantine*, p. 277.

ce aceștia au fost preschimbați prin lucrarea lui Dumnezeu. Ochii trupești sunt transfigurați și, astfel, pot vedea Lumina necreată, care reprezintă strălucirea firii divine, Slava Dumnezeirii, frumusețea Împărăției Cerurilor. Lumina este invizibilă simțurilor dacă acestea nu sunt transfigurate de către Duhul Sfânt. „Cel care a rupt din sufletul său toată legătura cu cele de jos și s-a dezlegat de toate prin păzirea poruncilor și prin nepătimirea ce-i vine din aceasta, s-a ridicat peste toată lucrarea cunoscătoare prin rugăciunea stăruitoare, curată și nematerială, și acolo, printr-o unire necunoscută, în sens de depășire, e învăluit într-o strălucire neapropiată, devenit lumină și îndumnezeit prin lumină. Văzând această lumină, cunoaște, în vederea și în împărtășirea de această lumină, și ceea ce este mai presus de lumină și neînțeles din Dumnezeu. Acela socotește pe Dumnezeu nu numai mai presus de puterea înțelegătoare omenească a minții – căci sunt și mai multe din cele create mai presus de ea – ci mai presus și de vederea aceea atotsupranaturală, singura prin care se unește mintea cu cele ce sunt dincolo de cele ale lucrurilor inteligibile, «într-o unire dumnezeiască a minților mai presus de ceruri»³¹.

Această stare de îndumnezeire este totuna cu unirea și comuniunea omului cu Dumnezeu, este o participare la Dumnezeire și o comuniune îndumnezeitoare.

Îndumnezeirea ființei umane, începută încă din viața aceasta, devine completă și ireversibilă în veacul viitor. Revelația deplină și manifestarea finală a comuniunii reale a oamenilor cu Dumnezeu, care a început în veacul de acum, nu se vor sfârși decât prin învierea lor întru slavă. Învierea va fi pentru toți, însă numai cei ce au pregustat încă din viața aceasta Împărăția lui Dumnezeu, vor ajunge să o și trăiască deplin. Astfel, după Sfântul Grigorie Palama, „îndumnezeirea poate fi reușită aici numai ca arvună, iar desăvârșirea ei se va petrece fără îndoială atunci când Hristos va veni în slava lui Dumnezeu Tatăl și dreptii vor lumina ca soarele, și atunci în mod clar îi va îndumnezei pe fiii învierii, care vor fi împreună veșnici și împreună slăviți cu El³².

Astfel, vederea aceasta „față către față“ care a început în veacul acesta va atinge desăvârșirea în Împărăția lui Dumnezeu. Dar nu trebuie prin aceasta să înțelegem că, în veacul ce va să vină, vederea lui Dumnezeu va avea un caracter static: „ca și îngerii, ei vor crește veșnic în vedere³³. Vederea lui Dumnezeu „față către față“ nu este o metaforă ci, așa cum arată Sfântul Grigorie Palama, citându-i pe Sfinții Maxim Mărturisitorul

Lumina este invizibilă simțurilor
dacă acestea nu sunt transfigurate
de către Duhul Sfânt. ✠

31 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Despre Sfânta lumină“, 57, în *Filocalia*, vol. VII, pp. 341-342.

32 Pr. Cristian CHIVU, „Studiu introductiv“, în *Opera completă*, vol. I, p. 60.

33 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade* II, 2, 11, traducere în J. MEYENDORFF, *Défense des saints hésychastes*, pp. 340-341.

și Dionisie Areopagitul, Dumnezeu Se lasă văzut de cei ce sunt vrednici de aceasta³⁴. În comuniune cu harul lui Dumnezeu și, devenind tot mai apți prin această comuniune să primească măreția divină, sfinții vor primi fără încetare har peste har, Dătătorul fiind nesfârșit și inepuizabil³⁵.

Meritul deosebit al Sfântului Grigorie Palama a fost acela de a arăta că Harul este o energie necreată, care izvorăște din ființa dumnezeiască a Celor Trei Ipostasuri și e nedespărțită atât de ființa divină, cât și de Ipostasuri³⁶, iar îndumnezeirea este darul lui Dumnezeu împărtășit omului prin Har, care-i oferă acestuia posibilitatea de a crește epectatic, într-o viață lipsită de păcat, spre a dobândi experiența cunoașterii lui Dumnezeu și spre a crește veșnic în iubirea și comuniunea Preasfintei Treimi.

34 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade* III, 1, 29 traducere în J. MEYENDORFF, *Défense des saints hésychastes*, pp. 610-611.

35 SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Triade* III, 1, 29 traducere în J. MEYENDORFF, *Défense des saints hésychastes*, pp. 688-689.

36 Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, p. 312.

Pr. Dr. Mercurie-
Daniel Apostol

Pregătirea necesară creștinului pentru primirea Duhului Sfânt prin Sfintele Taine

Sfântul Simeon Noul Teolog arată importanța Tainei Botezului și subliniază ajutorul dat nouă astfel de Dumnezeu. Proorocii și drepții Vechiului Testament nu au avut acest ajutor dat lor de harul lui Dumnezeu și, totuși, prin faptele lor s-au făcut plăcuți lui Dumnezeu, iar noi, care am primit ajutor împotriva robiei vrăjmașului, nu avem decât să vrem și să dorim să împlinim voia Domnului: „renăscuți fiind prin Sfântul Botez, ne dezlegăm din robie și ne facem liberi și, dacă nu ascultăm din propria noastră voință de vrăjmașul, el nu poate să facă ceva într-altfel împotriva noastră”¹. Astfel, vorbind despre ajutorul pe care-l primim prin Sfântul Botez, Sfântul Simeon adaugă: „căci cred că pruncii care sunt botezați și sfințiți și păziți de acoperământul Preasfântului Duh, sunt oi ale staulului duhovnicesc al lui Hristos și miei aleși pentru că au fost pecetluiți cu semnul de-viață-făcătoarei cruci și au fost eliberați în chip desăvârșit de tirania diavolului”². Prin Taina Sfântului Botez, în sufletul omului se petrec două lucrări: una de fortificare a voinței și cealaltă de omorâre a păcatului, de slăbire prin voință a omului vechi³. Botezul este taina prin care cei botezați devin membri ai Bisericii și se nasc din nou în Hristos spre o viață nouă: „fiindcă, pogorându-Se de sus, Stăpânul nostru a desființat moartea noastră prin moartea Lui (Coloseni II, 14), suprimând în chip desăvârșit osânda venită din călcarea strămoșului și renăscându-ne și, replăsmuindu-ne prin Sfântul Botez și eliberându-ne în chip desăvârșit de ea, ne-a așezat în această lume cu totul liberi și nesupuși înrâuririi tiranice a vrăjmașului”⁴.

Taina Sfântului Botez este cea prin care credinciosul se face mădular al Trupului lui Hristos, adică al Bisericii și, devenind mădular al Bisericii, creștinul prin viață virtuoasă și smerită ajunge la vederea lumi-

¹ SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze*, Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 87.

² *Idem*, *Imne, Epistole și Capitole*, Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 346.

³ Pr. Prof. Dumitru STĂNILAOE, „Desăvârșirea noastră în Hristos după învățătura Bisericii Ortodoxe”, în *MO*, anul XXXII (1980), nr. 1-2, p. 104.

⁴ SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze*, p. 85.

nii dumnezeiești. Acest lucru îl va mărturisi, asemenea Sfântului Simeon Noul Teolog, trei secole mai târziu, Sfântul Grigorie Palama care spune: „Începutul l-a pus în noi harul Botezului care oferă iertarea tuturor păcatelor și a vinei care vine din blestem și se numește baie a nașterii din nou”⁵.

Duhul Sfânt nu poate sălăslui în sufletul cuiva iar acela să nu simtă și să nu fie mișcat de Dumnezeirea sălășluită în el. De aceea, Sfântul Simeon face o precizare care a fost privită cu neîncredere de către mai mulți contemporani ai săi, anume: spune că numai cei morți nu simt nimic și prin urmare cei ce nu-L simt pe Duhul Sfânt în ei sunt morți cu sufletul, adică

Sfintele Taine împărtășesc pe oameni de lumina dumnezeiască, însă simțirea și vederea luminii dumnezeiești depinde de curăția sufletului și „intensitatea” vederii ei depinde de măsura duhovnicească atinsă. ✠

că sufletul lor este atât de încărcat de patimi și griji încât a devenit nesimțitor la cele duhovnicești și inteligibile. Sfântul Simeon înfierează pe cei ce cred că au pe Duhul Sfânt în chip neștiut și-i arată pe aceștia ca fiind goi de „haina țesută” de Dumnezeu și spune către ei: „iată că iarăși mă îndrept către cei care spun că au în ei Duhul lui Dumnezeu în chip neștiut (ἀγνώστως) și socotesc că L-au dobân-

dit pe Acesta în ei înșiși de la dumnezeiescul Botez... spre cei care spun că n-au primit vreodată o simțire (αἴσθησιν) a Lui în vedere și descoperire, ci că L-au primit pe Acesta și îl țin în ei înșiși numai prin credință și gând, dar nu prin experiență (πειρα) «Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat» (Galateni III, 27). Dacă aceia care se botează au îmbrăcat pe Hristos, ce anume este ceea ce au îmbrăcat ei? Dumnezeu. Deci cel ce a îmbrăcat pe Dumnezeu nu recunoaște cu mintea și nu vede ceea ce a îmbrăcat? Atunci când se îmbracă cel gol la trup simte și vede haina cum este ea, dar cel care-L îmbracă pe Dumnezeu, fiind gol la suflet, nu va cunoaște aceasta?»⁶.

Prin Sfintele Taine se împărtășește credinciosului harul Duhului Sfânt pentru a putea crește și deveni mădular al trupului lui Hristos. Sfintele Taine împărtășesc pe oameni de lumina dumnezeiască, însă simțirea și vederea luminii dumnezeiești depinde de curăția sufletului și „intensitatea” vederii ei depinde de măsura duhovnicească atinsă. Părintele Stăniloae spune că mântuirea noastră se realizează prin conlucrarea cu Hristos sălășluit în noi prin Sfintele Taine⁷.

Așadar, prin vederea luminii dumnezeiești încă din viața aceasta, creștinul primește arvuna vieții viitoare. Pentru a ajunge la vederea luminii dumnezeiești, întâi este nevoie de lepădare de sine și pocăință. În același timp, este importantă îndrumarea unui părinte duhovnicesc experien-

⁵ SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Cuvânt despre economia în trup a Domnului nostru Iisus Hristos*, 34, în *Scrieri II*, p. 242.

⁶ Ilarion ALFEYEV, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, Ed. Sofia, București, 2010, pp. 248-249.

⁷ Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, art. cit., în *MO*, XXXII, 1980, nr. 1-2, p. 104.

tat. Toate acestea nu sunt însă de ajuns, căci fără vederea luminii dumnezeiești omul nu are certitudinea și siguranța că se află pe calea către Dumnezeu. Pentru întărirea și susținerea eforturilor sale, creștinul are nevoie de harul Duhului Sfânt ce se împărtășește prin Sfintele Taine, în Biserică. Deci, numai fiind în conformitate cu învățătura Bisericii, și în comunitate cu Biserica, credinciosul poate fi iluminat de lumina necreată a Preasfintei Treimi. Înnoirea și îndumnezeirea firii umane în Hristos sunt făcute accesibile tuturor oamenilor prin Sfintele Taine ale Bisericii, care sunt lucrarea văzută a ierarhiei și lucrarea nevăzută a Mântuitorului Hristos: „Biserica Ortodoxă socotește că mântuirea nu se finalizează în moartea lui Hristos pe cruce, ca echivalent juridic al jignirii ce a adus omenirea lui Dumnezeu, ci în unirea lui Hristos cel răstignit și înviat cu oamenii ce cred în El, pentru ca și ei să poată muri păcatului și învia. Consecvent cu aceasta, ea acordă Tainelor un loc de mare importanță în iconomia mântuirii ca mijloace prin care se înfăptuiește această unire a oamenilor cu Hristos”⁸.

După primirea Tainei Sfântului Botez, omul primește sălășluirea în suflet a Duhului Sfânt. După Botez, Sfântul Simeon recomandă pocăința ca mijloc de redobândire a Duhului Sfânt: „dar adunați-vă, spune Simeon, chemând pe toți fără excepție, copii, dar veniți, femei, dar alergați, taților, înainte de a sosi sfârșitul și toți împreună cu mine plângeți și tânguți-vă, deoarece după ce am primit de mici pe Dumnezeu prin botez, sau mai curând am devenit, ca prunci, fii ai lui Dumnezeu, curând devenim păcătoși, am fost alungați din casa lui David și aceasta ni s-a întâmplat fără ca noi să luăm seamă! Să alergăm prin pocăință, deoarece prin ea se întorc toți izgoniții și nu este alt mijloc, nu vă înșelați în această privință, de a intra înlăuntru și de a vedea tainele care sunt săvârșite aici și care se săvârșesc și acum”⁹. Așadar, Sfântul Simeon vorbește despre faptul că prin păcate am pierdut roadele botezului și, de aceea, el aduce ideea unui botez al pocăinței, al lacrimilor și al smereniei prin care putem dobândi din nou Duhul Sfânt și arată că aceasta este singura cale către Dumnezeu: „cel care se pocăiește e și judecat și răsjudecat de focul dumnezeiesc și, scăldat atunci de apa lacrimilor, tot trupul lui se face umezit și e botezat câte puțin întreg de focul și Duhul dumnezeiesc și se face cu totul curat, cu totul neîntinat și, începând de atunci, fiu al luminii și al zilei, nu al unui simplu om

Sfântul Simeon vorbește despre faptul că prin păcate am pierdut roadele botezului și, de aceea, el aduce ideea unui botez al pocăinței, al lacrimilor și al smereniei prin care putem dobândi din nou Duhul Sfânt și arată că aceasta este singura cale către Dumnezeu. ❀

⁸ Pr. Prof. Dumitru STĂNILAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, p. 7.

⁹ SC 156, *Hymnes*, 15, 250-261, Les Édition du Cerf, Paris, 1969.

muritor¹⁰. Acest al doilea botez este în Duhul Sfânt, prin Care ne facem părtași Luminii neînserate, căci, dacă primul botez ne-a eliberat de tirania vrăjmașului, acest al doilea botez al pocăinței ne unește cu Persoanele Sfinte Treimi: „celor care au primit pe Hristos, El le-a dat puterea de a deveni prin botez copii ai lui Dumnezeu, eliberându-i de tirania diavolului. Apoi, după aceasta, Evanghelia arată felul adopțiunii, zicând: «Care nu sunt născuți din sânge, nici din voința trupului, nici din voința omului, ci de la Dumnezeu». Nașterea desemnează aici transformarea duhovnicească ce devine reală și văzută în botezul Duhului Sfânt, după cum Domnul care nu minte o declară: «Ioan a botezat cu apă, dar voi veți fi botezați cu Duhul Sfânt». Deci, în El, cei botezați devin lumină din Lumină și cunosc pe Cel Care i-a născut în însuși faptul că Îl văd¹¹.

Fără să micșoreze valoarea primului Botez, Sfântul Simeon arată importanța celui de-al doilea Botez, arătând necesitatea care izvorăște dintru început. Omul nu se poate mântui fără Botezul cu apă și cu Duh Sfânt, dar nu se poate mântui nici fără Botezul lacrimilor: „căci așa cum cel care n-a fost botezat prin apă și prin Duh nu poate să se mântuiască, tot așa nici cel ce a păcătuit după Botez, dacă nu va fi botezat și nu se va naște din nou de sus, cel ce nici măcar nu știe că a fost botezat, ștergând acest botez apoi cu mii de păcate și tăgăduiește cel de-al doilea Botez, cum va putea dobândi altfel mântuirea?¹². Diferența dintre cele două aspecte ale botezului constă în caracterul conștient al celui de-al doilea: „cei care în pruncia lor au primit botezul Tău și au dus de-a lungul vieții lor o existență nevrednică de el, vor fi osândiți mai rău decât cei nebotezați, după cum Tu ai spus-o, deoarece au ocărât sfântul Tău veșmânt; și știind că aici este un lucru sigur și fără îndoială, Tu, Mântuitorule, ai dat pocăința spre o a doua curățire și i-ai rânduit ca țel harul Duhului pe care noi l-am primit mai întâi la botez: căci nu numai prin apă vine harul, potrivit cuvintelor Tale, ci mai curând prin Duhul, în chemarea Treimii. Deci, deoarece noi am fost botezați copii, nefiind conștienți, fiind încă nedesăvârșiți, tot nedesăvârșit primim și harul, luând iertarea primei călcări de poruncă, singurul motiv pentru care, după părerea mea, Tu ai poruncit, Stăpâne, să săvârșim această baie dumnezeiască: cei care sunt aruncați aici întră înlăuntrul viei, răscumpărați din întunericul iadului și sunt cu totul izbăviți de moarte și de stricăciune. Astfel a fost odinioară Adam înainte de păcatul său, astfel devin și toți cei care au fost botezați în cunoștință de cauză, dar nu cei care, în nesimțirea lor, n-au primit simțământul înțele-

¹⁰ Ilarion ALFEYEV, *op. cit.*, p. 249.

¹¹ SC 129, *Ethique*, 10, 430-448, Les Édition du Cerf, Paris, 1967.

¹² Ilarion ALFEYEV, *op. cit.*, p. 250.

gător pe care îl produce venind, prin lucrarea Sa, Duhul¹³.

Harul Duhului Sfânt îl primim din momentul în care suntem botezați în apă în numele Sfintei Treimi, însă, din cauza păcatelor săvârșite, botezul cel dintâi trebuie înnoit prin cel de-al doilea botez, al lacrimilor, al pocăinței. Prin acest al doilea botez omul primește harul Duhului Sfânt într-o măsură chiar mai mare decât prin primul botez¹⁴, acest lucru nu înseamnă că al doilea botez este mai mic decât primul, ci ne arată bunătatea lui Dumnezeu, Care, știind că omul nu va păstra primul botez curat, a pus la îndemâna omului pocăința. O altă diferență este că prezența Duhului nu este simțită în primul Botez, dar acest lucru nu înseamnă că harul nu există, pe când, prin lacrimile iubirii de Dumnezeu, lucrarea dumnezeiască este simțită¹⁵.

Este nevoie de al doilea botez, al lacrimilor, deoarece nimeni nu-i curat, chiar dacă ar trăi fie și numai o zi pe pământ (Iov XIV, 4): „Cei care în pruncia lor au primit botezul Tău și au dus de-a lungul vieții lor o existență nevrednică de el, vor fi osândiți mai rău decât cei nebotezați – după cum Tu ai spus-o, deoarece au ocărât sfântul Tău veșmânt; și, știind că aici este un lucru sigur și fără îndoială, Tu, Mântuitorule, ai dat pocăința spre o a doua curățire și i-ai rânduit ca țel harul Duhului pe care noi l-am primit mai întâi la botez: căci nu numai prin apă vine harul, potrivit cuvintelor Tale, ci mai curând prin Duhul, în chemarea Treimii¹⁶.

¹³ SC 156, *Hymnes*, 55, 28-51, Les Édition du Cerf, Paris, 1969.

¹⁴ *Filocalia*, vol. IX, trad. introducere și note Pr. Prof. Dumitru STĂNILAOE, EIMBOR, București, 1980, p. 166.

¹⁵ *Filocalia*, vol. VI, n.34, p. 27 cf. Pr. Iustinian ALUPEI, „Sfântul Botez în învățătura Sfântului Simeon Noul Teolog”, în *Teologia mistică poetică* – volum ce conține comunicările științifice susținute la Simpozionul „Imnele iubirii dumnezeiești ale Sfântului Simeon Noul Teolog” – Bacău 2009, Ed. Basilica, București, 2012, p. 519.

¹⁶ Arhiepiscop Vasili KRIVOȘEIN, *În lumina lui Hristos. Viața și învățătura duhovnicească a Sfântului Simeon Noul Teolog*, EIMBOR, București, 2005, p. 149.

Este nevoie de un al doilea botez, fiindcă: „am fost botezați copii, nefiind conștienți, fiind încă nedesăvârșite, tot nedesăvârșit primim și harul luând iertarea primei călcări de poruncă, singurul motiv pentru care, după părerea mea, Tu ai poruncit, Stăpâne, să săvârșim această baie dumnezeiască: cei care sunt aruncați aici intră în lăuntru viei, răscumpărați din întunericul iadului și sunt cu totul izbăviți de moarte și de stricăciune. Astfel a fost odinioară Adam înainte de păcatul său, astfel devin și toți cei care au fost botezați în cunoștință de cauză, dar nu cei care, în nesimțirea lor, n-au primit simțământul înțelegător pe care îl produce venind, prin lucrarea Sa, Duhul¹⁷.

Astfel, Sfântul Simeon arată că prin primul botez, pe care îl primim în pruncie, devenim mădulare ale Bisericii, dar, pentru că prin păcat întinăm haina sufletului, ea este curățită prin botezul lacrimilor și al pocăinței. Cu toate că în pruncie nu suntem conștienți de harul primit, Sfântul Simeon arată asemenea Sfântului Ciprian al Cartaginei necesitatea botezului pruncilor¹⁸. Prin pocăință se ajunge la conștiința căderii din harul lui Dumnezeu, care se face izvor de lacrimi pentru poruncile călcate: „cel care se pocăiește e și judecat și răsjudecat de focul dumnezeiesc și, scăldat atunci de apa lacrimilor, tot trupul lui se face umezit și e botezat câte puțin întreg de focul și Duhul dumnezeiesc și se face cu totul curat, cu totul neîntinat și, începând de atunci, fiu al luminii și al zilei, nu al unui simplu om muritor¹⁹. Prin urmare, cum am văzut în citatele de mai sus, Sfântul Simeon pune accent pe simțirea conștientă a primirii Duhului Sfânt ca și garanție a primirii Aceluia.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Jaroslav PELIKAN, *Development of Christian Doctrine*, Yale University Press, New Haven and London, 1969, p. 80.

¹⁹ Ilarion ALFEYEV, *op. cit.*, p. 249.

Deci, așa cum am văzut din scrierile Sfântului Simeon, harul lui Dumnezeu împărtășit oamenilor prin Duhul Sfânt este absolut necesar oamenilor pentru mântuire. Prin întreita scufundare în apă la taina Sfântului Botez, harul lui Dumnezeu se pogoară și șterge păcatul strămoșesc, primitorul începând o viață nouă din punct de vedere spiritual și, în același timp, primește și ajutor pentru începerea urcușului pe scara virtuților. Prin întinarea Tainei Sfântului Botez omul cade din nou în stăpânirea păcatului și, astfel, conform învățăturilor Sfântului Simeon, este nevoie pentru om și de al doilea botez, al pocăinței, al lacrimilor, prin care omul dobândește harul pierdut. Deci, pocăința sinceră împreună cu hotărârea omului de a nu mai păcătui constituie pregătirea necesară primirii Duhului Sfânt prin botezul lacrimilor.

De asemenea, putem observa cu ușurință importanța pe care acesta o acordă Tainei Sfintei Euharistii precum și pregătirii pentru primirea acesteia cu vrednicie, spre dobândirea harului lui Dumnezeu, împărtășit prin Pogorârea Duhului Sfânt. Sfântul Simeon arată importanța Tainei Euharistiei spunând că, datorită Încarnării Cuvântului este posibilă împărtășirea cu Dumnezeu-Fiul și că prin împărtășire primim pe Dumnezeu întreg, nu în vreo parte. Prin împărtășire intrăm în comuniune cu Persoanele Sfintei Treimi: „Hristos, odată devenit înrudit nouă prin trup, ne-a făcut părtași Dumnezeirii Sale și ne înrudește pe toți cu El. De altfel, Dumnezeirea la care ne facem părtași prin această împărtășire nu este divizibilă în părți separate; urmează în mod necesar că și noi, odată ce am participat la ea în adevăr, suntem nedespărțiți în Duhul Cel Unul, formând un singur trup cu Hristos”²⁰. Deci, împărtășirea cu Sfintele Taine este pentru cei credincioși hrană spirituală care îi ajută să crească duhovnicește și care îi va face părtași Împărăției Cerurilor: „participarea la Sfintele și Preacuratele Taine este viața veșnică; și cei care au viața veșnică sunt cei pe care Domnul îi va învia în ziua cea de apoi”²¹.

Sfântul Simeon menționează că, pentru a primi harul Duhului Sfânt prin împărtășirea cu Trupul și Sângele Mântuitorului, este absolut necesară credința în lucrarea Tainei, căci, altfel, dacă cel ce se împărtășește nu crede că Mântuitorul Hristos a fost Dumnezeu-adevărat și Om-adevărat, nu-i folosește la nimic, ba chiar își agonisește și osândă pentru necredință: „Cui nu-i folosește (Trupul și Sângele Domnului) la nimic? Celor care afirmă că Hristos este un om pur și simplu, nu și Dumnezeu. În acest caz, tu, credinciosule, dacă te împărtășești numai cu pâinea și nu cu trupul îndumnezeit, cugetând că tu primești întreg pe Hristos Însuși – cum oare nădăjduiești să primești de la El și să ai în mod foarte conștient

²⁰ SC 122, *Ethique*, 1.6, 76-82, Les Édition du Cerf, Paris, 1966.

²¹ *Ibidem*, 3, 495-497.

(εὐαισθητως) viața în tine, atunci când Domnul spune: Trupul nu folosește la nimic. Duhul este Care dă viață. În mod real, Duhul este Cel Care, cu adevărat, este hrana și băutura, Duhul este Cel Care preface pâinea în Trupul Domnului. În mod real, Duhul este Cel Care ne curățește și ne face să ne împărtășim cu vrednicie cu Trupul Domnului²². Prin prezența Duhului Sfânt în Taina Sfintei Euharistii în Biserică se creează o „Cincizecime perpetuă”²³. De aceea, Sfântul Simeon pune accent pe o simțire reală a Duhului Sfânt, așa cum L-au simțit și văzut Sfinții Apostoli la Cincizecime. Dacă împărtășirea nu face ca sufletul nostru să se trezească și să tresalte la simțirea Trupului Mântuitorului Hristos, înseamnă că încă nu suntem vase ale Duhului Sfânt și nu L-am primit pe El, căci: „cei care mănâncă Trupul Său și beau Sângele Său au viața veșnică, potrivit cuvântului Său dumnezeiesc. Când noi, care mâncăm din ele, nu simțim altceva decât atunci când luăm hrana materială, și nu luăm cunoștință de o altă viață, atunci noi am primit pâine pur și simplu, și nu pe Dumnezeu în același timp”²⁴. Astfel, Sfântul Simeon evidențiază, încă o dată, simțirea reală a prezenței lui Hristos. Așadar, pentru primirea Duhului Sfânt prin împărtășire este nevoie de pregătire, adică de curăție și de credință, căci fără o pregătire nu vom simți Dumnezeirea și, „în aceste condiții, dacă toate acestea se petrec în noi, după părerea noastră, fără ca noi să avem nici cunoștință, cine ar putea să deplângă, după cum merită ea, inconștiența noastră? Nimeni, într-adevăr”²⁵.

Sfintele Taine sunt lumină²⁶, iar Euharistia trebuie să fie și ea lumină pentru cel ce se împărtășește, căci, altfel, dacă nu este cuprins de lumină, înseamnă că nu s-a împărtășit deplin de Hristos Domnul: „nu numai în pâinea și în vinul Împărtășaniei ne sunt date lăsarea păcatelor și participarea la viață, ci în Dumnezeirea care le însoțește și în mod tainic se amestecă cu ele, fără a se confunda. Spun în mod tainic, deoarece Dumnezeirea nu este descoperită tuturor, ci celor care sunt vrednici de viața veșnică și ea face pe cei care o văd fii ai luminii și fii ai zilei; căci cei care nu văd lumina în pofida clarității strălucirii sale, aceștia sunt așezați în întuneric”²⁷. Rezultă de aici că, prin curăția sufletului, vederea luminii lui Hristos și prin împărtășirea cu Sfintele Taine,

...prin curăția sufletului, vederea luminii lui Hristos și prin împărtășirea cu Sfintele Taine, care sunt de asemenea lumină, viața veșnică este pregustată de cei credincioși încă din viața aceasta. ✠

²² *Ibidem*, 3, 538-551.

²³ Pr. Prof. Boris BOBRINSKY, *Împărtășirea Sfântului Duh*, EIMBOR, București, 1999, p. 101.

²⁴ SC 129, *Ethique*, 10, 758-764, Les Édition du Cerf, Paris, 1967.

²⁵ *Ibidem*, 10, 774-775.

²⁶ SC 122, *Traité théologiques et éthiques, Traités théologiques*, 3, 150-152, Les Édition du Cerf, Paris, 1966.

²⁷ SC 129, *Eth.*, 10, 189-197, Les Édition du Cerf, Paris, 1967.

care sunt de asemenea lumină, viața veșnică este pregustată de cei credincioși încă din viața aceasta, iar deplin în Împărăția Cerurilor: „dacă astfel prăznuiești sărbătorile și iei parte la Sfintele Taine, întreaga ta viață nu va fi decât o sărbătoare și un Paște unic, trecerea și mutarea din lumea sensibilă la lumea inteligibilă, acolo unde orice umbră, orice figură și orice simbol de acum iau sfârșit și unde ne vom bucura veșnic de toată curăția, fiind curățiți noi înșine de biruința preacurată, în Dumnezeu Tatăl și Duhul deoființă, văzând neîncetat pe Hristos, domnind cu Hristos, vrednicie pe care nimic nu o depășește în măreție în Împărăția Cerurilor”²⁸.

Sfântul Simeon precizează că ne împărtășim de lumina dumnezeiască prin dumnezeieștile Taine numai cu pregătire și rugăciune. Astfel, sfântul recomandă unui ucenic: „ține-te potrivit pravilei pe care ți-am fixat-o pentru slăvirea de dimineață, fără a uita niciodată lacrimile; stai tremurând ca și cum ai vedea pe Fiul lui Dumnezeu gata a fi răstignit pentru tine. Și dacă ești vrednic și ai primit dezlegarea necesară, apropie-te, cu frică și cu bucurie, pentru a te împărtăși de bunătățile negrăite”²⁹. În alt loc Sfântul Simeon vorbește despre Taina Hirotoniei și punctează câteva din condițiile fără de care nimeni nu ar trebui să o primească. În primul rând, arată că cel ce primește hirotonia trebuie să fie conștient de marea responsabilitate a preoției și, ca să se facă vrednic de primirea acestei Taine, trebuie să renunțe la tot și să aibă în inimă și în gând numai pe Dumnezeu: „nu vă rătăciți, nu aveți îndrăzneala de a atinge sau de a vă apropia de Cel ce este de neajuns după fire! Căci cel care nu va renunța la lume și la lucrurile lumii și care nu se va lepăda de propriul său suflet și trup, acest om nu poate să ofere jertfa mistică și nesângeroasă într-un chip curat lui Dumnezeu, Care este curat prin fire”³⁰.

Sfântul Simeon pune accentul pe o împărtășire conștientă de harul primit: „dacă o faci întru simțire și conștiință, atunci te împărtășești de unele ca acestea cu vrednicie; dar dacă nu te împărtășești așa, negreșit mănânci și bei din ele cu nevrednicie”³¹. Simțirea harului prin Sfânta Împărtășanie se dă numai celor vrednici, pe când în cei nevrednici, deși se împărtășesc de aceleași Sfinte Taine, Hristos nu rămâne întru ei fiindcă nu găsește locaș potrivit: „să nu socotească cei ce se împărtășesc cu nevrednicie de Dumnezeieștile Taine că prin ele se alipesc și se unesc pur și simplu de Dumnezeu Cel nevăzut; căci acest lucru nu se face nicidecum, nici nu se va petrece cu ei vreodată. Fiindcă numai cei care în împărtășirea Dumnezeiescului Trup al Domnului s-au învrednicit să vadă și să mănân-

²⁸ *Ibidem*, *Eth.*, 14, 281-290.

²⁹ SC113, *Catéchèses*, 26, 114-120.

³⁰ SC174, *Hymnes*, 19, 86-103.

³¹ SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *op. cit.*, pp. 380-381.

ce cu ochiul și gura minții și descoperirea Dumnezeirii nevăzute într-o atingere spirituală, aceștia cunosc că «Bun este Domnul» (Psalmi XXXIII, 9)³². Cei ce se împărtășesc cu vrednicie simt prezența harului atât duhovnicește, cât și trupește: „ca unii care nu mănâncă și beau numai o pâine simțită în chip simțit, ci, în același timp, în chip spiritual pe Dumnezeu, hrănindu-se cu îndoite simțiri, în același timp din una în chip văzut, iar din cealaltă în chip nevăzut, ei se unesc în amândouă acestea cu Hristos Cel îndoit după fire, făcându-se concorporali (Efeseni III, 6) și copărtași ai slavei și Dumnezeirii Lui (I Petru V, 1)»³³.

El insistă pe caracterul spiritual al Sfintei Împărtășanii și arată că aceasta este simțită ca lumină, foc, viață și apă vie: „căci celor ce n-au ajuns să treacă dincolo de simțire, pâinea aceasta li se arată în chip simțit ca o simplă îmbucătură, dar în chip spiritual (inteligibil) ea este lumină necuprinsă și neapropiată; tot așa și vinul e și el în chip asemănător lumină, viață, foc și apă vie»³⁴. Deși Sfintele Taine sunt lumină, foc, viață și apă vie, cei nevrednici nu le pot vedea ca lumină fiindcă sunt orbi sufletește, nici focul harului nu poate aprinde sufletul spre dorirea lui Dumnezeu, nici viața nu se unește cu un suflet mort, iar apa cea vie trece prin suflet ca printr-o trestie³⁵. Importanța Tainei, subliniată mai târziu de către Sfântul Nicolae Cabasila, este legată de Biserică, așa cum fără viță nu sunt mlădițe, sau fără rădăcină nu sunt ramuri, sau fără inimă nu sunt mădule. Astfel, ea este temelia, rădăcina și inima vieții Bisericii³⁶. Vrând să arate și mai deslușit importanța Sfintei Euharistii, Sfântul Nicolae Cabasila spune: „Biserica lui Hristos dacă ar putea cineva să o cuprindă cu privirea, n-ar vedea decât însuși Trupul Domnului, prin aceea că e unită cu El și că se împărtășește din Trupul Lui»³⁷.

Cât privește hirotonia, Sfântul Simeon spune că cel care primește această taină trebuie să aibă chemarea de la Dumnezeu. Prin harul Său, Dumnezeu Se pogoară asupra celui ales, îi luminează sufletul, îi aprinde în suflet dragostea slujirii pentru cele dumnezeiești și, numai așa, având chemarea lui Dumnezeu, să îndrăznească cineva să primească Taina Hirotoniei: „chiar dacă cineva ar fi primit deplin harul Duhului și dacă de la sânul mamei sale ar fi curat de păcat, dacă Dumnezeu prin porunca Sa și prin alegerea Sa nu îl încredințează luminând în chip dumnezeiesc sufletul său și nu îi

³² *Ibidem*, pp. 381.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, pp. 381-382.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ A. VOLCOV, „Othod Vaticana ot snov hristianstva”, în *Jurnal Moscovskoi Patriarii*, nr. 2, februarie 1951, p. 27 cf. Pr. prof. Dumitru STĂNILĂ, „Sinteză eclesiologică”, în *ST*, an VII (1955), nr. 5-6, p. 268.

³⁷ SFÂNTUL NICOLAE CABASILĂ, *Tâlcuirea dumnezeieștilor Liturghii*, trad. diac. Ene Braniște, Ed. Institutului Biblic, București, 1946, pp. 90-91.

aprinde dorința dragostei dumnezeiești, nu mi se pare înțelept ca el să ofere jertfa dumnezeiască și să se atingă de Tainele de neatins și înfricoșătoare³⁸.

În ceea ce privește pregătirea pe care trebuie să o aibă un duhovnic, Sfântul Simeon face o precizare: întâi trebuie să se curățească de păcate pentru a putea ajuta pe cei ce vin la Taina Spovedaniei: „veghează, deci, te rog, a nu lua niciodată asupra-ți datoriile aproapelui, când ești tu însuși datornic cu ceva: să nu ai îndrăzneala de a da iertare fără a fi dobândit în inima ta pe Cel Care ridică păcatul lumii”³⁹. Ca atare, Fiul lui Dumnezeu Întrupat aduce răscumpărarea din păcat pentru neamul omenesc, iar după Înviere împărtășește Apostolilor puterea de a lega și dezlega păcatele oamenilor: „nici Adam și niciunul dintre fiii săi nu ar fi avut tăria să săvârșească restaurarea sa însăși și a celor de aproape ai săi, dacă Dumnezeu, Cel mai presus de fire, Domnul nostru Iisus Hristos, Care a venit (în lume), nu ne-ar fi ridicat din nou, pe el și pe noi, din cădere, prin puterea Sa cea dumnezeiască”⁴⁰.

Prin Taina Mărturisirii, Sfântul Simeon consideră că cel ce se mărturisește primește dezlegare de păcate. Mărturisirea păcatelor trebuie să fie însoțită de pocăință sinceră și de hotărârea de a nu mai păcătui. Prin mărturisire, Duhul Sfânt Se pogoară și întărește pe cel ce se mărturisește, îi dă putere, prin întărirea voinței, împotriva păcatului. Taina Mărturisirii a fost instituită de Mântuitorul Hristos deoarece Acesta, fiind Dumnezeu, preștia că oamenii vor păcătui și după Taina Botezului și, astfel, vor avea nevoie de o reînnoire a harului primit la Botez. Așa cum am văzut, Sfântul Simeon Noul Teolog vorbește despre un al doilea botez, al lacrimilor, acest botez având la bază Taina Pocăinței, sau a Mărturisirii.

Sfântul Simeon arată că mărturisirea autentică, primită de Dumnezeu este însoțită de pogorârea harului Duhului Sfânt, ce se face în sufletul credinciosului izvorul pocăinței adevărate, al străpungerii și plânsului, al lacrimilor și al smereniei. Părerea de rău pentru păcate trebuie să preceadă Taina Mărturisirii: „vreți dar să învățați cum fără pocăință, și fără o pocăință din suflet, așa cum o cere de la noi Cuvântul, e cu neputință să ne mântuim?”⁴¹.

Starea de părere de rău pentru păcate îl face pe credincios să-și cunoască nevrednicia, să-și dea seama și să mărturisească păcatele săvârșite: „de aceea, frații mei, luați aminte, rogu-vă, și ascultați cuvintele fratelui vostru cel mai mic și păcătos, și veniți să ne închinăm și să cădem (Psalmi XCIV, 6) la Bunul și iubitorul de oameni Dumnezeuul nostru. Să întâmpinăm fața Lui

38 *Ibidem*, 19, 158-165.

39 SC 129, *Eth.*, 6, 417-421.

40 SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne, Epistole și Capitole*, Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 307.

41 *Idem*, *Cateheze*, p. 74.

întru mărturisire (Psalmi XCIV, 2) și să plângem înaintea Celui Ce ne-a făcut pe noi⁴². Mai departe, Sfântul Simeon subliniază faptul că pocăința trebuie să fie totală și să se facă în cel credincios nu numai izvor de fapte bune, ci și izvor de gânduri bune: „să ne căim din tot sufletul și nu doar să respingem faptele noastre cele rele, dar să facem să dispară și gândurile rele și necurate ale inimii”⁴³.

Importanța Tainei Mărturisirii este ilustrată de Sfântul Simeon printr-o parabolă, în care arată că numai părerea de rău pentru păcate nu este suficientă, căci numai prin Taina Mărturisirii Se pogoară Duhul Sfânt Care spală păcatele. În parabola amintită, Sfântul Simeon se folosește încă o dată de imaginea împăratului care „înveșmântat în diademă și în purpura împărăției și care are comori nemăsurate de argint și aur, șade pe un tron înalt, dacă ia de bunăvoie noroi și funingine și cu propriile sale mâini își unge toată fața, acoperindu-și toate simțurile, nu mai poate nici vedea, nici auzi, nici mirosi”⁴⁴. Deși Sfântul Simeon folosește imaginea împăratului, în parabola de mai sus se regăsește orice om, căci acesta a fost așezat de Dumnezeu ca un împărat peste toate cele create de El. Prin mănjierea cu noroi a feței trebuie înțeleasă căderea de bunăvoie în păcat și întinarea chipului lui Dumnezeu în om. Prin păcat, simțurile omului sunt slăbite, diminuate, mai ales simțurile sufletești, dar și cele trupești, căci prin cădere s-a produs și o întunecare a simțurilor trupești, căci înainte de cădere Adam vorbea cu Dumnezeu direct.

În continuarea parabolei, Sfântul Simeon arată importanța pe care o are Taina Mărturisirii, și faptul că nu e de ajuns părerea de rău pentru păcate: „după care, părându-i rău și căutând eliberarea de acest rău, nu intră degrabă în iatacul său și nu spală cu apă multă noroiul și funinginea aceea, ca așa să șadă iarăși ca mai înainte curat pe scaunul împărăției lui, ci, în loc de aceasta, își risipește numai toate comorile sale săracilor (Psalmi CXI, 19) și dă acestora toată averea sa mișcătoare și nemișcătoare, nu se va folosi pe sine însuși cu nimic din aceasta dacă nu-și va fi spălat funinginea și noroiul cu apă”⁴⁵. Prin aceste cuvinte, Sfântul Simeon vrea să arate că doar părerea de rău pentru păcate nu aduce iertarea acestora și nici ajutorul harului dumnezeiesc pentru întărirea voinței de a nu mai păcătui. Harul dumnezeiesc se pogoară doar prin Taina Mărturisirii, în urma dezlegării rostite de preot.

Concluzionând cele prezentate, subliniem faptul că scrierile Sfântului Simeon Noul Teolog sunt pline de mărturii ale vederii luminii dumnezeiești. Pentru Sfântul Simeon, vederea luminii dumnezeiești este sinonimă

⁴² *Ibidem*, p. 75.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 76.

⁴⁵ *Ibidem*.

cu vederea lui Dumnezeu, scopul vieții creștine este vederea acestei lumini. Mai mult, Sfântul Simeon arată că pentru a vedea pe Dumnezeu, viața noastră întreagă trebuie să fie o căutare a Acestuia. Pocăința și lacrimile sunt primii pași pentru descoperirea lui Dumnezeu ca lumină, apoi sunt necesare și eforturile ascetice, care nu trebuie să fie despărțite de iubire și smerenie. De asemenea, Sfântul Simeon pune accent pe sinceritate și bunătate, descoperind că Dumnezeu Se arată mai degrabă celor blânzi și smeriți cu inima decât celor care trăiesc o viață în asceză, dar fac din aceasta un scop și uită de fapt că asceza nu este decât o treaptă către Dumnezeu. Cei ce ajung să primească descoperirea luminii dumnezeiești încep să trăiască încă de pe pământ în Împărăția lui Dumnezeu, iar trecerea din viață nu este decât o treaptă către o vedere mai curată și desăvârșită a lui Dumnezeu. Prin lumina dumnezeiască se produce o transfigurare a omului, o transfigurare ce prefigurează transfigurarea eshatologică. De fapt, transfigurarea eshatologică a omului este începută încă de aici, din viața aceasta, și se va definitiva odată cu învierea trupurilor și unirea din nou a sufletului cu trupul. Pentru a dobândi vederea lui Dumnezeu, omul trebuie să depună un efort total, căci pentru cel ce vrea să dobândească mântuirea nu este vreme de odihnă și tihnă, ci de luptă așa cum spuneau părinții pustiei: dă sânge și ia Duh. Experiența isihastă la sfântul Simeon are o dimensiune hristică, căci Hristos este Cel Care îl aduce pe om în comuniune cu Persoanele Sfintei Treimi. Hristos Domnul este modelul de urmat, El este Cel cu Care omul se unește într-o „nuntă mistică”. Prin Sfintele Taine, omul se împărtășește de harul dumnezeiesc sau așa cum spune Sfântul Simeon, tainele sunt moduri de împărtășire de lumină dumnezeiască. Pentru el, Sfintele Taine au un pronunțat caracter mistic și nu sunt numai simboluri văzute, ci ele trebuie să producă și o luminare a sufletului. Pentru Sfântul Simeon Tainele au și o parte nevă-

Prin lumina dumnezeiască
se produce o transfigurare a omului,
o transfigurare ce prefigurează
transfigurarea eshatologică. ✠

zută aceea de luminare a sufletului, de vedere a lui Dumnezeu. Fără primirea conștientă a Duhului Sfânt, Sfintele Taine rămân simple acte, fără a produce nicio schimbare în sufletul omului.

Svetoslav
Ribolov*

* Profesor asociat docent în Patrologie din 2014 la Universitatea din Sofia „Sfântul Kliment Ohridski”. Doctor în teologie din 2010, titlu obținut la Universitatea din Veliko Tărnovo cu teza de doctorat „Premisele soteriologice ale hristologiei lui Teodor de Mopsuestia”. A studiat filologie clasică și teologie la Universitatea din Sofia „Sf. Kliment Ohridski” și la Universitatea Aristotelică din Tesalonic între 1992 și 2004. În acest text, sursele Sfinților Părinți și ale altor autori din antichitatea târzie vor fi citate în funcție de titlul și numărul de identificare din *Clavis Patrum Graecorum*, t. I-V = CPG; *Clavis Patrum Latinorum* = CPL, *Bibliotheca Hagiographica Graeca* = BHG, sau prin denumirile latine general acceptate în știință.

Rugăciunea în literatura patristică timpurie (II)

Este foarte probabil ca practica rugăciunii să fi evoluat de la cea de obște la cea particulară și să nu se fi făcut o distincție atât de pronunțată cum se face astăzi. În această privință, semnificativ este un gând al lui Avva Evagrie, potrivit căruia „călugărul este acela care este deopotrivă despărțit de ceilalți, dar și în legătură nemijlocită cu toți”¹, astfel încât rugăciunea sa este deopotrivă particulară și obștească.

În general, în Biserica primară, Ceasurile al treilea, al șaselea și al nouălea erau cu siguranță recomandate pentru rugăciunea cotidiană a creștinului, indiferent de context. Întâlnim ceva similar la alexandrinul Origen. El nu separă nicăieri în mod categoric rugăciunea obștească de cea particulară, ci doar constată cum creștinii se adună pentru rugăciunea la care „biserica pământească se unește cu îngerii și sfinții care au plecat din această lume”².

Spre deosebire de Origen, Iustin și Tertulian, textul copt al *Tradiției apostolice* susține, că, totuși, exista o rugăciune zilnică de dimineață la care creștinii se adunau înainte de a-și începe treburile zilei. Potrivit autorului documentului, această rugăciune avea un sens catehetic și la ea participau împreună și catehumenii și cei care primiseră botezul³. Această mărturie este un indiciu clar că aceste adunări de rugăciune nu erau euharistice, deoarece dacă ar fi avut acest caracter catehumenii nu ar fi fost primiți la ele. În fond, Euharistia este taina centrală a Bisericii. Într-o altă parte a textului pe care l-am amintit mai sus se precizează că atunci când rugăciunea de dimineață nu are caracter catehetic, adică nu are un scop didactic, este bine pentru creștin să se roage dimineața acasă⁴. Așadar, este clar că există diferențe în ciclul liturgic în sine, în Biserica

¹ *De oratione*, 124.

² *De oratione*, 31.

³ *Traditio apostolica*, 18. Aici trebuie să remarcăm faptul că rugăciunea *Tatăl nostru* (Πάτερ ἡμῶν), de pildă, este menționată de Sfântul Ambrozie al Mediolanului ca parte a catehezei mistagogice, adică a introducerii în tainele Bisericii, în tratatul său *Despre Taine* (*De sacramentis*, 5.4, CPL 154), scris în jurul anilor 90 ai veacului al IV-lea.

⁴ *Traditio apostolica*, 41.

de zi. Sfântul Ciprian al Cartaginei mărturisește în tratatul său *Despre Rugăciunea Domnească* că imediat după săvârșirea Tainei Botezului, cel nou botezat rostea cu voce tare rugăciunea „Tatăl Nostru” în fața celor prezenți⁵. Desigur, această rugăciune își are cea mai intensă utilizare în însăși Taina Euharistiei, în cadrul Sfintei Liturghii, unde a fost așezată, probabil, încă din perioada apostolică, imediat după epicleză și înainte de exclamația „Sfintele Sfinților”, „Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos”, după care se dă împărțășania. Despre aceasta avem mărturii clare de la Sfântul Chiril al Ierusalimului, în ale sale *Omilii catehetice*⁶.

În veacul al IV-lea, izvoarele privind practica rugăciunii în Biserică sunt mai numeroase și oferă ceva mai multe informații, deși încă multe aspecte rămân neclare. Se pare că încă din veacul precedent, odată cu formarea comunităților monahale, a început să se facă o distincție tot mai clară între frecvența și lungimea rugăciunilor folosite de obștile de creștini asceți și cele folosite în așa-numitul cult citadin sau în slujirea din biserici.

Se poate presupune că vechiul imn creștin „Lumină lină” (Φῶς ἱλαρόν) se cânta în timpul aprinderii candelor în biserici, la Vecernia de sâmbătă. Acesta este cel mai timpuriu imn post-biblic cunoscut în istoria Bisericii, care, însă, își are corespondent în ritualul iudaic de aprindere a luminilor în Templul din Ierusalim. Este pomenit de Sfântul Grigore de Nyssa în *Viața Sfintei Macrina*⁷ și de Sfântul Vasile cel Mare în *Epistola către Amfilohie*, despre Sfântul Duh⁸, pe Care Îl leagă de proslăvirea Sfintei Treimi. Fiind un imn răspândit în timpul dezbaterilor triadologice, nu se poate ca acestea să nu fi avut un impact asupra interpretării lui. Pe lângă acest imn, avem mărturii potrivit cărora creștinii foloseau în cadrul Vecerniei și Psalmii 63/64 și 140/141, cel din urmă pe care l-am văzut mai sus ca fiind o sursă vetero-testamentară pentru ceasurile de rugăciune ale creștinismului timpuriu⁹. Din aceeași perioadă provine și informația potrivit căreia diaconul rostea la slujba de seară o rugăciune de mulțumire adusă lui Dumnezeu și o noapte cu pace pentru credincioși¹⁰.

În ceea ce privește rugăciunea de dimineață, este clar că erau folosiți Psalmii 63/64, 51/52, 147/148-150/151, precum și imnul „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu” (Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεοῦ, *Gloria in excelsis Deo*)¹¹. La un moment dat, în timpul slujbei de seară, se țineau și predici/omilii de către preot, dar nu aceasta era motivul adunării de rugăciune. Mai târziu,

⁵ *De dominica oratione*, 9.

⁶ *Vezi Mystagogiae* 1-5: 5,7 (CPG 3622).

⁷ *Vita s. Macrinae*, GNO, 395 (CPG 3166).

⁸ *De Spiritu Sancto*, 73 (CPG 2839).

⁹ *Vezi Constitutiones apostolorum*, 2.59 (CPG 1730).

¹⁰ *Ibid.*, 8.35-37.

¹¹ *Ibid.*, 8.47.

atât Sfântul Ioan Gură de Aur cât și Socrate Scolasticul oferă astfel de mărturii potrivit cărora la Vecernie, la sfârșitul veacului al IV-lea, în Antiohia, și în veacul al V-lea, în Constantinopol, exista practica de a se rosti omilii catehetice în timpul aprinderii luminilor de seară în biserici¹².

1. Poziția și gesturile la rugăciune

Din câte cunoaștem, rugăciunea la evrei din epoca Noului Testament se făcea în picioare¹³, dar nu pare să fi fost întotdeauna așa, deoarece în Noul Testament apostolii și Hristos Însuși au practicat și îngenuncherea în timpul rugăciunii. Primul loc din Evanghelie în care se pomenește despre poziția iudaică consacrată este parabola vameșului și a fariseului: „Către unii care se credeau că sunt drepti și priveau cu dispreț pe ceilalți, a zis pilda aceasta: Doi oameni s-au suit la templu, ca să se roage: unul fariseu și celălalt vameș. Fariseul, stând, așa se ruga în sine: Dumnezeule, Ți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni, răpitori, nedrepti, adulteri, sau ca și acest vameș. Postesc de două ori pe săptămână, dau zeciuială din toate câte câștig. Iar vameșul, departe stând, nu voia nici ochii să-și ridice către cer, ci-și bătea pieptul, zicând: Dumnezeule, fii milostiv mie, păcătosului!” (Luca XVIII, 9-14).

De asemenea, sfatul dat de Iisus Hristos apostolilor cu privire la iertare și milostenie conține informații despre poziția normală de rugăciune la iudei: „Iar când stați de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva, ca și Tatăl vostru Cel din ceruri să vă ierte vouă greșelile voastre” (Marcu XI, 25). „Iar când vă rugați, nu fiți ca fățarnicii cărora le place, prin sinagogi și prin colțurile ulițelor, stând în picioare, să se

roage, ca să se arate oamenilor. Adevărat grăiesc vouă: și-au luat plata lor” (Matei VI, 5).

În paralel, Îl vedem în Grădina Ghetsimani pe Hristos Însuși îngenuncheat într-o rugăciune fierbinte chiar înainte de a fi arestat și învinuit: „Și când a sosit în acest loc, le-a zis: «Rugați-vă, ca să nu intrați în ispită!» Și El S-a depărtat de ei ca la o aruncătură de piatră și, îngenunchind, Se ruga, zicând: «Părinte, de voiești, treacă de la Mine acest pahar. Dar nu voia Mea, ci voia Ta să se facă»” (Luca XXII, 40-42).

Un aspect asemănător putem afla și din rugăciunea săvârșită de Sfântul Apostol Pavel împreună cu întâistătătorii bisericilor din Efes și Tir: „Toate vi le-am arătat, căci ostendindu-vă astfel, trebuie să ajutați pe cei slabi și să vă aduceți aminte de cuvintele Domnului Iisus, căci El a zis: «Mai fericit este a da decât a lua». Și după ce a spus acestea, [Pavel] plecându-și genunchii, s-a rugat împreună cu toți aceștia” (Faptele Apostolilor XX, 35-36). Și găsind pe ucenici, am rămas acolo șapte zile. Aceștia spuneau lui Pavel, prin duhul, să nu se suie la Ierusalim. Și când am împlinit zilele, ieșind, am plecat, petrecându-ne toți, împreună cu femeii și cu copiii, până afară din cetate și, plecând genunchii pe țărnam, ne-am rugat” (Faptele Apostolilor XXI, 4-5); vezi și îngenuncherea arhidiaconului Ștefan în timp ce este ucis cu pietre (Faptele Apostolilor VII, 60).

Același lucru a făcut și Sfântul Apostol Petru la săvârșirea minunii cu ucenița lui Hristos, Tavita: „Iar în lope era o uceniță, cu numele Tavita, care, tâlcuindu-se, se zice Căprioară. Aceasta era plină de fapte bune și de milosteniile pe care le făcea. Și în zilele acelea ea s-a îmbolnăvit și a murit. Și, scaldând-o, au pus-o în camera de sus. Și fiind aproape Lida de lope, ucenicii, auzind că Petru este în Lida, au trimis pe doi bărbați la el, rugându-l: «Nu pregeta să vii până la noi!» Și Petru,

¹² Vezi IOANNES CHRYSOSTOMUS, *Homiliae* 1-67 în *Genesim*, 4.3 (CPG 4409); SOCRATES, *Historia ecclesiastica*, 5.22 (CPG 6028).

¹³ Sidur Vrata Molitvî (Șirei Tifil), pp. XXVI și următoarele

sculându-se, a venit cu ei. Când a sosit, l-au dus în camera de sus și l-au înconjurat toate văduvele, plângând și arătând cămășile și hainele câte le făcea Căprioara, pe când era cu ele. Și Petru, scoțând afară pe toți, a îngenunchiat și s-a rugat și, întorcându-se către trup, a zis: «Tavita, scoală-te!» Iar ea și-a deschis ochii și, văzând pe Petru, a șezut“ (Faptele Apostolilor IX, 36-40).

Aceasta o amintește însuși Sfântul Apostol Pavel în Epistola sa *către Efeseni*: „Pentru aceasta, îmi plec genunchii înaintea Tatălui Domnului nostru Iisus Hristos, din Care își trage numele orice neam în cer și pe pământ“ (Efeseni III, 14-15).

Ultimul pasaj din Noul Testament este citat de Origen ca pildă de îngenunchere în timpul rugăciunii zilnice¹⁴. Clement Alexandrinul, în tratatul său *Stromatele*, mărturisește că creștinii se roagă în picioare, ceea ce este mai degrabă modelul evreiesc mai vechi, și fac asta neîncetat de-a lungul zilei în toate activitățile lor¹⁵. Tertulian, însă, precizează că există o altă cale între a te ruga în genunchi sau în picioare, și o pomenește în legătură cu postul¹⁶. El spune că pentru creștini, în Ziua Domnului (duminică), când se săvârșește Taina Euharistiei, sunt oprite îngenuncherea și postul. Același lucru, spune Tertulian, se aplică și de Rusalii, el părând să înțeleagă întreaga perioadă a Postului Mare dinaintea Paștelui și până la sărbătoarea Rusaliilor. Cu toate acestea, afirmă autorul african, îngenuncherea este îngăduită la rugăciunea zilnică de dimineață, chiar și în zilele de post¹⁷.

Sfântul Ciprian al Cartaginei pomenește episodul din cartea *Faptele Apostolilor* în care Sfântul Apostol Petru o învie în chip minunat pe Tavita și o dă ca pildă de rugăciune în genunchi în Biserică¹⁸. Pe de altă parte, el vorbește în alte epistole despre rugăciunea în picioare, cu respirația cu tot pieptul și cu toată inima, cu concentrare deplină¹⁹. Se pare că, influențat iarăși de tradiția iudaică mai veche, un alt nord-african, primul istoric creștin de limbă latină, Lactanțiu, explică rugăciunea în picioare ca fiind cea mai corectă și cu argumente care amintesc mai mult de viziunea filozofică antică asupra omului – că poziția sa verticală este un semn al orientării sufletului și a minții către Dumnezeu²⁰. În literatura antică, însăși etimologia cuvântului grecesc pentru om – ἄνθρωπος – este explicată ca fiind „întors în sus, în picioare“.

¹⁴ *De oratione*, 31.2.3.

¹⁵ Vezi Idem *Stromata*, 7.

¹⁶ *De corona*, 3 (CPL 21).

¹⁷ Vezi *De oratione*, 23.

¹⁸ *De opere et eleemosynis*, 6 (CPL 47).

¹⁹ Vezi *De dominica oratione*, 23; 31; *De ecclesiae unitate*, 13 (CPL 41); *Ad Quirinum (Testimoniorum libri III)*, 1.22 (CPL 39).

²⁰ *Divinae institutiones*, 21 (CPL 85).

Celelalte două documente pe care le-am citat mai sus, care provin de la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea – *Învățătura celor doisprezece Apostoli* și *Tradiția apostolică* vorbesc tocmai despre această tradiție a rugăciunii în picioare, dar o fac în contextul rugăciunii de obște²¹. Aceeași tradiție pare să fi fost subiectul unei controverse, astfel că primul Sinod Ecumenic a plasat-o în canonul oficial:

„Deoarece sunt unii care îngenunchează duminica și în zilele Cincizecimii – pentru ca toate să se păzească în același fel în fiecare parohie (eparhie), Sfântului Sinod i s-a părut ca rugăciunile să fie aduse (făcute) lui Dumnezeu stând ei în picioare“ (Canonul 20).

Documentul anonim *Tradiția Apostolică* spune, de asemenea, că și creștinii practicau spălarea mâinilor înainte de rugăciune, atât dimineața, cât și la prânz²². Aceasta este o practică care provine din iudaism, unde dimineața devreme, înainte de rugăciune, după ce se trezește din somn, o astfel de spălare este practică din cele mai vechi timpuri²³. În literatura creștină veche există și o critică a acestei practici ca fiind aproape superstițioasă tocmai pentru că provine din iudaism. Exact asta fac atât Clement Alexandrinul²⁴, cât și Tertulian²⁵. Ambii pun accentul pe curăția minții în contrast cu curăția trupească.

De asemenea, din cele mai vechi timpuri avem dovezi ale folosirii pe scară largă a semnelor Sfintei Cruci de către creștini. Potrivit lui Origen, toți credincioșii făceau acest semn înainte de orice faptă importantă, înainte de rugăciune și înainte de a citi Sfintele Scripturi²⁶. Un lucru asemănător putem observa în *Tradiția Apostolică*²⁷, dar acolo se mai menționează că un astfel de semn se face cu un suspin adânc și că se practică înainte de rugăciunea de la miezul nopții, lucru pe care îl spune și Tertulian²⁸.

Spre deosebire de climatul mult mai liber din bisericile din Constantinopol, începând cu mijlocul secolului al IV-lea, comunitatea creștină timpurie a impus reguli mai degrabă conservatoare pentru femeile care intră în biserică pentru rugăciune. Spre deosebire de bărbați, cărora li se prescrie să se roage cu capul descoperit, femeile trebuie să aibă nu numai părul acoperit, ci și o parte importantă a capului. Și Sfântul Apostol Pavel, în cea dintâi

²¹ *Didascalia apostolorum*, 2.57 (CPG 1738); *Traditio apostolica*, 18.

²² *Traditio apostolica*, 41.14.

²³ Vezi documentul iudaic în limba greacă din secolele III-II î. Hr. *Epistola ad Aristeu*, 304-306. Pentru mai multe informații despre acest document, a se vedea V. TCHERIKOVER, „The Ideology of the Letter of Aristeus“, *Harvard Theological Review* 51 (1958), pp. 59-85.

²⁴ *Stromata*, 4.22.

²⁵ *De oratione*, 13; *Ad uxorem*, 2.5 (CPL 12).

²⁶ *Fragmenta in catenis: Selecta in Ezechielem*, 9 (CPG 1442).

²⁷ *Traditio apostolica*, 41.14-42.2. Din acest document reiese clar că acest semn se făcea la botez și apoi era făcut de cei botezați ca semn de apartenență la Biserică.

²⁸ *Ad uxorem*, 2.5.

Epistolă către Corinteni, vorbește despre un astfel de obicei moștenit, în mod evident, din iudaism: „Dar voiesc ca voi să știți că Hristos este capul oricărui bărbat, iar capul femeii este bărbatul, iar capul lui Hristos, Dumnezeu. Orice bărbat care se roagă sau proorocește, având capul acoperit, necinstește capul său. Iar orice femeie care se roagă sau proorocește, cu capul neacoperit, își necinstește capul; căci tot una este ca și cum ar fi rasă. Căci dacă o femeie nu-și pune vâl pe cap, atunci să se și tundă. Iar dacă este lucru de rușine pentru femeie ca să se tundă ori să se radă, să-și pună vâl. Căci bărbatul nu trebuie să-și acopere capul, fiind chip și slavă a lui Dumnezeu, iar femeia este slava bărbatului“ (I Corinteni XI, 3-7).

Pornind de la aceste cuvinte, Tertulian, în ultimii ani ai vieții sale, când probabil că era foarte atașat de un rigorism extrem²⁹, recomanda femeilor nu numai să își acopere capul, ci și să se și acopere cu un vâl³⁰. Acest lucru nu este neobișnuit, deoarece matroanele romane, femei libere cu stare, mergeau în fața oamenilor acoperite cu voal sau parțial acoperite cu voal, așa că acest obicei nu era deloc străin creștinilor din acea epocă. Acest lucru este valabil, firește, și la intrarea într-o biserică și, implicit, la rugăciune. Cu toate acestea, Tertulian a observat că acest obicei nu mai era larg acceptat, de aceea îndeamnă la respectarea lui; și încă ceva important, despre care avem mărturii indirecte din iconografie: el recomandă ca femeile să-și acopere și mâinile, chiar și palmele, în timpul rugăciunii, ca dovadă de smerenie³¹. Este foarte probabil ca mâinile și brațele să fi fost privite ca obiect de provocare sexuală. Această informație este confirmată și de scrierea coptă *Tradiția apostolică*³².

De la același autor african avem informații cu privire la poziția mâinilor în timpul rugăciunii, care pot fi ușor confirmate de iconografie. Potrivit lui Tertulian, creștinii se roagă cu mâinile întinse, precum mâinile întinse ale lui Hristos pe cruce³³. Iar Clement Alexandrinul menționează că încă de la sfârșitul secolului II sau începutul secolului al III-lea, în această perioadă, creștinii se întorceau cu fața spre Răsărit. De asemenea, el afirmă că rugăciunea poate fi „cu mintea“, adică tăcută³⁴. În această ordine de idei, merită menționat faptul că mulți dintre cercetătorii creștinismului timpuriu preiau și informații din surse gnostice despre practica rugăciunii din acea epocă, dar, în opinia noastră, acest lucru nu poate fi acceptat ca o abordare legitimă, deoarece gnosticismul reprezintă o tra-

²⁹ Vezi Arhim. Pavel ȘTEFANOV, „Tertulian i monahismat“, <https://www.pravoslavie.bg> (21.04.2022).

³⁰ *De oratione*, 22; *De virginibus velandis*, 17 (CPL 27); *De cultu feminarum*, 2.7 (CPL 11).

³¹ *De virginibus velandis*, 17.

³² *Traditio apostolica*, 18.5.

³³ *De oratione*, 14.

³⁴ *Stromata*, 7.7.

diție diferită de cea biblică, care își are propriile sale izvoare și direcții de dezvoltare paralele cu cele ale creștinismului. Cu toate acestea, nu este și cazul montanismului. Putem considera pe bună dreptate comunitățile montaniste drept secte creștine. Cu siguranță, aici se practica rugăciuni extatice și diverse practici profetice pe care Biserica oficială nu le recunoștea, dar care erau inspirate de anumite episoade din Noul Testament interpretate în paradigme caracteristice montanismului³⁵.

2. Rugăciune comună

Unul dintre cele mai remarcabile exemple de rugăciune creștină veche, datând din a doua jumătate a secolului al II-lea, este rugăciunea rostită de condamnatul la moarte prin ardere pe rug, Sfântul Policarp al Smirnei. Iată ce scrie în *Martiriul Sfântului Policarp*, capitolul XIV:

„Astfel, nu l-au mai pironit, ci l-au legat. Iar el, cu mâinile legate la spate, ca un berbec ales din turma cea mare, pregătit spre a fi adus jertfă de ardere bineplăcută lui Dumnezeu, privind spre cer, zise: «Doamne, Dumnezeule, atotputernice, Tatăl iubitului și binecuvântatului Tău Fiu, Iisus Hristos, prin Care am primit cunoștința despre Tine, Dumnezeul îngerilor, al puterilor, a toată zidirea și al întregului neam al celor drepti, care trăiesc înaintea feței Tale. Te binecuvântează că m-ai învrednicit de ziua și ceasul acesta, ca să iau parte cu ceata mucenicilor la paharul Hristosului Tău, spre învierea vieții de veci a sufletului și a trupului, în nestricăciunea Duhului Sfânt. Între care fă să fiu primit înaintea Ta astăzi, ca jertfă grasă și bineplăcută, precum m-ai pregătit și mi-ai descoperit și împlinit, Dumnezeule Cel nemincinos și adevărat! Pentru aceasta și pentru toate, Te laud, Te binecuvântează și Te preamăresc prin veșnicul și cerescul Arhiereu Iisus Hristos, iubitul Tău Fiu, prin Care, împreună cu El și cu Duhul Sfânt, Ți se cuvine slavă acum și în veacurile ce vor să fie. Amin»“.

Aici, însă, vedem rugăciunea într-o situație extremă, care are, pe de o parte, un caracter particular, dar, pe de altă parte, stă mărturie în fața păgânilor despre eroismul creștinilor și despre nepăsarea lor în fața morții. Însuși cuvântul prin care traducem „martiriu“ înseamnă în limba greacă „mărturie“ (μαρτύριον), adică mărturisirea credinței în Adevăratul Dumnezeu cu prețul torturii și chiar al pierderii acestei vieți vremelnice în schimbul vieții veșnice binecuvântate. Fără îndoială, textele martirice creștine sunt inspirate de cărțile macabeilor din Vechiul Testament, expresie a aceluiași impuls religios și a aceleiași intransigențe.

³⁵ Vezi Arhim. Pavel ȘTEFANOV, *Lirata na Paraklita. Istoria i učenje na monahisma*, Veliko Tarnovo: Faber, 2012, pp. 34-45.

Cu toate acestea, atunci când vorbim despre rugăciunea obștească sau publică, lucrurile par să stea puțin diferit. Aici, Biserica pare să fi stabilit foarte devreme anumite reguli cu privire la cine, cum și în fața cui se puteau ruga mădulele Bisericii lui Hristos. În *Învățătura celor 12 Apostoli*, a doua parte a scrierii, care este un îndreptar de slujire pentru episcopi, găsim o recomandare foarte clară cu privire la rugăciune:

„Posturile voastre să nu fie ca cele ale fățarnicilor că ei postesc luna și joia; voi, însă, să postiți miercurea și vinerea. Nu vă rugați ca fariseii, ci cum a poruncit Domnul în Evanghelia Sa. Așa să vă rugați: «Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău, vie Împărăția Ta, facă-se voia Ta precum în cer și pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșelilor noștri. Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne mântuiește de cel rău. Că a Ta este puterea și slava în veci. Amin»“

Iar cu privire la Euharistie, așa să faceți Euharistia: Mai întâi cu privire la potir: «Ție, Părintele nostru, pentru sfânta vie a lui David, sluga Ta, pe care ne-ai făcut-o nouă cunoscută prin Iisus, Fiul Tău, Ție slava în veci!». Iar pentru frângerea pâinii: «Îți mulțumim Ție, Părintele nostru, pentru viața și cunoștința pe care ne-ai făcut-o cunoscută nouă prin Iisus, Fiul Tău. Ție slava în veci!» «După cum această pâine frântă a fost împărțiată pe munți și fiind adunată a ajuns una, tot așa să se adune Biserica Ta de la marginile lumii în împărăția Ta, căci a Ta este slava și puterea prin Iisus Hristos în veci». Nimeni să nu mănânce, nici să bea din Euharistia voastră, ci aceia care au fost botezați în numele Domnului. Căci cu privire la

aceasta, a spus Domnul: «Nu dați ceea ce este sfânt câinilor»³⁶.

În acest text, recomandarea de a evita rugăciunea „ca fățarnicii“ pare a fi focalizată asupra tensiunilor cu comunitatea iudaică. Bineînțeles că aici autorul urmează Evanghelia după Matei (VI 5-13). Acest îndemn de a ocoli sinagogile și tradițiile iudaice poate fi văzut și la Sfântul Ioan Gură de Aur, care cunoștea bine tradiția iudaică și care a trăit în primii săi ani de viață în Antiohia, unde mulți creștini frecventau în paralel sinagogile³⁷.

Catehumenii sunt altă categorie de credincioși pentru care există prescripții speciale. Potrivit Sfântului Iustin Martirul și Filosoful, aceștia, ca parte a pregătirii lor pentru Botez, trebuiau să practice rugăciunea stăruitoare³⁸, iar cei deja botezați erau chemați să se alăture imediat rugăciunii obștești a Bisericii³⁹. A existat, de asemenea, o împărțire a credincioșilor în timpul rugăciunii, în funcție de gen. Documentul *Didascalia Apostolorum* spune că tinerele femei trebuie să stea separat, iar femeile, dacă este loc, eventual în spatele lor, iar cele căsătorite și cu copii, bătrânii și văduvele trebuie să se așeze în grupuri⁴⁰. Este foarte posibil ca această separare între bărbați și femei să fi fost rezultatul mediului social patriarhal conservator tradițional din lumea antichității târzii mediteraneene. Totuși, acest lucru are o explicație pragmatică. Cultul creștin timpuriu se desfășura în biserici de mici dimensiuni, probabil sub o puternică constrângere în privința spațiului; de asemenea, săruta-

³⁶ *Didache*, 8-9. Traducere în limba bulgară de Simeon de Varna și Preslav, op. cit. pp. 161-163.

³⁷ Vezi *Adversus Iudaeos orations* 1-8: 1.1 (CPG 4327).

³⁸ *Apologia*, 61. Idem în *Traditio apostolica*, 18. În același document se spune că catehumenii stăteau deoparte și la mesele comune (27).

³⁹ *Ibidem*, 65. Idem în *Traditio apostolica*, 21.24.

⁴⁰ *Didascalia apostolorum*, 12; o poruncă similară, dar mai scurtă, întâlnim în *Traditio apostolica*, 18.2.

rea frățească practică de toți cei care participau la cult a fost un stimulent suplimentar pentru segregarea sexelor în spațiul bisericii. Sfântul Iustin Martirul și Filosoful în *Prima Apologie* menționează „sărutarea păcii” la încheierea rugăciunilor din timpul Euharistiei post-baptismale⁴¹. Origen, în al său *Comentariu la Epistola către Romani*⁴² și autorul *Tradiției Apostolice*⁴³ menționează sărutarea după rugăciunile obștești, aceasta fiind limitată la cei botezați, adică catehumenii nu participau la ea. Având în vedere că sărutarea frățească se făcea cu buzele, aceasta putea cauza complicații pentru persoanele de sexe diferite și, prin urmare, implica în mod evident segregarea în biserică. Despre acest lucru vorbește, în treacăt, chiar Tertulian în scrierea sa *Către soție*⁴⁴.

De asemenea, Tertulian⁴⁵ și autorul *Tradiției Apostolice*⁴⁶ recomandă ca în familie rugăciunile să fie rostite împreună de ambii soți. Firește, aceasta este o practică recomandată pe baza logicii că familia este o biserică mică în cadrul Bisericii mai mari, ca familie de creștini al cărei cap este Hristos. Cu toate acestea, această viziune are limitele sale. Origen, cu austeritatea sa ascetică caracteristică, crede, de pildă, că dormitorul familiei nu e un loc potrivit pentru rugăciune⁴⁷.

Cât privește pe cei excomunicați și schismatici, *Învățătura apostolică*⁴⁸ și Sfântul Ciprian al Cartaginei⁴⁹ recomandă să fie izolați de rugăciunea obștească. Ei nu sunt considerați în mod oficial membri ai Bisericii și nu au ce căuta la rugăciunile acesteia. Însăși rugăciunea din Taina Pocăinței, care este citită de preot deasupra penitentului, presupune că acesta trebuie să se reunească cu Biserica, ceea ce, în mod logic, îl plasează în afara ei înainte de actul de penitență.

3. Concluzii

Sensul profund al rugăciunii creștine se revelează în cel mai înalt grad la părinții pustiei. Deși nu avem o dezvoltare sistematică a temei rugăciunii, aceasta a fost un temei de reflecție încă din cele mai vechi timpuri creștine. Ceea ce se poate constata de la începuturile creștinismului, este că rugăciunea a fost concepută ca expresie a năzuinței spre unirea cu

⁴¹ *Apologia*, 65. Cf. John MEYENDORFF, *Vavedenie v Svyatootekeskoe Bogoslovie*. trad. L. Volohonskoi, New York: R.B.R., 1982, pp. 46-47.

⁴² *In Epistolam Pauli ad Romanos libri xv*, 10.13 (CPG 1457).

⁴³ *Traditio apostolica*, 18.3.

⁴⁴ *Ad uxorem*, 2.4.

⁴⁵ *Ibidem*, 2.6.

⁴⁶ *Traditio apostolica*, 41.13.

⁴⁷ *De oratione*, 31.4.

⁴⁸ *Didascalia apostolorum*, 15.

⁴⁹ *De ecclesiae unitate*, 12.

Dumnezeu într-un efort ascetic neîncetat care să ducă la mântuire, adică la cufundarea în viața dumnezeiască a mântuirii și a îndumnezeirii. În acest sens, de o însemnătate deosebită este sfatul Sfântului Apostol Pavel din prima sa *Epistolă către Tesaloniceni* cu privire la rugăciunea neîncetată către Dumnezeu. Rugăciunea în Biserica primară este o continuare firească a practicii rugăciunii în comunitatea religioasă iudaică. Modelele de rugăciune din Vechiul Testament, atât din *Psaltire*, cât și din *Cartea Proorocului Daniel*, au rămas ca teme de interpretare și model pentru apostolii lui Hristos și pentru primii scriitori creștini de după Noul Testament. În acest sens, rugăciunea și închinarea de obște este, fără îndoială, influențată de practica din Templul din Ierusalim din secolul I. Primele imne creștine cunoscute poartă o anumită influență directă a practicilor de la Templul iudaic. Rugăciunea de trei ori în timpul zilei, combinată cu rugăciunea de la miezul nopții, rămâne un model stabil pentru creștinii obișnuiți și începe să se contureze o formă de cult din ce în ce mai elaborată, în care rugăciunea ocupă un loc din ce în ce mai amplu și mai important. Putem vedea acest lucru atât în scrierile sub nume apostolic (deși scrise mai târziu), cât și în operele lui Clement Alexandrinul, Origen, Tertulian și ale Sfântului Ciprian.

În același timp, rugăciunile particulare pentru orice ocazie, de asemenea întemeiate pe modele din Vechiul Testament, evoluează și primesc o nouă interpretare în contextul învățăturii creștine. Astfel, vedem o serie de exemple din textele Noului Testament, cum ar fi *Epistolele Sfântului Apostol Pavel*, *Faptele Apostolilor* și, bineînțeles, *Evangheliile*, care au rămas ca modele de practică a rugăciunii, poziții, gesturi și comportamente pentru creștinii din secolele II, III și mai târziu. Nu sunt lipsite de importanță nici restricțiile privind rugăciunile comune și diferitele reglementări privind rugăciunile de obște, care s-au născut din motive pur practice în Biserica din perioada studiată. Astfel, vedem că rugăciunea modernă, deși se desfășoară într-o lume foarte diferită, a păstrat dimensiunile practice de bază ale rugăciunii creștine vechi. Cu toate acestea, vedem în cadrul cultului lărgirea, înfrumusețarea muzicală și îmbogățirea imensă a rugăciunii în forme muzicale, mai ales în cultul ortodox. Ea rămâne și astăzi o sursă valoroasă de spiritualitate nu numai pentru creștinii ortodocși, ci și pentru cei de alte confesiuni.

Pr.Lect.Univ.Dr.
Ioniță Apostolache
Univ. din Craiova,
Facultatea de
Teologie Ortodoxă

Treptele mistice ale rugăciunii după însemnările lucrării anonime de limbă siriacă Liber Graduum (L.G.)

I. Introducere

În contextul delimitării pe care am invocat-o, „rugăciunea”, ca element de ascendență mistică, se poziționează între *purificare* și *iluminare*. Legată de „mistica inimii”, rugăciunea are rolul de a umple centrul vieții duhovnicești, identificat în tradiția siriană prin termenul *leb/slūtā* – inimă¹, cu „gândurile cele bune, care în definitiv tot din ea (din inimă) răsar, și numai raportându-le la ea din prima clipă pe cele rele, putem reuși în opera de curățire lăuntrică a noastră”. În acest sens se exprimă și autorul L.G. în cea de-a XII-a Omilie, unde aseamănă inima cu „altarul de jertfă” sau cu „biserica cea dinlăuntrul omului”. Pe de altă parte, concep-tul de „rugăciune curată”, permanent încălzită de lacrimile pocăinței sau ale bucuriei simțirii harului dumnezeiesc, este așezată pe treapta *iluminării*. În concluzie, putem spune că rugăciunea are prin ea însăși mai multe trepte, „fiecare corespunzând uneia dintre treptele urcușului duhovnicesc pe care se află omul [...] după obiectul ei, și după concentrarea mai mult sau mai puțin desăvârșită, și după starea de liniște a sufletului ce se roagă. În ceea ce privește primul criteriu, Evagrie recomandă ca mai întâi să te rogi «ca să te curățești de patimi, al doilea, ca să te izbăvești de știință și uitare; al treilea de toată ispita și părăsirea». În generalitatea lor, aceste trei feluri de rugăciuni deosebite după cuprinsul lor ar corespunde cu cele trei faze ale urcușului duhovnicesc: a purificării, a iluminării și a unirii”².

În textura sa doctrinară, pe lângă dimensiunea hristocentrică în care se încadrează, L.G. XII este caracterizată printr-o interesantă abordare ecle-siologică. Acest lucru se datorează în primul rând faptului că asceza ridică trupul „dreptilor” la demnitatea de „templu al Duhului Sfânt” și face din inimile lor „altare” ale Paracletului. Cel care intră în această atmosferă harică nu poate trece peste travaliul ascensiunii de pe scara nevoințelor duhovnicești. El este hrănit la început cu „laptele Bisericii”, urmând ca

¹ Echivalent al grecescului *kardia* sau al latinescului *anima*.

² Pr. prof. Dumitru STĂNILAOE, *Ascetica și Mistica Ortodoxă*, EIMBOR, București, 2002, pp. 174, 291.

mai apoi să primească hrana cea tare a învățăturilor sănătoase. La vârsta „bărbatului desăvârșit“, cel crescut de Biserică poate primi împărtășirea cu Trupul și Sângele Mântuitorului Hristos. Profesorul englez Sebastian Brock face în acest sens o descriere rezumativă a acestui capitol din L.G., explicând dimensiunea hristologică și eclesiologică a parcursului „dreptilor“ spre desăvârșire: „Această creștere se leagă de capacitatea de conștientizare și descoperire a creștinului, care este posibilă prin lucrarea Bisericii văzute, în Biserica nevăzută a inimii. În felul acesta, înțelegând că Biserica văzută a fost temeluită de Hristos prin Sfinții Săi Apostoli, creștinul își călăuzește această descoperire spre înțelegerea Bisericii cerești. Această înțelegere a existenței și lucrării Bisericii cerești capătă contur în înțeleșurile adânci desprinse din realitatea Tainelor Bisericii văzute care constituie punctul de plecare în acest proces de creștere duhovnicească. Cei care au ajuns la deplina creștere sau desăvârșire «se hrănesc în adevăr cu Domnul Însuși», aceasta fiind adevărata înțelegere”³.

În L.G. XVIII autorul anonim vorbește despre „rugăciunea lacrimilor“. Accentul cade pe rolul mântuitor și curățător al pocăinței ca luptă continuă împotriva patimii. Dacă păcătosul trebuie să plângă pentru păcatele sale, ascetul plânge pentru că nu poate fi în comuniune deplină cu Dumnezeu. Mai sunt și lacrimile izvorâte din „inima înfrântă și smerită“ care se bucură și tresare la reprimirea sa în comuniunea harică a lui Hristos. În cazul acesta, cel care varsă lacrimi de bucurie se aseamănă „aceluia care, departe fiind și fără să se aștepte, reîntâlnește pe cel drag și, căzându-i pe umeri, varsă peste dânsul suspinuri și lacrimi de bucurie”⁴.

II. Jertfa rugăciunii pe „altarul inimii“

În L.G. XII întâlnim trei nivele fundamentate hristologico-eclesiologic în care se cuprinde în mare teologia inimii: Biserica văzută, Biserica din inimă și Biserica nevăzută⁵. În cel de al doilea cadru, autorul anonim dezvoltă o temă cu caracter inedit în literatura mistică siriană. Deși poziționat destul de departe de complexitatea tradiției isihaste în care a fost consacrată definitiv „rugăciunea inimii“, subiectul dezvoltat aici ar putea constitui un veritabil început al acestui complex concept teologic, în arealul sirio-mesopotamian.

Așezarea acestei teme într-un context hristologico-eclesiologic oferă totodată integrarea misticii individuale în mistica liturgică a Sfintelor

³ Sebastian BROCK, *The Syriac Fathers on prayer and the spiritual life*, Introduced and Translated by Sebastian Brock, Cistercian Publications, Kalamazoo, Michigan, 1987, pp. 43-44.

⁴ *Liber Graduum*, e Codicibus Syriacis Parisiis, Londini, Romae, Hierosolymis, alibique asservatis edidit, praefatus est DR. MICHAEL KMOŠKO (ed.), în P.S. Pars Prima, Tomus Tertius, L.G. XVIII, 2.

⁵ L.G. XII.

Taine. În acest sens, sunt vizate principalele trepte ale inițierii în viața creștină: Botezul, Mirungerea și Euharistia. Astfel, purificarea începută prin Sfântul Botez se prelungește în viața ascetică, plină de nevoițe și înfrânare. „Faza purificării” – spune teologul român Nichifor Crainic – „nu e decât o prelungire metodică a lucrării duhovnicești săvârșite prin Botez, pentru a ne menține și întări în noua ordine în care am intrat. Botezul are un îndoit caracter: negativ și pozitiv. Negativ, fiindcă e ruperea dintr-o stare de lucruri în care am fost; pozitiv, fiindcă e intrarea într-o nouă ordine. Misticii răsăriteni dau o însemnătate extraordinară Tainei Botezului, fiindcă ea e încreștinarea, adică nașterea din nou în Iisus Hristos, realizarea Lui în omul cel nou. În epoca martirajelor, moartea e considerată asemenea crucificării pe Golgota și e numită botez de foc sau botez de sânge. Moartea martirică e semnul sigur al mântuirii, al sfințeniei și al îndumnezeirii. Căci ce dovadă mai mare poate fi decât moartea reală în Hristos, care e mai presus decât moartea simbolică a botezului ritual? Când martirajele încetează, concepția aceasta continuă să stăpânească atotputernică și, fiindcă moarte martirică nu mai există, ea se întrupează în mortificarea ascetică. În evoluția istorică a vieții creștine, mortificarea ascetică ne apare deci ca o continuare a botezului și ca o împlinire metodică a lui”⁶.

Pornind de la această argumentație, putem găsi lămurirea necesară împotriva presupuselor tendințe mesaliene de care era suspectată lucrarea L.G.⁷ Acușele celor care nesocoteau formele concrete din viața Bisericii, între care se numără și sfântul locaș, laolaltă cu Altarul Euharistic⁸, sunt desființate în textul L.G. XII, după cum urmează: „Fiindcă nu fără pricină au rânduit Domnul și propovăduitorii Lui, cei din vechime și cei de pe urmă, o Biserică și un Altar, și un Botez, văzute cu ochii trupești, ci pentru ca prin aceste lucruri văzute, făcându-ne trupurile noastre temple și inimile noastre altare, să fim în cer, în cele nevăzute cu ochii trupului, migrând într-acolo și intrând aici, încă fiind noi în această Biserică văzută cu preoția și slujirea ei. Și odată ce am atins o adâncă smerenie și am arătat respect față de toți, ni se va arăta acea Biserică cerească și acel altar duhovnicesc pe care să oferim Duhului jertfă de mulțumire în rugăciunea inimilor noastre, crezând deopotrivă în Altarul văzut și socotind adevărata preoție ce slujește acolo întrucât toate câte sunt în acea Biserică (văzută) sunt așezate într-o asemănarea acelei Biserici ascunse. Dacă însă ne vom îndoii și vom disprețui Biserica văzută și Altarul arătat, Preoția

⁶ Nichifor CRAINIC, *Cursurile de mistică. I. Teologie mistică. II. Mistică germană*, Studiu introductiv și ediție de diac. Ioan Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2010, pp. 251-252.

⁷ M. KOMOSKO, *De Secta Messalianorum deque Libri Graduum ad eam necessitudine*, în PS, Pars Prima, Tomus Tertius, pp. CXV-CXLIX.

⁸ Ioan BIZĂU, „Domus Ecclesiae între Liturghie și asceză”, în *Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxă*, Anul LII, Nr. 1/2007, p. 136.

vădită și Botezul ispășitor, nici trupul nostru nu va fi templu, nici inima noastră nu va fi altar sau izvor al laudei; nici nu ni se va arăta Biserica aceea de sus și acel altar și acea lumină și preoția ei, în care se vor aduna toți sfinții care, fiind curați cu inima, locuiesc într-o slavă și se desfătează în lumina ei (Matei V, 8), pentru că nu au disprețuit acea Doică binecuvântată care, în orice zi, îi naște și îi crește foarte bine și îi trimite spre acea mare Biserică de sus. Biserica văzută, al cărui Altar și Botez și Preoție le-a așezat Domnul, poate fi văzută de către oricine; căci în ea S-a rugat Domnul și Apostolii Lui și au botezat și au jertfit Trupul și Sângele Său, și în ea au slujit cu adevărat ca preoți. Este Biserica adevărată și Maica binecuvântată care-i crește pe toți ca pe niște copii; de asemenea, trupul și inima în care locuiește Duhul este, pentru Duhul Sfânt Care sălășluiește în ele, templu și altar adevărat, fiindcă Domnul locuiește acolo, după cum este scris: «trupurile voastre sunt templu ale Domnului și în omul lăuntric locuiește Hristos» (I Corinteni VI, 19). În ceea ce privește acea Biserică cerească, de acolo începe tot binele. De acolo a ieșit în marginile lumii lumina; după chipul ei s-a făcut această Biserică pământească și Altarul ei și după tipul slujitorilor ei slujește trupul în afară iar inima sălășluiește ca preot înlăuntru; ei i se aseamănă și îi urmează cei care cercetează cu râvnă această Biserică văzută. Din această pricină, Biserica (văzută) este mai mare decât toate, fiind Maica tuturor celor botezați, mai cu seamă fiindcă în ea sălășluiește fața Domnului și o luminează pe ea⁹.

III. Între îndreptățire și desăvârșire duhovnicească

În continuare, L.G. dezvoltă o temă foarte interesantă legată de raportul dintre principalele categorii ale conținutului ei: „dreptii” și „desăvârșii”. Apare aici, pentru prima dată în mistica siriană, problema maturității spirituale a celor care fac parte din Biserica văzută. După cum am văzut mai sus, ascensiunea celor „drepti” pe treptele desăvârșirii este cântărită metaforic după felul în care li se administrează învățăturile de credință, ca hrană pentru suflet. Cei care se află la începutul drumului sunt hrăniți cu „laptele Bisericii”, ajungând cu timpul „la o educație și înțelegere profundă a trupului și inimii, făcând trupurile templu, iar inimile altare”¹⁰. Cel din urmă scop, unirea cu Mirele ceresc în Biserica cea cerească, este împlinit prefigurativ aici, în Biserica văzută, prin jertfa inimii, care nu este alta decât rugăciunea euharistică.

Mărturisirea cu credință a Bisericii văzute și a Sfintelor Taine constituie prima condiție în parcursul duhovnicesc spre desăvârșire, este demersul

⁹ L.G. XII, 2, trad. Ierom. Alexander GOLITZIN, *Mistagogia – experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie*, traducere și prezentare diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1998, pp. 161-162.

¹⁰ L.G. XII, 3.

pe care creștinul îl face pentru „a fi viu în Biserica inimii și în Biserica cea din ceruri”. Cei care părăsesc Biserica sunt categorisiți drept „vinovați și pierduți” întrucât au încălcat sfințenia legământului statornicit la Sfântul Botez¹¹. În lupta cu puterile răului, dreptii au datoria de a apăra Biserica, păstrând „inima curată” pentru a primi lumina și slava Mântuitorului Hristos. În această stare, omul intră prin primirea Tainei Sfântului Botez: „cei care au luptat împotriva lui Satan și au apărat credința, merită această Biserică în care Domnul strălucește și este mai presus de toate, împărțându-se totodată de lumina slavei Sale celei dumnezeiești. Căci Domnul a spus: «Fericiți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu» (Matei V, 8). Căci chiar dacă există alte bunătăți și alte locuri gătite fiecăruia după moarte, acel loc (al bisericii nevăzute) s-a făcut pentru cei care s-au curățit de lucrurile rele și de toată stricăciunea. Aceștia vor fi înălțați și slăviți alături de Domnul Hristos și vor primi binecuvântare de la preoți”¹².

IV. Rugăciunea lacrimilor

Rugăciunea lacrimilor constituie una dintre cele mai importante particularități ale misticii răsăritului creștin. Rod al pocăinței sau al negrăitelor bucurii izvorâte din redobândirea harului pierdut, lacrimile nu sunt niciodată despărțite de strigătul lăuntric al inimii către Dumnezeu. Această strânsă legătură constituie „pentru ascetica și mistica ortodoxă adevărata oglindă a omului, a cosmosului și a lui Dumnezeu”¹³. Această stare este descrisă cel mai bine prin conceptul grecesc de *penthos* – *necaz, jelire, întristare după pierderea mântuirii*¹⁴.

În latura sa biblică, *penthos* este echivalent cu *katanyxis*¹⁵, care ar putea fi tradus prin „regret încercat din adâncul inimii”. Cu acest înțeles se desprinde și din testamentul pe care Domnul îl lasă omenirii, după cum mărturisește în „Predica de pe munte”: „Fericiți ci ce plâng că aceia se vor mângâia” (Matei V, 4). În felul acesta, Sfinții Părinți îl definesc prin „străpungere a inimii”.

Doctrina *penthosului* s-a imprimat atât de mult în sânul Bisericii Siriace, încât monahii au luat denumirea de *penthountes* – „vărsători de lacrimi” (sir. – *’abîlā*). Haina sihăstriei devenea astfel veșmânt al pocăinței și al lacri-

¹¹ L.G. XII, 4.

¹² L.G. XII, 7.

¹³ Diacon Ioan I. Ică jr., „Argument” la lucrarea lui IRENÉE HAUSER, *Plânsul și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni*, ediția a II-a, trad. Mihai Vladimirescu, Ed. Deisis, 2009, p. 5.

¹⁴ G. ABBOT-SMITH, *A manual Greek Lexicon of The New Testament*, T&T Clark, Edimburgh, 1999, p. 353; Irenée HAUSER, *Plânsul și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni*, p. 46.

¹⁵ EVAGRIE PONTICUL, *Capetele despre deosebirea patimilor și a gândurilor*, trad., introd., și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia* 1, Ed. Humanitas, București, 2008, p. 60; Idem, *În luptă cu gândurile – despre cele opt gânduri ale răutății și replici împotriva lor*, Comentarii ierom. Gabriel Bunge, trad. diacon Ioan Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2006, p. 60.

milor¹⁶. Faptul că această trăire, fundamental mistică, este prezentă și dinamică în tradiția siriană reiese din însemnările Sfinților Efrem Sirul și Ioan Gură de Aur. Primul dintre ei descrie această stare având în minte modelul Sfântului Grigorie de Nazianz, a cărui personalitate o elogiază în cuvinte frumos alcătuite: „În clipa în care mă pregătesc să-mi aduc aminte suvoaiele sale de lacrimi, mi se umplu și mie ochii de lacrimi. Nu puțin lucru este a trece oceanul lacrimilor sale, fără să verși din lacrimile tale. În fiecare zi sau noapte ochii săi veghetori erau scăldați în lacrimi. Plângea pentru păcatele tuturor, dar și mai mult plângea pentru păcatele sale. Ochii săi lăcrimau atunci când buzele sale vorbeau despre pocăință, păcat sau îndreptarea vieții, dar și când lăuda pe Dumnezeu”¹⁷.

La rândul său, Sfântul Ioan Gură de Aur, unul dintre cei mai iluștri Părinți ai tradiției siriene, oferă de asemenea o descriere deosebit de importantă asupra legăturii dintre rugăciune și întristare. În acest sens, el aduce ca exemplu fapte din viața concretă, sentimente de tristețe ce se regăsesc în existența fiecărui om. Toate acestea nu se pot compara cu lacrimile rugăciunii, care străpung inima și-l așază pe nevoitor în comuniunea iubirii lui Hristos.

„Spune-mi dar, de ce forță fizică e nevoie atunci când vine vorba de străpungerea inimii, de rugăciunea veghetoare, de cugetarea la păcate, de lupta împotriva păcatelor și de înfrânarea minții?”¹⁸ „Plângi dar și tu pentru păcatul tău” – mai spune Sfântul Părinte – „și să plângi nu oarecum, nici numai să fii văzut, ci cu amar, ca Petru. Din adâncul sufletului

să verși izvoare de lacrimi ca, milostivindu-Se asupra ta, Domnul să-ți ierte păcatul. Căci este iubitor de oameni, precum Însuși a spus: «Eu nu voiesc moartea păcătosului, ci să se întoarcă și să fie viu» (Iezechiel XXXIII, 11). Puțină osteneală vrea de la tine, iar El îți va da lucruri mari. O ocazie așteaptă din partea ta ca să-ți dea comoara mântuirii. Adu lacrimi și El îți va dăruia iertare; fă pocăință și El va trece cu vederea păcatele tale”¹⁹.

În cuprinsul lucrării L.G. această temă este prezentă în cea de-a XVIII-a Omilie. Evidența ei reiese chiar din primele rânduri, unde autorul face distincția între lacrimile izvorâte din plânsul pentru păcate și lacrimile de bucurie. Răsplata lacrimilor vărsate pentru păcate va fi „bucuria întru Domnul”. Meditarea propriilor fapte și cântărirea lor cu nădejdea spre bunătatea și ajutorul Celui Milostiv, constituie începutul despătimirii. Întregul demers duhovnicesc este exemplificat de autor cu ajutorul tablourilor scripturistice: „Înțelegeți ceea ce am de gând să vă spun, fiii mei! Lacrimile răsar atât din întristare, cât și din bucurie, așa cum spune Domnul: «Adevărat, adevărat zic vouă că veți plânge și vă veți tângui, iar lumea se va bucura. Voi vă veți întrista, dar întristarea voastră se va prefăce în bucurie» (Ioan XVI, 20). Unii plâng pentru păcatele lor și bine fac, căci este scris: «Căci întristarea cea după Dumnezeu aduce pocăință spre mântuire, fără părere de rău; iar întristarea lumii aduce moarte» (II Corinteni VII, 10). Alții și-au învins patimile și s-au îndepărtat de ce este rău pentru a face lucrurile Domnului. Din dragoste pentru Dumnezeu, care i-a binecuvântat cu harul

¹⁶ Tomas SPIDLIK, SJ, *The Spirituality of the Christian East. A Systematic Handbook*, trans. Anthony P. Gythiel, Cistercian Publications, USA, 1986, p. 194.

¹⁷ P.G. 46, 829 D.

¹⁸ P.G. 47, 409 sq.

¹⁹ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, „Despre rugăciune și trezvie”, în *Despre rugăciune și trezvie în învățăturile Sfinților Părinți*, trad. Cristea Florentina, Carte tipărită cu binecuvântarea PS Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Ed. Cartea Ortodoxă – Egumenița, Galați, pp. 57-58.

Său, i-a mântuit de moarte și i-a făcut liberi, aceștia au vărsat lacrimi de bucurie, în smerenie și în legea cea sfântă a Lui, după cum zice psalmistul: «Că mărturiile Tale sunt cucerirea mea, iar îndreptările Tale, sfatul meu. Lipitu-s-a de pământ sufletul meu; viază-mă, după cuvântul Tău» (Psalmi CXVIII, 24-25). Să ne bucurăm așadar de această zi a mântuirii! Căci dacă cineva a fost scăpat din moarte, trebuie să-i slujească Domnului cu bucurie și nu cu întristare²⁰.

Depărtându-se de Dumnezeu din cauza păcatelor sale, omul plânge ca și cum ar fi pierdut cel mai drag prieten. Alungarea păcatului aduce după sine și restaurarea harului în suflet, după cum notează autorul anonim: „când a alungat de tot păcatul din suflet, el plânge de fericirea întâlnirii cu Dumnezeu”²¹.

Arma nevoitorului în lupta cu „gândurile răutății” este rugăciunea. Ea trebuie făcută după modelul Mântuitorului Hristos Care a spălat cu lacrimile Sale păcatele neamului omenesc, rugându-Se Părintelui Ceresc în Grădina Ghetsimani, înainte de Dumnezeiasca Sa Jertfă. Întregul demers spre desăvârșire este privit ca o luptă continuă cu puterile întinericului. În acest context, lacrimile au atât rol mântuitor, cât și anamnetic, păstrându-i omului conștiința trează. Ieșind din starea de purificare, omul intră în comuniunea harului dumnezeiesc. Din acest moment, tristețea se schimbă în bucuria redobândirii darurilor pierdute prin păcat. Iată cum descrie L.G. această stare: „Să lăsăm în urmă toate lucrurile trecătoare și să alungăm de la noi tot păcatul care vine din afară. Atunci, numai după ce am smuls din rădăcină această buruiănă, putem lupta împotriva păcatului care locuiește înlăuntrul nostru – împotriva gându-

rilor rele pe care patima le sădește în inima noastră. După aceasta putem alerga mai departe în cursa care ne așteaptă, străduindu-ne și mai mult în rugăciune, așa cum Domnul a făcut înaintea noastră: căci (Pavel) ne-a arătat că Iisus «în zilele trupului Său, a adus, cu strigăt și cu lacrimi, cereri și rugăciuni către Cel ce putea să-L mântuiască din moarte și auzit a fost pentru evlavie Sa, și deși era Fiul, a învățat ascultarea din cele ce a pățit și, desăvârșindu-Se, S-a făcut tuturor celor ce-L ascultă pricină de mântuire veșnică» (Evrei V, 7-9). Iar Domnul ne învață la fel: când am ajuns la starea de nepătimire trebuie să ne adâncim și mai mult în această competiție a rugăciunii, după cum El Însuși a spus și a făcut”²².

Intrând în starea de desăvârșire, nevoitorul trebuie să păstreze harul redobândit în rugăciune. În acest sens este amintit îndemnul Sfântului Apostol Pavel care zice: „stați desăvârșiți și plini de tot ce este voința lui Dumnezeu” (Coloseni IV, 12). Acesta este darul pe care Însuși Fiul lui Dumnezeu l-a câștigat, vărsându-și sângele pe lemnul Crucii. Întru aceasta, El a pus început luptei noastre împotriva ispitirilor diavolești, făcând lucru „potrivit ca toți cei care sunt întru Dânsul «să se roage în tot locul, ridicând mâini sfinte, fără de mânie și fără șovăire», să verse lacrimi în dragostea și dorința lor după Dumnezeu, așteptând clipa întâlnirii față către față, după cum este scris: «Feriți-vă cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu» (Matei V, 8)”²³.

În continuare, autorul L.G. face trimitere la curățirea inimii în rugăciune. În acest context apare ideea dezrădăcinării păcatului din inimă prin rugăciune și lacrimi. Alături de purificarea prin „focul Sfântului Duh”²⁴,

²² L.G. XVIII, 3.

²³ L.G. XVIII, 3.

²⁴ Vezi aici și Sebastian BROCK, *Faire from heaven. Studies in Syriac*

²⁰ L.G. XVIII, 1.

²¹ L.G. XVIII, 2.

această temă încadrează lucrarea în dimensiunea pneumatică, specifică misticii siriene. Așezată astfel în context, această idee se leagă de a doua etapă a rugăciunii lacrimilor, cea a „bucuriei în Domnul”: „Inima nu devine curată, până când păcatul nu dispăre cu totul dinlăuntrul ei și până când toate gândurile rele, ascunse în puterea păcatului, se vor sfârși. Acest păcat nu va dispărea din inimă și nici gândurile rele izvorâte din păcat dacă nu ne vom ruga Domnului nostru. Numai atunci, după ce ne-am rugat Lui în inima noastră, ne vom umple de bucurie negrăită. Căci ne vom bucura îndelung, când inima noastră nu va mai răspunde păcatului, după ce ne-am făcut deschiși în prezența lui Dumnezeu, împlinind toate poruncile Lui. Adu-ți aminte cum Domnul i-a izbăvit pe părinții noștri din apăsătura iadului și cum inimile lor s-au bucurat de Dânsul și de cei ce poartă Numele Cel Sfânt al Lui, așa cum a spus Sfânta Fecioară: «Mărește sufletul meu pe Domnul și s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu, Mântuitorul meu, că a căutat spre smerenia roabei Sale. Că, iată, de acum mă vor ferici toate neamurile» (Luca I, 46-48). În adâncul sufletului s-a bucurat și, ridicându-și mintea, a găsit har și milă înaintea Lui”²⁵.

Atunci când ostenitorul s-a învrednicit de nepătimire, încălzit de lumina sfințitoare a harului, el varsă lacrimi de bucurie. „De aceea – spune Părintele Stăniloae – lumina din mine nu e o lumină subiectivă, ci tot lumina obiectivă a Duhului Sfânt, pe care am dobândit-o prin purificarea de patimi și prin îndelungatul exercițiu al cugetării la Dumnezeu și al rugăciunii”²⁶. În felul acesta, autorul face trecerea la următorul pas al ascensiunii mistice, iluminarea²⁷. Pentru a se menține în această stare, nevoitorul trebuie să țină cont de două lucruri: examinarea permanentă a conștiinței și aducerea aminte de păcat²⁸. În legătură cu aceasta, Sfântul Efrem spune: „Începutul penthosului este cunoașterea de sine”²⁹, iar Sfântul Ioan Hrisostom completează: „Atunci când lacrimile izvorăsc din Dumnezeu, ele sunt veșnice”³⁰.

Theology and Liturgy, Ashgate and Variorum, Grand Britain, 2006, p. 254.

²⁵ L.C. XVIII, 4.

²⁶ Pr. prof. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica Ortodoxă*, p. 254.

²⁷ Ioan Gh. Savin caracterizează această treaptă ca pe o purificare pasivă, ținând cont de faptul că omul nu se poate mântui de unul singur, prin propriile forțe. Iluminarea devine astfel o purificare radicală, asociată în tradiția semită cu „focul Sfântului Duh”, statornicit în sufletul omului de la Botez. Un rol important în această treaptă o au și darurile Duhului Sfânt care „exercită o lucrare de pregătire, de mlădiere, de subțiere și modelare a puterilor sufletești, făcându-le cât mai proprii și mai apte ca să primească darurile mistice speciale, sau cele ale grației actuale” – IOAN GH. SAVIN, *Mistica și Ascetica Ortodoxă*, cu un cuvânt înainte de dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, Tiparul tipografiei Eparhiale Sibiu, 1996, pp. 128, 132.

²⁸ Tomas SPIDLIK, SJ, *The Spirituality of the Christian East. A Systematic Handbook*, trans. Anthony P. Cythiel, Cistercian Publications, USA, 1986p. 196.

²⁹ ASSEMANI (n. 31), Vol. I: 254 f.

³⁰ *Homilia 3*, in *Epistolam ad Philemonem*, 4; P.G. 62, 204.

V. Rugăciunea dincolo de suferință

Într-o evaluare generală a misticii creștine din primele veacuri, imaginea Mântuitorului Hristos constituie modelul principal pe care creștinul îl urmează și spre care nădăjduiește permanent. Această dorință, manifestată neîncetat și perpetuu în viața nevoitorilor, pendulează foarte ușor de la experiența martirică la lupta cu patimile și gândurile care vin de la vrăjmașul diavol. Ajuns la capacitatea de a păstra pe inimă, ca pe o prescură, pecetea Mântuitorului Hristos, misticul creștin caută neîncetat să exteriorizeze această stare, modelându-o tainic după chipul Binefăcătorului său. El duce martiriul mai departe, îmbrăcându-l de data acesta în haina suferințelor Domnului său. „Viața martirică se aseamănă în multe privințe vieții ascetice – spune IPS Irineu Popa, Mitropolitul Olteniei – Astfel, urcușul duhovnicesc realizat pe diferite căi, fie pe linia martiriului, fie pe calea ascetică, este o cunoaștere angajată într-o permanentă ridicare spre cele de sus, înspre unirea cu «Marele Arhiereu, Care a străbătut cerurile». Deci, martirii și asceții, urmând Domnului, «vor străbate cerurile, întrecând nu numai pământul și tainele lui, ci și cerurile și cele ce le înconjoară». În felul acesta, oamenii cuprinși de iubire față de Dumnezeu sunt chemați la purificarea de patimi și de slăbiciuni, spunând cu tărie ca și Sfântul Apostol Pavel: «toate le port întru Cel Ce mă întărește, Hristos Iisus, Domnul nostru»³¹.

În L.G. urmarea lui Hristos sau „viața în Hristos”³² are în primul rând un caracter kenotic, vizând în special viețuirea Sa smerită în trup. Astfel, lovirile peste obraz, spălarea picioarelor apostolilor, vindecarea urechii tăiate a slugii marelui preot, rugăciunea pentru cei care L-au răstignit pe Cruce sunt modele de urmat pentru aceia care caută desăvârșirea. Exemplu dat de Sfântul Protomartir Ștefan, de Sfinții Apostoli, de Sfinții Mucenici și de mulți alții care și-au jertfit viața pentru credință, constituie temelia crezului că aceste lucruri nu sunt cu neputință a fi săvârșite³³.

Îndemnul de a urma patimilor și suferințelor Domnului formează tema centrală în cea de a XVII-a Omilie a L.G. Așezând Persoana și suferințele Mântuitorului în centrul existenței omenești, autorul pune la inima cititorului îndemnul de a-și rândui viața după modelul dat de Mântuitorul Hristos prin faptele Sale, de la Naștere la Întrupare. Roadele acestei osteneli vor fi concentrate în preamărirea noastră în ceruri³⁴. Dacă Fiul lui Dumnezeu S-a făcut Om și a suferit pentru păcatele noastre, la rândul nostru, suferind

³¹ †Irineu POPA, *Experiențe mistice la Părinții Orientali*, Vol. II, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2012, pp. 203-204.

³² Vezi aici: Vladimir LOSSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, pref. pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, studiu introductiv și traducere din franceză de pr. Vasile Răduică, Ed. Humanitas, București, 2010, p. 226.

³³ R. REUX, „The doctrine of Imitation of Christ in the Liber Graduum: between exegetical theory and soteriology”, în *Studia Patristica (S.P.)*, Vol. 30, Peeters, Leuven, 1997, p. 261.

³⁴ L.G. XVII, 1.

pentru păcatele săvârșite, ajungem să ne asemănăm Lui, dacă acceptăm această stare în smerenie și rugăciune: „Învață din Sfintele Scripturi care sunt suferințele ce se trag din păcate și vei suferi, așa cum Domnul a suferit, ca să te preamărească. Aceasta înseamnă să suferi asemenea Domnului nostru. Chiar și astăzi, Domnul îți stă alături în suferința ta, așa cum a grăit Apostolul: «Și dacă suntem fii, suntem și moștenitori – moștenitori ai lui Dumnezeu și împreună-moștenitori cu Hristos, dacă pătimim împreună cu El, ca împreună cu El să ne și preamărim» (Romani VIII, 17). Ia aminte, oare nu ești încredințat că Domnul a suferit în taină pentru tine? A fost ispitit, dar nu a alungat de la noi ispitirea, suferind laolaltă cu cei care sunt ispitiți»³⁵.

Scopul acestei suferințe mimetice este dirijat de autor spre rugăciunea pentru vrăjmași: „Căci acestea sunt suferințele Domnului, Care neîntorcându-Și fața de la rușinea scuipărilor, S-a rugat pentru cei care-L batjocoreau. Să iei aminte la acestea și, stăpânindu-ți pornirile, să te rogi pentru oricine îți aduce vătămare și să-l ierți pe acesta, căci aceasta înseamnă să suferi cu Hristos și să fii preaslăvit împreună cu El»³⁶. Asemenea Mântuitorului, Care a vindecat neputințele oamenilor, a spălat picioarele ucenicilor la cină, a vindecat ureche slugii arhierelui,³⁷ cel drept este îndemnat la stăpânire de sine pentru a ajunge la desăvârșire³⁸. În jertfa lor, Sfinții Mucenici au urmat modelul Mântuitorului Hristos Care S-a rugat pentru cei care Îl răstigneau³⁹. Având în minte și în inimă întipărit semnul mântuitor al Sfintei Cruci, aceștia au transformat patima în izbăvire. La toate acestea, autorul L.G. conchide: „Dacă vei suferi în acest fel, binecuvântat va fi sufletul tău pentru că inima ta va fi curățită și vei vedea pe Dumnezeu. Și luând aminte cum Sfântul Ștefan se ruga pentru cei care-l loveau cu pietre, zicând: «Doamne, nu le socoti lor păcatul acesta!» (Faptele Apostolilor VII, 60), cum ai putea crede oare că numai Domnul S-a rugat pentru prigonitorii Săi? Toți Sfinții Apostoli se rugau pentru prigonitorii lor, după cum Domnul făcuse aceasta înaintea lor. Când au fost duși la moarte în afara zidurilor cetății, El le-a stat alături, întărindu-i pentru a dobândi mântuirea. În timp ce erau răstigniți, Domnul îi întărea în credință. Roagă-te, așadar, Domnului nostru Iisus Hristos Care a suferit Cel dintâi, și suferă cu El și în El. Căci, fiind Cel Care a suferit Cel dintâi, S-a făcut model celor care suferă cu El și în El. Slavă Acestuia și binecuvântați să fie cei care i-au urmat exemplul»⁴⁰.

³⁵ L.G. XVII, 1.

³⁶ L.G. XVII, 2.

³⁷ L.G. XVII, 3.

³⁸ „Domnul a vindecat urechea celui ce venise cu sabia să-L omoare. În felul acesta, dacă te poți stăpâni, făcând numai ce este bine înaintea celor ce-ți doresc răul, vei ajunge să fii desăvârșit” – L.G. XVII, 4.

³⁹ Vezi: Irineu POPA, *Experiențe mistice la Părinții Orientali*, vol. II, p. 111.

⁴⁰ L.G. XVII, 8.

Calea pe care cel drept trebuie să o urmeze este „strâmtă și cu chinuri“. Pășind pe ea, acesta face legământ înaintea lui Dumnezeu, angajându-se să meargă drept și să nu cadă în ispita celui viclean. Greutatea pașilor parcurși nu se compară nici pe departe cu frumusețea și bogăția Împărăției promise. Pornind de la această miză, ascetul își îmbracă năzuința cu haina smereniei, făcându-se tuturor toate, „ca pe toți să-i câștige“. Suferința sa devine astfel o „povară tămăduitoare“, ancorându-se în dorința de a dobândi cât mai repede comuniunea cu Dumnezeu. De aceea, am putea spune că intensitatea suferinței este echivalentă cu intensitatea comuniunii cu Hristos. „Cine vrea să trăiască în planul lui Hristos – scrie mitropolitul Nicolae Mladin – trebuie să accepte suferința. Este ca o prelungire a suferințelor Lui în istorie (căci Hristos Însuși e Cel Ce suferă în membrele Sale). Biserica în «veacul de acum» este mai mult Biserica suferinței, a smereniei și a prigonirilor decât Biserica transfigurărilor: e trupul lui Hristos pălmuit de toate josniciile, biciuit de toate calomniile, sfârtecat de toate prigoanele, ținut pe crucea tuturor durerilor. Așa și creștinii, care sunt membrele acestui trup. «Cum ar putea rămâne membrele fără suferință, când ele sunt membrele unui cap încununat cu spini?»⁴¹.

La finalul celei de-a XVII-a Omilii, autorul anonim așază starea imitării lui Hristos în suferință sub imaginea unui drum care duce spre Împărăția lui Dumnezeu. La finalul acestei căutări, pelerinul descoperă bucuria unirii cu Dumnezeu care este împlinirea tuturor nevoințelor sale: „Dacă dorești să cunoști aceste taine, totuși, nu încerca să rogi sau să întrebi orice persoană, sau să disprețuiești pe cineva, căci poate tocmai cel pe care îl disprețuiești ar putea cunoaște adevărul pe care îl cauți. Fii smerit și cu zdrobire de inimă înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Asemănă-te omului care merge într-o țară îndepărtată, nedisprețuind pe copil sau pe vârstnic, nici pe cel slăbănog sau urât la înfățișare, nici pe femeie, ci întrebând pe oricine întâlnește în cale drumul spre limanul căutat. În același fel, pentru că și tu cauți cărarea spre Patria Cerească, să nu disprețuiești pe vreunul dintre acești mai mici ai Domnului (Matei XVIII, 10), ci întreabă cu dragoste până vei găsi pe cineva care să-ți arate drumul cel ceresc, pe care, călătorind, să ajungi la lăcașul slavei și să intri la Domnul, Care îți va da bucurie⁴².

⁴¹ Nicolae MLADIN, *Hristos – viața noastră sau Asceza și Mistica Paulină*, Ediție îngrijită și prefațată de pr. prof. dr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1996, p. 156.

⁴² L.G. XVII, 9.

Vasile
Bănescu

Duhul lumii și duhul Bisericii. Ispita ideologiei

Duhul lumii și duhul Bisericii ajung inevitabil, la un moment dat, să fie în opoziție. Duhul lumii noastre este, în esență, același duh despre care vorbea Sfântul Ioan Evanghelistul în prima sa Epistolă, unde spunea: *Tot duhul care nu mărturisește pe Iisus Hristos că a venit în trup nu este de la Dumnezeu, ci este duhul lui Antihrist, care chiar acum este în lume* (cf. I Ioan IV, 2-3). Nu este deci o noutate că duhul lumii, care ne contaminează pe toți într-o măsură mai mare sau mai mică, este prezent și orientat concret împotriva Celui Care a venit să restaureze moral lumea.

În mod esențial, el se manifestă pentru noi, creștinii, prin încercarea de a ne sabota înaintarea pe Calea deschisă de Hristos și de a ne deraia de la ea. Aceasta și înseamnă în grecește cuvântul *διάβολος*, *diavol*: *cel care separă*, cel care încearcă să ne seducă, să ne scoată de pe drumul spre Dumnezeu, să ne rătăcească, să ne pună piedică. În limba ebraică, unul dintre sensurile acestui cuvânt (*Satan*) se referă la *cel care (ne) bagă bețe în roate* pe drumul pe care îl parcurgem spre întâlnirea noastră cu Dumnezeu, spre întâlnirea cu Sensul prin excelență. Așadar, în viziunea Sfinților Părinți, a Sfântului Evanghelist Ioan și a Sfântului Apostol Pavel, duhul lumii este cel care încearcă să ne destrame relația cu celălalt și, prin aceasta, relația cu Hristos, Care ne și spune, mai ales în *Predica de pe Munte*, că mântuirea noastră se clădește prin rafinarea relației interpersonale cu Dumnezeu și cu aproapele.

Noi, cei de azi, asistăm la o invazie mai subtilă a duhului acestei lumi. Cel care se ascunde în spatele jocului de umbre și false lumini, cel care ne induce grave iluzii, marele păpușar, este diavolul însuși. În acest sens, fac trimitere la una dintre cele mai bune cărți pe care le-am citit despre diavol. Se numește *Partea diavolului* și îi aparține unui scriitor elvețian, Denis de Rougemont. Această carte are ca motto, cum spune autorul însuși, fraza cea mai profundă pe care a scris-o un om modern despre Satana: „Cea mai frumoasă șiretenie a Diavolului constă în a ne convinge că el nu există” (Baudelaire, *Micile poeme în proză*). Ni se spune așadar că cea mai eficientă stratagemă a diavolului este să ne seducă până la punctul în care să

fim convinși că el nu există. Din acel moment, firește, are câmp liber de acțiune în viețile noastre. Acest duh de sorginte diavolească îmbracă multe chipuri în lumea noastră, chipuri la care nici nu ne-am gândi, pentru că e greu de descifrat răul camuflat în aparentul, seducătorul „bine” care ni se propune. Este duhul care i-a convins deja pe mulți că el nu există. De aceea, astăzi poți vorbi în public despre orice, dar dacă deschizi o discuție despre diavol, poți conta doar pe zâmbete, ironii și suspiciunea de credulitate; în orice caz, vei fi întâmpinat cu mefiență și înalt dispreț (intelectual) față de subiect. Diavolului i-a reușit așadar stratagema.

Trăim într-o lume a fake news-urilor și a prefixului post

Diavolului îi reușesc multe vicleșuguri, duhul lumii fiind recunosciabil mai ales prin faptul că ne sabotează relația cu ceilalți. Acesta e și cazul temei familiei naturale, așa-zis tradiționale, care, asaltată ideologic, e criticată, ironizată, discreditată și expediată de mass-media la Muzeul Satului. Foarte multe exemple pot fi culese din presa inundată de duhul acestei lumi. Mă refer la redacțiile televiziunilor și ale ziarelor. Mesajele mediatice insidioase transmit ceva aparent rezonabil sau chiar binevenit, dar ele îmbracă în realitate haina pestriță a *fake news*-ului. Știm că primul *fake news* din istorie îi aparține diavolului, care a dat asigurarea fermă că nimeni nu va muri dacă va mânca din *pomul cunoașterii binelui și răului*. Acesta a fost primul atentat reușit împotriva adevărului; aceasta a fost prima informație falsă primită de oameni. Nu și ultima. Acest gen de știri prosperă mai ales în zilele noastre. Ce lume e aceasta în care e apreciată minciuna și depreciat adevărul? Pe ce lume am ajuns să trăim? Într-o lume în care adevărul e lăsat în urmă, adevărul moral nu mai e luat în calcul sau inclus, de exemplu, într-un program politic, de guvernare. Trăim în epoca *post-adevăr* – această sintagmă fiind declarată „cuvântul anului” în 2016 de către prestigiosul Dicționar Oxford. Se oferă așadar o mare importanță în discursul public prefixului *post*. Mereu lăsăm ceva în urmă. Renunțăm mereu la ceva, ne mai despărțim de ceva ce ajunge în mod straniu să fie declarat inactual și inacceptabil. Ne împușinăm astfel dintr-un punct de vedere esențial, ne fragilizăm moral.

Duhul lumii e prezent abundent în epoca post-adevărului și, în accepțiunea strâmbă a unora, a post-creștinismului – ca și cum creștinismul ar putea fi vreodată ceva depășit. Trăim într-o lume a prefixului *post*, a prefixului care ne anunță că tocmai ne-am mai despărțit de ceva. Un rafinat om de cultură creștin și ortodox, pictorul Horea Bernea, cel care a contribuit în mod esențial, alături de scriitorul Andrei Pleșu, la fondarea Muzeului Național al Țăranului Român, al cărui director a și fost mai mulți ani, spunea că, de la Renaștere încoace, omenirea pierde mereu câte

Se pierde mereu câte ceva tocmai prin avansarea paradoxală pe o linie a progresului mitizat, care oferă, desigur, multe la schimb și care ne ridică totuși întrebarea: „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă? (...) *Omul recent*, mândru de modernitatea lui, dar în criză de luciditate și imaginație morală, a ajuns să trăiască într-o lume din care a dispărut verticala autorității și criteriul moral-axiologic al acesteia “ ❧

ceva. Societatea (post)modernă e ca un pacient care pierde sânge, ca o persoană care își pierde puterile. Se pierde mereu câte ceva tocmai prin avansarea paradoxală pe o linie a progresului mitizat, care oferă, desigur, multe la schimb și care ne ridică totuși întrebarea: „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?“. E o întrebare foarte importantă, care trebuie să ne facă atenți. Câștigăm mereu ceva în planul celor văzute, dar pierdem, în mod inevitabil, poate ireparabil, altceva în planul celor nevăzute.

Încremenirea în orizontalitate.

Dispariția rânduiei și a verticalei autorității

Această discuție despre duhul lumii poate fi purtată și în registrul întâlnirii dintre *cele văzute* și *cele nevăzute*. O caracteristică actuală a duhului lumii este critica programatică și inducerea neîncrederii față de nevăzut, față de spiritual. Omul de astăzi, devenit indiferent religios, amoral, răstăcitor *dincolo de bine și de rău*, unde virtuți esențiale ca mila, iertarea, grija față de celălalt sunt percepute ca defecte sau slăbiciuni, acest om a ajuns să creadă că *Dumnezeu a murit* – „Gott ist tot“, cum anunța Nietzsche – și să ignore (suicidar și incult) avertismentul lui Dostoievski din *Frații Karamazov*, acela că „Dacă Dumnezeu nu există, totul este permis“. Prin urmare, *omul recent*, mândru de modernitatea lui, dar în criză de luciditate și imaginație morală, a ajuns să trăiască într-o lume din care a dispărut verticala autorității și criteriul moral-axiologic al acesteia. Traversăm lumea anesteziată moral, hipnotizați de utilitarismul nostru cel de toate zilele, din ce în ce mai nepăsători față de sursele care generau, până relativ recent în familiile noastre, în comunitatea noastră, o formă de autoritate morală. Cei care au copilărit (și) la sat, cei care au gustat din atmosfera tradiției creștine își amintesc probabil de ceea ce cândva se numea *rânduială*. Exista o rânduie a lucrurilor din viața omului, o ordine izvorâtă din firea și firescul acestor lucruri. Acest cuvânt, *rânduială*, cuprindea în el aproape totul. Oamenii aveau încă bunul-simț orientativ care îi ajuta să discearnă între *ceea ce se cade* și *ceea ce nu se cade* a fi făcut.

Rămânând realiști, nu trebuie să idealizăm exemplaritatea și persistența satului. Satul definit strict tradițional agonizează în toate societățile moderne. Tradițiile se diluează, rânduiala moare. E un lucru trist, firește. Fără a fi paseiști, fără a crede că putem resuscita vechile tradiții, avem datoria, în calitate de creștini, de a păstra și mărturisi în spațiul public,

nu doar privat, ceea ce rămâne mereu proaspăt și adevărat: Tradiția sfântă care vizează puritatea, fluxul imens de lumină morală care urcă din Evanghelii, care crește din Scriptură. Nimeni nu ne poate lua Scriptura, una dintre sursele fundamentale ale gândirii, culturii și civilizației europene – iar noi suntem europeni, prețuind o reală și realistă Europă creștină. Evanghelia, al cărei mereu actual conținut trebuie transmis celor de azi într-un limbaj adecvat înțelegerii și problematicei lor, nu în *limba vechilor cazanii*, conține marea *veste bună* din care germinează un mod de *a fi în lume*. Nu de *a fi aruncat în lume*, cum sugerează Heidegger, ci de a te situa realist în lume și în ierarhiile ei, de a o privi, a o descifra și trata ca pe un dar, nu ca pe o pradă. Din Evanghelia lui Hristos ne putem alimenta cu cea mai curată substanță germinativă pentru viața noastră, substanța morală care ne asigură *creșterea pe verticală*, aceasta fiind și antidotul la infestarea cu duhul lumii; pentru că una dintre caracteristicile duhului acestei lumi este *zidirea* (de viu) *în orizontalitate*. Am devenit locuitori apatici ai *minunatei lumi noi*, cuceritori necontestati ai *celor văzute* ale acesteia. Am descoperit chiar *gândirea laterală* (termen intrat și el în Dicționarul Oxford), idolatrizăm creațiile omenești, dar uităm să ne mai ridicăm ochii minții spre Creator. *Trăim, ne mișcăm și suntem* nu în El, în *Cel Care a venit în lume ca să-i ofere acesteia viață din belșug* (cf. Ioan X, 10), ci mai mult în zona aplatizantă a orizontalei, în care duhul lumii de azi ne invită generos (cum altfel?) la *sacralizarea divertismentului*. În *civilizația spectacolului* – din care orice act de reflecție și autointerogație morală este exclus – nu ești încurajat decât să te simți bine cu orice preț, inclusiv acela al uitării lucrurilor cu adevărat importante.

În civilizația spectacolului – din care orice act de reflecție și autointerogație morală este exclus – nu ești încurajat decât să te simți bine cu orice preț, inclusiv acela al uitării lucrurilor cu adevărat importante. ❧

Sacralizarea divertismentului și consacrarea ideologiilor

Bineînțeles, toți vrem să ne simțim bine, nimeni nu își propune să se simtă rău, dar, dincolo de această dorință justificată într-un anumit plan, apare și este cultivată obsesia divertismentului. Asupra acesteia ne avertizează în *Cugetările* sale Blaise Pascal, un spirit creștin de o rară profunzime, care vorbește despre divertisment ca despre impulsul adânc al omului care a capitulat în fața duhului lumii. Acesta ne îmbie constant spre divertisment, încercând să ne abată atenția de la Sens în modul cel mai plăcut cu putință. Nu e chiar greu să descifrezi în divertisment ideea de *diversiune*. De aici nu rezultă că ar trebui să fim sumbri, solemni sau gravi. Nu e cazul. Bucuria face parte din lumea noastră. Creștinismul, Hristos Însuși cheamă la bucurie: *Bucurați-vă!* Nici divertismentul, în formele lui benigne, agreabile, nu e rău în sine. Rea este idolatrizarea lui. Nu e deloc un păcat să râzi. Suspect devii când te hlizești, când abdică de la firesc, căzând cu zgomot în vulgaritate, când batjocorești noblețea, când râzi prostește, riscând să te prostești de-a binelea. Rea este promovarea divertismentului ca mod de viață.

Diabolic de mincinos și foarte nociv este îndemnul subversiv de a crede, de exemplu, că tot ce e rău în lumea noastră atât de modernă are legătură cu religia și în special cu creștinismul; că tot ce e progres s-ar fi construit în pofida creștinismului și a voinței Bisericii; că

Iluminismul ateu este marea cucerire a lumii; că tot ce e bun e legat de raționalismul pozitivist; că civilizația europeană începe după Revoluția Franceză etc., când, de fapt, lucrurile stau, în cea mai mare parte, exact pe dos. Să ne amintim pentru moment un lucru esențial: modernitatea, inclusiv știința, încolțește și crește în solul fertil al creștinismului, nu în afara acestuia. În legătură cu zeița Rațiune și triada *libertate, egalitate, fraternitate*, e de amintit că s-au întâmplat totuși lucruri monstruoase în și după anul 1789. Baia de sânge provocată cu un entuziasm și o cruzime macabre de cei ce idolatrizau „imaculata” Rațiune și scui-pau în sus pe obrazul milei și al iertării creștine, a întinat „oarecum” idealurile revoluționare, atât pe cele din secolul al XVIII-lea, cât și pe cele ce le-au urmat acestora, seduse de Utopia care a avut mereu ceva de-a face cu duhul lumii. Să amintim că la începutul anilor 1800, pe vremea lui Napoleon, se consacră ideea de *ideologie*. Antoine Destutt de Tracy îi dedică acesteia cele cinci volume din *Éléments d'idéologie* (1817–1818).

Ideologia a devenit curând preferata duhului lumii noastre. Ea conține întotdeauna o mare și mincinoasă promisiune. Ideologia e construită pe promisiunea salvării colective, pe promisiunea schimbării radicale a lumii în care trăim, pe promisiunea instaurării Raiului pe pământ. De fapt, ea detestă Cerul și tot ce ne înalță gândirea spre el. Nu vom găsi în istorie vreo ideologie care să nu urască religiosul, metafizicul, Biserica, creștinismul și orice instituție care are vreo legătură cu acestea. Toate ideologiile, începând cu iacobinismul Revoluției Franceze, continuând cu socialismul, anarhismul, comunismul, fascismul, nazismul, neomarxismul, toate s-au dovedit a fi niște orori, toate au condus omenirea pe un drum înfundat de obicei în crimă. Pentru că marea minciună ideologică inspirată de *tatăl minciunii* e mereu situată pe poziții contrare Adevărului.

Marile minciuni ideologice

În creștinism avem acces gnoseologic la Adevăr, întrucât venim echipați ontologic pentru a putea înțelege această lume și structurile ei străbătute de rațiune și Revelație. Dumnezeu ne creează cu un scop ultim, acela de a ne întâlni finalmente cu El, de a iubi Adevărul, de a-L (pre)gusta, de a-L „mânca” din și prin cuvintele Scripturii, de a ne hrăni cu El. Ideologia, în spatele căreia se ascund *duhul lumii & prințul acestei lumi*, dizolvă încrederea în Adevăr, obturându-ne accesul la El. Prin urmare, ideologia propune în mod înșelător o schimbare a societății și a structurilor sale, o dramatică transformare socială și o instaurare a „raiului” pământesc, așa cum promiteau comuniștii pe urmele cruzilor ideologi Marx și Engels, așa cum promiteau în păgânismul lor naziștii, dar și alți promotori ai ideologiilor smintitoare și criminale. Din nefericire pentru omenire, aceștia nu s-au

mulțumit cu lansarea unor promisiuni defecte logic, ci, locuiți luciferic de ideologie și de patima stăpânirii politice, au incendiat lumea cu teoriile lor lipsite de realism, dezlănțuind în mintea oamenilor și în societate revoluții extrem de sângeroase, care au trimis în temnițe de exterminare sau direct la moarte sute de milioane de oameni nevinovați, sau „vinovați” doar pentru că nu puteau accepta spălarea creierului, negarea adevărului, abjurarea de la credința în Hristos și așezarea realității pe *patul lui Procust*. Instaurând nu raiul, ci iadul pe pământ.

Astăzi, neomarxismul care a invadat masiv spațiul mediatic, cultural și politic emană aceleași promisiuni, anunțându-ne, cu mult tupeu și prea puțin cultivată inteligență prin activiștii săi guralivi, că e cazul să ne trezim din somnul cel de moarte al conservatorismului creștin (numit obraznic *fascism* sau chiar *discurs al urii*), să dăm de pământ cu familia naturală, cu școala clasică, cu Biserica, cu virtuțile, cu patriotismul, cu națiunea, cu canoanele literare și artistice, cu memoria elitelor morale și culturale ucise de comunism, cu educația înaltă bazată pe disciplină. Toate acestea sunt abordate și prezentate public ca retrograde și depășite (de cine?), discriminatorii (față de cine?), inacceptabile (pentru cine?).

Michel Foucault, un filosof francez postmodernist și poststructuralist, avansează ideea *structurilor de putere* care, în viziunea sa critică, subînțeles anticreștină, ar fi fost inventate de elitele societății capitaliste și tradiționale cu scopul de a manipula. Se afirmă că învățământul clasic este o asemenea *structură de putere*. În viziunea amprentată de teoriile lui Foucault, dacă vrei să înveți cu adevărat, trebuie să te raportezi aprioric critic față de școală/universitate și profesor, să subminezi programatic autoritatea acestora, întrucât ai de-a face cu reprezentanți absconși ai gândirii conservatoare care trebuie neapărat denunțată. Este subminată astfel ideea de autoritate. *Teoria critică* și *critica autorității* sunt arme sofisticate foarte puternice. Foucault este convingător încă pentru mulți, opera sa fiind larg tradusă, dezbătută, influentă. Dacă cercetăm biografia acestui autor, vom descoperi însă lucruri amar revelatoare pentru imaginea reală a omului Foucault, ca și în cazul lui Jean-Paul Sartre, care, de exemplu, în perfectă cunoștință de cauză cu privire la atrocitățile inimaginabile ale stalinismului alimentat de marxism, spunea într-un interviu din anul 1973 publicat în *Actuel* (în 1973 nu mai putea spune nimeni că nu e informat cu privire la Gulag): „Un regim revoluționar trebuie să se dezbrace de un anumit număr de indivizi care-l amenință. Nu văd alt mijloc de a o face decât moartea. Dintr-o închisoare se poate ieși oricând. Revoluționarii de la 1793 probabil că n-au omorât destul. Cei care se opun comunismului trebuie lichidați”. Și astăzi, poate mai ales astăzi, Sartre este considerat un scriitor și, cu siguranță, unul corect politic. Talentul său literar, capacitatea inte-

lectuală, cultura sa filosofică nu l-au împiedicat să susțină însă fără a clipi că oamenii (semeni ai lui) trebuie lichidați fizic dacă se opun ideologiei aflată în marș peste țara lor. Iată ce înseamnă contaminare ideologică, iată cum lucrează diavolul – uneori prin minți extraordinare!

Am dat aceste exemple, pentru că au legătură cu ceea ce s-a întâmplat în istoria recentă, după secolul al XVIII-lea, contribuind la apariția și promovarea *ideologiei*. Astăzi, ideologia cea mai subversivă a îmbrăcat haina marxismului cultural. Tot socialismul colcăitor este și în spatele ei, tot personaje luciferice orbite de sine, înfrânte de cea de-a treia ispită prin care a trecut cândva Iisus, seduse de patima desfiguratoare a puterii lumești, personaje posedate ideologic pe care Dostoievski le descrie profetic în romanul *Demonii*. Genialul scriitor rus, a cărui operă a fost magistral analizată de gânditorul creștin Nikolai Berdiaev în cartea *Filosofia lui Dostoievski*, este, așadar, cel care descrie socialismul în cea mai cumplită manifestare a sa: demonizarea omului prin locuirea acestuia de ideologie. Ce înseamnă să te lași posedat de o idee? Verhovenski-fiul și Stavroghin sunt, de exemplu, personaje din care inocența și mila au dispărut total. Prin astfel de oameni posedați ideologic, diavolul picură în urechile naivilor, dar nu numai, minciunile socialiste. Socialismul este manifestarea ultimă a unei inginerii criminale la nivel social. Amoralismul crimei țâșnește din amoralismul proiectului politic însuși. Un aventurier dintr-un oraș de provincie al Rusiei se întrupează aparent nevăzut în diavol – sau invers –, pentru că omul acela e capabil să ucidă pe oricine pentru o idee care nu duce nicăieri, întrucât ideile care ajung să se constituie într-o ideologie sfârșesc inevitabil în nihilism.

Aceasta este imensa diferență dintre Revelația creștină, dintre mesajul ei cu adevărat salvator existențial din care crește în lumină o *cultură a Vieții*, și marea minciună ideologică, din care crește, la început în subterana tenebroasă a conștiinței, ulterior în minte și apoi în societate, o *cultură a morții*, o mentalitate alimentată de minciuna îmbrăcată seducător în haina „mai binelui“ insuflat de diavol, cel care detestă *Adevărul, Viața și Calea* spre ele.

Ideile care compun ideologiile

Duhul lumii, manifestat în lumea noastră și prin ideologie, devine adevărat vizibil prin acțiunile sale de discreditare agresivă a surselor care generează în societate o ordine morală și care vertebrează morala publică. A te întreba dacă poți trăi în absența unei ordini morale e o naivitate. Poți trăi, dar trăiești urât. Poți trăi rănindu-i pe alții, nepăsându-ți de ei, conducându-i prin exemplul tău fatal spre neant, spre neființă (cum apreciază unii plecarea din această viață). Aceste instituții care secretă fireasca ordi-

ne morală în societate sunt, în principiu, trei: Familia, Școala, Biserica. E ușor de observat astăzi că aceste trei instituții sunt criticate, discreditate, subminate și somate să se reformeze, să se deschidă (pentru primirea „calului troian” al noutății dictate de toanele ideologice ale vremii), să se adapteze cu orice preț la *spiritul veacului* (duhul lumii).

În acest sens este foarte probabil că vom asista la revenirea în spațiul public a propunerii de aprobare a acelei *Strategii Naționale de Educație Parentală*, o strategie de (re)educare a părinților și a elevilor în spiritul unei ideologii profund anticreștine. În esență, în această Strategie situată pe site-ul Ministerului Educației Naționale în anul 2018, ulterior retrasă în urma unor largi proteste ale bunului-simț manifestat public, ni se spune că părinții din România sunt excesiv, insuportabil de conservatori. Ce vor ei oare să „conserve”? Familia normală, familia naturală – un lucru de netolerat pentru ideologii ascunși în spațele acestui document oficial public. De aceea, se face apel la așa-ziii experți în *ideologia de gen* care constată, toți ca unul, că părinții din România sunt bolnavi în ultimul grad de conservatorism, mai recent, locuiți de „hime-re medievale” și că atât ei, cât și copiii lor trebuie să înțeleagă o dată pentru totdeauna că *familia nu este inteligibilă ca realitate obiectivă, ea este mai degrabă un produs socio-cultural „o constelație de idei, imagini și terminologii” creată și recreată permanent de practicile socio-culturale*. Amuțitor! În calitate de creștini nu trebuie să rămânem însă în amuțire, ci să mărturisim (public) Adevărul.

Idei! Când ajung la noi idei promovate inept și virulent în spațiul mediatic, idei menite să ne imbarce pe toți, cu sau fără bilet, spre o *minunată lume nouă*, ar trebui să cădem mai înțâi pe gânduri. Hristos nu a făcut paradă de

Adevărul a venit și vine spre noi prin
Întrupare, ca Persoană, ca exemplu viu,
întrupat în fapte ale Iubirii și ale Luminii,
niciodată ca o simplă idee. ✠

idei. Hristos nu S-a lăudat că are idei. Știm destul de bine că nu era un activist și nici nu scria texte mobilizatoare. De fapt, nu scria deloc. Adevărul a venit și vine spre noi prin Întrupare, ca Persoană, ca exemplu viu, întrupat în fapte ale Iubirii și ale Luminii, niciodată ca o simplă idee. Ideile pot compune ideologii. Unele idei, în constelații sau nu, răsar în zona intelectului rupt de iubire și măgulit până la egolatrie de duhul lumii. De aceea, ideologiile sunt opera unor intelectuali care, fără a se mai regăsi în spațiul lor comunitar, despărțindu-se furios de tradiție, vizitați de demonul plictisului și al revoluțiilor incendiare, ajung să deteste lumea în care trăiesc, dar mai ales pe cea care a precedat-o, pe cea a părinților și a bunicilor lor. Tot ce ajung acești oameni să vrea este să se afirme pe sine (uriașă ispită), ignorând valorile consacrate ale comunității, pe care încearcă să o seducă pe o cale neverificată de nimeni, devenind astfel dușmanii de moarte ai *lucrurilor permanente*, ai valorilor validate de o multimilenară istorie.

Cine devin adepți ai ideologiilor în afara acestor intelectuali „subțiri”, ruși de tradiția culturală a lumii? Cine mai cade azi atât de ușor în plasa lor? Uneori tinerii, care nu au apucat să dobândească discernământul sau un grad de cultură care să le permită selectarea obiectivă a ideilor cu care sunt bombardați în spațiul virtual. Tineri care îmbracă ideologia la fel de dezinvolt cum îmbracă un tricou cu chipul criminalului Che Guevara și care se îmbată cu Vodka „Stalinskaya”, ignorând total cine a fost Iosif Vissarionovici Stalin. Apoi mai sunt unii marginali, oameni neisprăviți

cultural care simt nevoia să adere la ceva, *in extremis* la orice. Mai sunt și retorii obraznici care se lăfăie prin studiourile de radio și televiziune, inși pe care nu îi recomandă moral sau profesional nimic, dar care au sau sunt invitați zilnic în emisiuni, perorând despre orice; harnici nihiști, experți în tot ce dă bine ideologic, cameleoni fără scrupule a căror minte needucată e locuită intens de marote ideologice, între care criticarea reflexă și acerbă a Bisericii „retrograde“ le probează deplin gureșul analfabetism cultural. Sunt oameni care, incapabili să descifreze și să explice rațiunile lumii în care trăiesc, cu atât mai puțin pe ale celei care i-a precedat, rotesc la nesfârșit aceleași puține idei și cuvinte (ideologia adâncește penuria intelectuală și creează obsesii), încercând și chiar reușind ca prin mesajele lor să sedeze atenția publicului și să o abată de la lucruri care contează cu adevărat spre nimicurile care ne parazitează viața cotidiană.

Dar ce contează cu adevărat? În primul rând, tot ceea ce ne invită Hristos să facem în relația mântuitoare cu Celălalt. Apoi, tot ceea ce are legătură osmotică cu firescul răsfrânt în viața personală și în societate, cu familia, cu Tradiția dinamică și vivificatoare, cu educația întru Adevăr, cu autentică moștenire culturală și morală fertilizată de creștinism. Esențializând, ne-o spune Sfântul Apostol Pavel, care mărturisește că noi (creștinii) „n-am primit duhul lumii, ci Duhul cel de la Dumnezeu, ca să (re)cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu“ (I Corinteni II, 12). Tot el ne îndeamnă, și e cazul să îl credem, că trebuie să ne ancorăm credința în „puterea lui Dumnezeu“, nu în „înțelepciunea oamenilor“, nu în „înțelepciunea acestui veac, a stăpânitorilor acestui veac, care sunt pieritori, ci în înțelepciunea de taină a lui Dumnezeu, pe care Dumnezeu a rânduit-o spre slava noastră și pe care niciunul dintre stăpânitorii acestui veac n-a cunoscut-o, căci, dacă ar fi cunoscut-o, nu L-ar fi răstignit pe Domnul slavei“ (I Corinteni II, 5-8). Aceste cuvinte, în contextul nostru, spun totul.

Omul contemporan nu prea mai e interesat însă de *cele dăruite de Dumnezeu*. Nici veșnicia nu-l mai interesează. I se pare o enormitate de neînțeles. Totul e *aici și acum*, de aceea trebuie să profite lacom de ele. Iată ispita hedonismului, la rândul ei o trăsătură a chipului grotesc al duhului acestei lumi.

Actele constituționale ale Europei nu mai fac referință la creștinismul pe care aceasta s-a fondat

Aș vrea să mai atrag atenția asupra unor trăsături ale duhului lumii în care trăim. Din fericire suntem azi integrați inclusiv politic în Europa și așa trebuie să și rămânem. Fiind creștini, europenitatea noastră este, însă, în primul rând, una de natură religioasă și abia apoi una de natură culturală, politică, socială și economică. Suntem europeni și ținem la asta mai

ales din rațiuni spirituale. Europa este în mod natural creștină. Când spunem că suntem europeni, spunem așadar că suntem creștini, ceea ce au ajuns să ignore, din păcate, unii. În mass-media și în zona politicului european înalt nu se mai vorbește deloc despre matricea culturală, identitară și creștină a Europei, ci doar se tace în legătură cu acest esențial lucru. De ce? Acum mai mulți ani, s-a consumat un fapt juridic concret și precis: refuzul încăpățânat al unor oficiali europeni de a introduce o referință explicită la creștinism în *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene* și în *Proiectul Constituției europene*, ca și cum Europa ar fi un spațiu integral laic, ca și cum ea ar fi apărut ca civilizație și cultură din nimic. O comisie politică a refuzat vehement introducerea referințelor la creștinism în actele juridice fondatoare ale Uniunii Europene, în răspăr cu gândirea părinților fondatori ai acesteia (Winston Churchill, Konrad Adenauer, Robert Schuman, Alcide de Gasperi). Nu vom găsi printre ei vreun anticreștin. Dimpotrivă, toți cei menționați au mărturisit public rolul și importanța esențială a creștinismului în edificarea culturii și civilizației europene, precum și datoria de a cultiva spiritul creștin în cadrul Uniunii. Devine astfel ușor de presupus că, după criteriile de apreciere actuale, părinții fondatori ai UE ar fi azi declarați iliberali, indezirabili, nefrecventabili.

Refuzându-se menționarea oficială a referințelor la creștinism, s-a legalizat din păcate disprețul față de tradițiile culturale de sorginte creștină, față de tot ce compune identitatea popoarelor care formează astăzi Uniunea Europeană. Dacă urmărim atent știrile din mass-media, vom observa că două tipuri de informații importante lipsesc constant din programele radiourilor și ale televiziunilor, neputând trece de filtrele ideologice ale redacțiilor acestor vectori de formare a opiniei publice: știrile bune despre Biserică & creștinism – nimic care să le pună într-o lumină favorabilă – și informațiile despre persecutarea creștinilor în lume, creștinismul fiind și azi cea mai persecutată religie. De ce, oare?

Într-un raport din noiembrie 2018 prezentat la Roma la sediul Ambasadei Italiei pe lângă Sfântul Scaun, raport privind persecuția împotriva creștinilor la nivel mondial, s-a relevat că în jur de 300 de milioane de creștini suferă chiar azi persecuții. Din cauza acestor opresiuni, mor anual aproximativ 100.000 de persoane. În total, au fost identificate 38 de țări în care se înregistrează încălcări grave sau extreme ale libertății religioase. Dintre acestea, 21 de țări sunt evaluate ca fiind țări în care creștinii sunt persecutați crunt. În secolul al XXI-lea, secolul în care *drepturile omului* au devenit o *religie* în sine! De ce nu auzim vorbindu-se azi în mass-media despre aceste realități, de vreme ce, altfel, suntem riguroși ținânduți la curent cu soarta balenelor, a delfinilor și a altor animale nevinovate? De ce oare salvarea de către pompieri a unei pisici ghinioniste căzute într-un canal

constituie în România o știre difuzată la Jurnalul de seară, dar uciderea în fiecare an pentru credința lor în Hristos a peste 100.000 de oameni este trecută sub tăcere? Poate și pentru că, în spatele marilor trusturi mediatice, au ajuns unii dintre acei tineri frumoși și liberi ai revoltelor din mai 1968, tineri al căror slogan preferat era: *E interzis să interzici*. Gata cu limitele, gata cu orice ar putea să ne stânjenească hedonismul. Dar să legiferezi omisiunea cu privire la creștinism ca izvor esențial al culturii și al civilizației europene, să interzici accesul mediatic la adevăr în legătură cu creștinismul sau să induci în eroare cu privire la el și la Biserică este în

ordine? În ce fel de ordine?

Cum să accepți refuzul raportării la creștinism în Europa, când, dacă scoți creștinismul din istoria ei, nu prea mai ai despre ce să vorbești? ❧

Tinerii revoluționari, pozitiviști și hedoniști din 1968 au devenit, unii dintre ei, oameni cu un cuvânt greu de spus în spațiile universitare și în politicile culturale europene, oameni care s-au format, cu sau fără voia lor, în spirit anticreștin. Atitudinea lor programatic critică

față de creștinism și insolentă la adresa Bisericii a fost ulterior măimuțărită și în mass-media românești după 1990. Așa ne putem explica, poate, raportarea aprioric critică față de creștinism a elitelor progresiste (în fapt, regresiste) de astăzi, vituperarea lor irațională împotriva instituțiilor religioase sau a manifestării faptului religios creștin în spațiul public.

Cum să accepți refuzul raportării la creștinism în Europa, când, dacă scoți creștinismul din istoria ei, nu prea mai ai despre ce să vorbești? Oficial, se mai vorbește, încă, despre „patrimoniul spiritual și moral al Europei“. Atât. Ca și cum bogăția inestimabilă a moștenirii europene ar putea fi redusă la ceva atât de vag, ca și cum aceasta ar putea să însemne ceva în sine fără substanța creștină care a germinat-o.

Din înaltul viziunii anticreștine a unor politicieni, „ni se recomandă așadar să nu ne identificăm public drept creștini; suntem descurajați să ne definim propria tradiție culturală ca fiind una creștină; de asemenea, este contraindicat ca patrimoniul nostru moral și spiritual să fie descris și definit ca unul religios“¹

A fi creștin a ajuns un fel de handicap în ochii unei mari părți din mass-media, iar calitatea de creștin mărturisitor poate obtura accesul în funcții publice înalte la nivel politic european. Sunt lucruri care s-au petrecut și se petrec deja. Așa cum am văzut, creștinii sunt persecutați realmente în foarte multe țări din lume, dar, de vreme ce nu se vorbește public despre asta, orice alt tip de persecuție și discriminare fiind drastic sancționat de presă ca fiind monstruos, este ca și cum creștinii ar merita cumva să fie persecutați.

¹ Horia-Roman PATAPIEVICI, *Noua Europă și vocea care lipsește: Creștinismul*, text publicat în volumul *Partea nevăzută decide totul*, Humanitas, 2015

Toate acestea pot părea ușor desprinse de tema discutată anterior. Cred însă că și ele sunt manifestări ale actualului duh al lumii în care trăim, un *duh mut* cu privire la *Europa Christiana*. Rădăcinile noastre spirituale sunt creștine. În Evul Mediu (atât de des invocat de *homo mediaticus* atunci când, ignorant, își dă cu părerea despre creștinism și Biserică), statul nu se numea, de exemplu, Franța, ci se numea *Creștinătate*. Unde să fi dispărut această creștinătate? A extirpat-o și a transplantat-o cineva în altă parte? Nu. Ea există în continuare. Popoarele Europei, majoritatea masivă și tăcută a societății, părinții și bunicii noștri compun creștinătatea zilelor noastre, chiar dacă, în mod inevitabil, secularizarea s-a petrecut deja ca separare între religie și politică. Acești oameni care ancorează firesc în credința creștină și care, chiar datorită acesteia, rămân lucizi, racordați la istorie prin Tradiție, la prezent prin realism și la viitor prin speranță, acești oameni întregi nu își ignoră rădăcinile, propria natură umană cu toate datele ei și vocația de ființe spirituale. Sunt oameni care s-au format la *școala creștinismului* în spiritul celei mai nobile tradiții morale a umanității.

S-a ajuns din păcate la o fobie (*cristofobie*), la o teamă față de creștinism și roadele acestuia în viața omului, la o prosciere a virtuții, la o negare a trecutului nostru recent și îndepărtat. Europeanii s-au autoconvins – nu toți, din fericire – că, pentru a fi modern, trebuie să fii neapărat anticreștin și secular. O enormă și nedreaptă confuzie vecină cu prostia, de vreme ce se ignoră imensul patrimoniu de cultură creștină. Cine ar putea, de exemplu, să treacă prin *Luvru* sau *National Gallery*, prin oricare dintre marile muzee ale lumii, și să înțeleagă ceva din ce vede acolo dacă a ignorat total Biblia și istoria creștinismului? Și din această rațiune măcar, una strict culturală,

este esențial studiul religiei în școală. Religia este nu doar parte constitutivă a vieții noastre ca ființe morale, ci și cheia culturală spre sufletul Europei – *Europa Christiana*.

De aceea, Biserica și bisericile sunt ca niște organe care pulsează și transmit un flux de viață spirituală absolut necesară respirației fi-rești și vascularizării organismului comunitar. Poate nu mai pulsează cu aceeași intensitate duhovnicească precum în alte epoci ale istoriei creștine, dar Biserica e formată din noi toți, inclusiv din cei ce resimțim nemulțumirea propriei mediocrități morale. Dincolo de scandalul cristofobiei, ne confruntăm cu scandalul autoghetizării bisericilor din societatea modernă apuseană și cu cel al compromisurilor acestora cu ideologia vremii (cazurile de acceptare a așa-ziselor „căsătorii homosexuale”).

Anticreștinismul în diversele sale forme

S-a ajuns la astfel de lucruri nefirești pentru că, în absența unei opoziții ferme și mărturisitoare, duhul lumii se înstăpânește progresiv și progresist, luând formele vizibile, pentru *cei ce au ochi de văzut*, ale anticreștinismului manifest. De exemplu, sub umbrela generoasă a protecției împotriva violenței în familie, se poate strecura perfid și deloc științifică „teorie a genului”, conform căreia genul și sexul sunt două concepte diferite (*Convenția de la Istanbul*, 2011). Atacurile ideologice anticreștine sunt azi mult mai subtile; nu mai asistăm la asalturile unui totalitarism spectaculos criminal de tip leninist. Azi, cel puțin în România, nu mai suntem aruncați în închisoare pentru că exprimăm liber în public ceea ce credem și gândim. Putem fi însă amențați, etichetați ca fasciști și iliberali, ostraciizați mediatic, în cel mai fericit caz, ignorați. Metoda preferată azi de ideologii de serviciu este aceea a spălării blânde pe creier. Asistăm

Cultivați, nu îndotrinați, ajunși la un grad firesc de spiritualizare, claritate și imaginație morală, vom vedea cu ochii noștri că Biserica nu e demodată, că religia nu e depășită, că, dacă vrei să fii modern și *cool* nu trebuie să fii anticreștin și anticlerical, că niciodată și nicăieri creștinismul nu a îndemnat la prostie. ❧

la desfășurarea unui tip de totalitarism ideatic menit să ne adoarmă atenția. Îmi vine în minte o inscripție de tip *graffiti* dintr-o stație de metrou din București: „Fii liniștit! Totul va fi bine!”. M-am gândit ce poate însemna asta. M-am întrebat la ce se referă concret liniștea la care eram îndemnat să ader pe loc și ce fel de bine era cel despre care eram asigurat că mi se pregătește și în care nu investisem niciun efort. Nu mă vizitează deloc gânduri negre legate de posibile conspirații mondiale. Nu tre-

buie să alunecăm spre așa ceva. Cred însă că avem datoria de a ne informa atent și ramificat, de a rămâne lucizi, atenți la manifestările oricât de subtile ale răului care se recomandă zgomotos ca bine, fideli literei și duhului Evangheliei lui Hristos. Avem datoria de a ne rafina discernământul hrănit de credință și de a ne exersa spiritul în spațiul larg al culturii europene (pre)creștine, de a-i citi așadar marile cărți menite să străbată epocile. Cât mai putem! Ancorați astfel în portul sigur al *lucrurilor permanente*, al valorilor morale și culturale non-negociabile consacrate în timp, ampren-tate de revelația creștină sau născute direct din ea, rămânând apărători ai firescului în toate registrele vieții noastre, nu cred că vom mai putea fi seduși prea ușor de sirenele socialismului cu multe fețe (inclusiv a *corectitudinii politice*, despre care doar se tace în mass-media) sau de cele ale oricărei alte ideologii.

Cultivați, nu îndotrinați, ajunși la un grad firesc de spiritualizare, claritate și imaginație morală, vom vedea cu ochii noștri că Biserica nu e demodată, că religia nu e depășită, că, dacă vrei să fii modern și *cool* nu trebuie să fii anticreștin și anticlerical, că niciodată și nicăieri creștinismul nu a îndemnat la prostie, ci la trezvie.

Să ne deschidem mai larg ochii curioși ai minții, să ne hrănim constant spiritul cu toate *cuvintele bune de mâncat* ale marilor cărți, să deschidem larg ușa la care bate discret Hristos, să încercăm dobândirea virtuții uitată a atenției la celălalt, pentru că în el nu este *Infernul*, cum credea în amoralismul său cineva ca Jean-Paul Sartre, ci *Bucuria*, cum mărturisea inspirat și spontan Sfântul Serafim de Sarov.

Cred că așa ne putem mântui din ispita ideologică a duhului lumii în care ne-a fost nouă dat să trăim.

Drd. Andrei-Lucian
Ionescu

Școala Doctorală a Facultății
de Teologie „Sfântul Ierarh
Andrei Șaguna”, Universitatea
„Lucian Blaga” din Sibiu

Isihasmul paisian – păstrător și continuator al duhului filocalic în monahismul românesc

Introducere

Revelația lui Dumnezeu – Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, ocupă centralitatea întregii teologii a Bisericii. De altfel, Teologia, în gândirea patristică reprezintă tocmai transpunerea acestei Revelații Trinitare ca experiență și trăire atât în viața comunitară a Bisericii, cât și în existența concretă a fiecărui membru al ei.

Această descoperire dumnezeiască a Sfintei Treimi, servește nu numai ca temelie a teologiei, ci, mai mult decât atât, ea se reflectă ca și perspectivă sau scop al acesteia. Căci cunoașterea Treimii nu presupune o atitudine pasivă și suficientă de a ajunge la cunoașterea adevărului, ci „urmărește și are în sine constitutiv o unire desăvârșită cu Dumnezeu, o împărtășire de Dumnezeu, o participare la viața Sfintei Treimi, iar toate acestea, pentru a deveni părtași ai firii dumnezeiești (II Petru I, 4) în chip real; acest fapt reprezintă un ultim țel al vieții umane și drept existență a ceea ce reprezintă viața viitoare”¹. Astfel, Teologia se raportează în mod concret și mereu actual la ceea ce înseamnă revelarea lui Dumnezeu omului și unirea acestuia din urmă cu Cel Revelat.

În urma căderii în păcat, această menire a omului a devenit greu de realizat. Puterea omului de a se apropia de Dumnezeu era slăbită, mintea întunecată, iar voința înclinată mai mult spre rău. În această stare, numai apropierea lui Dumnezeu de om putea să-l elibereze pe acesta de lanțurile păcatului. De aceea, Întruparea lui Dumnezeu și realizarea mântuirii obiective de către El a deschis omului capacitatea de a-și însuși această stare răscum-părătoare a mântuirii, prin conlucrarea în mod liber cu harul dumnezeiesc.

Astfel, învățătura de credință a Bisericii evidențiază existența și natura harului dumnezeiesc, precum și rolul esențial pe care îl ocupă în vederea dobândirii mântuirii de către om. „Doctrina ortodoxă nu concepe harul divin ca un bun în sine, detașabil de Dumnezeu. Ca dovadă este faptul că

¹ Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, EIBMBOR, București, 2003, p. 12.

doctrina ortodoxă alternează învățătura că mântuirea se dobândește prin har, cu învățătura că omul dobândește mântuirea în comuniune cu Iisus Hristos, sau prin Duhul Sfânt. Harul nu este un ajutor creat, extrinsec lui Hristos, ci este energia necreată, dumnezeiască, revărsată de Duhul Sfânt peste noi, prin umanitatea înviată și înălțată a lui Iisus Hristos; harul nu este decât comuniunea cu Hristos în Duhul Sfânt².

Fiind o energie care izvorăște din însăși esența divină, harul dumnezeiesc se manifestă ca o lucrare a celor trei Persoane divine, fiind în același timp o dovadă a prezenței lor. Dar ca și energie care sfințește, harul divin este arătat ca fiind în mod aparte al Duhului Sfânt, Cel care vine în intimitatea ființei noastre. De aceea, harul se mai numește și *duh* sau chiar Duhul Sfânt.

Iar pentru dobândirea harului dumnezeiesc, noi trebuie să fim în comuniune cu Hristos, această comuniune atrăgând în mod simultan și prezența Duhului Sfânt, ca Duh al lui Hristos. „Opera lui Hristos și opera Sfântului Duh sunt inseparabile: Hristos creează unitatea trupului Său mistic prin Sfântul Duh, Sfântul Duh Se comunică persoanelor umane prin Hristos³. Astfel, harul dumnezeiesc este liantul prin care omul se unește cu Dumnezeu și participă la viața Sfintei Treimi, devenind părtaş al fiii dumnezeiești.

„Vorbind de har, trebuie să accentuăm deopotrivă calitatea lui de putere inepuizabilă ce ne vine din Dumnezeirea infinită sălășluită în umanitatea lui Hristos, și perspectiva de lumină ce ne-o deschide El în infinitatea comuniunii cu Persoana lui Hristos sau cu Sfânta Treime, Care ni S-a deschis în Hristos, prin iubire. Harul e fereastra deschisă spre infinitatea lui Dumnezeu ca Persoană, sau ca și comuniune de persoane, odată ce Dumnezeu ne-a pus prin har în relație cu Sine. Harul des-limitează viața existenței noastre și prin aceasta satisface în mod real setea ei după infinitul personal transcendent. Ca atare, harul ne dă putința împlinirii noastre ca chip al lui Dumnezeu, sau ajută înaintarea noastră în asemănarea cu El, sau în infinitatea relației iubitoare cu El⁴.

Referitor la această acțiune de comuniune și de unire a omului cu Dumnezeu ca și lucrare a harului dumnezeiesc, Teologia se exprimă antinomic, folosind expresii înrudite cu dogma trinitară referitoare la Una (Ființa) și Trei (Persoanele).

Pornind de la practică și experiență și ajungând la teorie și formulare, s-a consolidat și învățătura referitoare la harul dumnezeiesc, începând cu

² Pr. prof. N. CHIȚESCU, pr. prof. Isidor TODORAN, pr. prof. I. PETREUȚĂ, *Teologia Dogmatică și Simbolică, manual pentru Facultățile Teologice*, vol. 2, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2005, p. 75.

³ Vladimir LOSSKY, *Introducere în teologia ortodoxă*, trad. Lidia și Remus Rus, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p. 163.

⁴ Pr. prof. Dumitru STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, EIBMBOR, București, 2003, p. 312.

secolul al IV-lea, ca perioadă a dezbaterilor monofizite, culminând cu activitatea și opera Sfântului Grigorie Palama (sec. XIV), prin care învățătura despre har își găsește formularea definitivă; iar ca formă de trăire anterioară formulării acestei învățături și care rămâne fundamentul acesteia, avem ceea ce este cunoscut ca fiind mișcarea isihastă sau *isihasmul*.

Astfel, încă din secolele IV-VI, isihasmul este considerat ca fiind „o disciplină ascetică de origine monastică”⁵, disciplină ce s-a organizat sub forma unei adevărate mișcări de renaștere spirituală, folosind ca metodă rugăciunea lui Iisus, având drept scop obținerea păcii sufletești și a comuniunii cu Dumnezeu.

„Isihia a fost practică la început de părinții deșertului, care au avut ca sursă de inspirație *Filocalia* și care și-au însușit, ca disciplină de dezvoltare a vieții interioare, invocarea continuă a numelui lui Iisus.(...) Pentru părinții isihăști, teoria și practica rugăciunii lui Iisus, meditația în tăcere asupra numelui lui Iisus și starea de liniște pe care aceasta o produce, nu este un scop în sine. Isihia crează mai degrabă o stare în care se practică virtuțile, dintre care cele mai importante sunt curăția inimii (*apathia*), pocăința (metanoia), dar mai ales sobrietatea, trezvia sau atenția inimii (*nipsis*)”⁶.

În ceea ce privește etimologia cuvântului isihasm, trebuie să menționăm că există mai multe păreri care reflectă atât originea cuvântului cât și sensurile acestuia. Pentru unii cercetători precum Hausser, Adnes și Sarafidi, etimologia termenului *hesychia* nu a putut fi stabilită cu certitudine⁷. Isihăștii găsesc originea termenului *hesychia* în revelația divină pe care a avut-o Avva Arsenie după ce a părăsit palatul imperial, devenind anahoret. El aude o voce din cer care îi spune: „Fugi, taci, liniștește-te!”. Semantica termenului *isihasm* este încărcată cu diverse conotații. De pildă, originea sa poate consta în verbul *ἡσθαί* – a fi așezat. În *Septuaginta*, termenul *hesychia* și derivații săi înseamnă abținerea de la cuvânt sau de la o mișcare inutilă (Pilde XI, 12; VII, 11). În *Noul Testament* se găsește verbul *ἡσυχάζειν* – a tăcea (Luca XIV, 4), a păzi odihna sabatică (Luca XXIII, 56) sau a-lăsa în pace pe ceilalți (Faptele Apostolilor XXI, 14; XI, 18).

Sensul comun acceptat pentru cel de *hesychia* este cel de *liniște*. Astfel, se reflectă legătura dintre isihie și actul anahoretic. Termenul rezultat în limba română este cel de *sihastu*, adică cel care se retrage în pustie⁸.

În principal, după cum am afirmat, forma isihasmului ca și activitate spirituală, constă în rostirea neîntreruptă a „Rugăciunii lui Iisus”.

5 Pr. prof. dr. Ion BRIA, *Dicționar de teologie ortodoxă*, EIBMBOR, București, 1994, p. 213.

6 *Ibidem*, p. 213.

7 Constantin MARIN, *Isihasm în mănăstirile spațiului mioritic românesc – de la palamism la paisism*, Ed. Lumen, Iași, 2009, p. 10.

8 Pr. dr. Ciprian Marius CLOȘCĂ, *De docta ignorantia. În teognosia apofatică a Sfântului Dionisie Pseudo-Areopagitul*, Ed. Lumen, Iași, 2009, p. 277.

Este interesantă în acest sens observația de natură morfologică pe care o fac cercetătorii lingviști referitor la traducerea în românește a termenilor *ευχή* *Ἰησοῦ*. Ei argumentează că „formula corectă din punct de vedere gramatical este rugăciunea către..., nu rugăciunea lui..., deoarece termenul *Ἰησοῦ*, în morfologia limbii grecești vechi, este la genitivul direcției, indicând nu atât posesia cât direcția *către*, ceea ce în universul semantic al limbii române nu este chiar ușor de sesizat”⁹.

Isihasmul a susținut un misticism al vederii și unirii prin concentrarea minții în inimă, în timp ce se rostește rugăciunea „Doamne, lisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul”.

Deși accentul cade în isihasm pe partea contemplativă, totuși isihasmul nu ignoră realitățile vieții concrete. El nu este numai o preocupare de ordin spiritual a isihăștilor, ci în contact cu realitatea lumii devine liant de transformare spirituală a acesteia. Astfel, isihasmul nu disprețuiește lumea într-o contemplație egoistă, ci o transfigurează. Isihastul este fortificat în urma rugăciunii și a trăirii în Sfintele Taine.

Temeiul isihasmului, privit din punct de vedere teologic, este arătat prin învățătura despre unirea omului cu Dumnezeu, învățătură care este de fapt „nucleul concepției ortodoxe despre mântuire”¹⁰. Prin Sfântul Simeon Noul Teolog, isihasmul ajunge să fie alcătuit sub forma unei adevărate metode, acesta compunând numeroase imne cu referire directă la conștiința și prezența harului dumnezeiesc, ca și rezultat al practicii rugăciunii monologice.

Rugăciunea inimii și isihasmul românesc în teologia Sfântului Paisie de la Neamț

Avântul spiritual și cultural, pe care l-a cunoscut monahismul românesc prin activitatea Sfântului Nicodim de la Tismana, va continua, cel puțin cu aceeași feroare, și în secolele următoare. Însă, ca și curent specific românesc, va cunoaște o adevărată renaștere, de această dată în formă filocalică, prin trei reprezentanți de seamă, înrudiți de altfel spiritual prin taina uceniciei, și anume Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, Sfântul Paisie de la Neamț și Sfântul Gheorghe de la Cernica.

Se remarcă, de asemenea, prin intermediul ucenicilor Sfântului Paisie de la Neamț, un profund interes pentru scrierile Sfântului Grigorie Palama, fapt care va genera o adevărată lucrare de traducere a acestora, atât în românește, cât și în limba slavonă.

Pe de-altă parte, specificul acestei perioade se remarcă prin traducerea, ca fapt inedit, a *Filocaliei* într-o limbă modernă, după cum afirmă mi-

⁹ Constantin MARIN, *Op. cit.*, p.11.

¹⁰ CHRYSOSTOMOS, Arhiepiscopul Atenei, *Ascultarea în tradiția patristică*, Ed. Vremea, București, 2004, p. 200.

tropoltul Serafim Joantă¹¹: „Apariția *Filocaliei* reprezintă marele eveniment spiritual al Ortodoxiei epocii, având consecințe dintre cele mai benefice pentru lumea spirituală și culturală românească, rusă și greacă, e adevărat, cu accente particulare”¹².

Starea monahismului românesc a fost probată încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, prin fenomenul atât de semnificativ, acela al emigrației monahale ruso-ucrainiene, prin venirea pe țărmuri românești a starețului Vasile de la Poiana Mărului și, după el, a Sfântului Paisie Velicikovski.

Activitatea starețului Vasile nu a fost una izolată, care s-a manifestat într-un spațiu restrâns și cu efecte reduse. Ci, datorită lui, se remarcă o adevărată migrație monahală rusă și ucraineană în mănăstirile românești. Aici „cu toții contribuie la a face din monahismul românesc în secolul al XVIII-lea cel mai viu, cel mai rodnic și mai elevat ca spiritualitate, dintre toate viețuirile monahale ortodoxe din acel timp”¹³.

În anul 1742, în Moldova vine monahul Paisie, cel care va îmbina isihasmul aghiorit cu isihasmul românesc, și care va continua activitatea starețului Vasile, găsind totodată, aici, pe țărm românesc, o tradiție de cărturărie neîntreruptă, instituții culturale de importanță general-răsăriteană, ca Academiile Domnești de la București și Iași și numeroși trăitori duhovnicești.

Arhimandritul Ciprian Zaharia menționează că „în perioada respectivă se simțea lipsa unui geniu, adică a unui bun organizator nu numai din punct de vedere administrativ,

cât și duhovnicesc, care putea să dea tuturor puterea unui fenomen de iradiere universală. Acesta a devenit în curând o personalitate remarcabilă a spiritualității ortodoxe și a culturii moldovenești din secolul al XVIII-lea, care a adus o contribuție valoroasă la reînnoirea isihasmului atât în zona Moldovei, cât și în toate țările române – Cuviosul Paisie Velicovski”¹⁴.

Pe lângă activitatea de îndrumare duhovnicească și călăuzire spirituală, starețul Paisie a manifestat și o deosebită activitate literară, determinată de însăși viața sa.

Mențiunile starețului Paisie, referitoare la perioada sa de început în cele duhovnicești, ne demonstrează faptul că era cuprins de o dorință mare pentru a primi îndrumarea în cercetarea scrierilor patristice, însă nu se găseau îndrumători. De aceea, în acest context ar putea fi înțeleasă și mențiunea Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, pe vremea când era Mitropolitul Moldovei, care afirma următoarele: „Cuviosul Paisie s-a luptat foarte mult pentru ca orice egumen și orice stareț și orice duhovnic să cunoască bine Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți, pentru că această cunoaștere este adevărata îndrumare pe calea mântuirii”¹⁵.

Bun cunoscător al lucrărilor patristice atât mai vechi cât și mai noi, starețul Paisie are un rol fundamental în apariția și traducerea în slavonă a *Filocaliei* grecești, alcătuită de mitropolitul Macarie și ieromonahul Nicodim.

Astfel, după ce adună toate aceste traduceri le prezintă la Moscova spre aprobare, unde după o riguroasă verificare sub aspect filologic și teologic de către profesorii Academiei Duhovnicești de la Kiev, apare prima ediție a *Filocaliei*, „cu-

¹¹ †Mitropolitul SERAFIM, *Isihasmul tradiție și cultură românească*, trad. Iuliana Iordăchescu, Ed. Anastasia, 1994, p.109.

¹² *Ibidem*, p.110.

¹³ Arhim. Ciprian ZAHARIA, „Contribuția românească la sinteza paisiană. Paisianismul și spiritualitatea cernicană” în *Paisianismul – un moment românesc în istoria spiritualității europene*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1996, p. 68.

¹⁴ *Ibidem*, p. 69.

¹⁵ †ÎPS DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Mare și Sfânt: Binecredinciosul Voievod Ștefan cel Mare”, în *Hristos în Moldova*, vol.1, Ed. Trinitas, 2001, pp. 195-197.

nună a strădaniilor¹⁶, intitulată în limba rusă „Dobrotoliube“, tipărită la tiparnița sinodală de la Moscova în anul 1793, pe timpul vieții lui Paisie. Ediția a doua a văzut lumina tiparului în 1822. Alte scrieri ascetice au intrat în culegerea din 1848¹⁷.

Toate acestea au condus la o răspândire amplă în Răsăritul creștin a realizărilor obștei de la Neamț, îndrumată de starețul Paisie. „Astfel, prin strădaniile starețului Paisie, Mănăstirea Neamț a ajuns cel mai însemnat centru de cultură teologică-ascetică din țările române“¹⁸.

Termenul *Filocalia*, înseamnând „iubire de frumusețe“, nume dat de sfinții Vasile cel Mare și Grigorie Teologul unei antologii din scrierile lui Origen, cu tema „Iubirea de frumusețe divină“, pune în centrul vieții duhovnicești curățirea inimii, prin practicarea „Rugăciunii lui Iisus“ și a virtuților¹⁹.

„Rugăciunea inimii“, după scrierile Sfântului Grigorie Palama, cât și cele ale isihăștilor români, este disciplina centrală a isihasmului, reprezentând calea prin care conștiința este ținută în stare de priveghere sau „trezvie“. Numai în condițiile păzirii minții de orice gând prin rugăciune curată (καθαρή προσευχή), iubirea dumnezeiască se revărsă în inimă pentru a o curăți, lumina și desăvârși.

Activitatea scriitoricească a obștei paisiene a fost deosebit de rodnică. Astfel, numărul manuscriselor păstrate din timpul lui Paisie se ridică la aproape 300, din care aproximativ 40 au fost scrise de el însuși.

Pe lângă toate acestea, se arată interesul deosebit pentru activitatea înaltă din punct de vedere calitativ. De aceea, mulți călugări din obștea Mănăstiri Neamț au fost trimiși la Academia „Sfântul Sava“ din București pentru a studia limba elină, astfel încât se poate vorbi de o adevărată școală de traducători, după toate regulile. Traducerile se făceau în limbile română și slavonă, aproape în totalitate după manuscrisele grecești²⁰.

Aflăm traduse scrieri din sfinții: Vasile cel Mare, Ioan Damaschin, Grigorie Sinaitul, Diadoh al Foticeii, Dorotei din Gaza, Isaac Sirul, Ioan Scărarul, Macarie Egipteanul, Marcu Ascetul, Nichita Stethatul, Petru Damaschin, Simeon Noul Teolog ș.a., ca și numeroase antologii pe tema „Rugăciunii lui Iisus“ și pe diferite teme dogmatice²¹.

Mănăstirea Neamț, cu ucenicii Sfântului Paisie, a fost vestită prin numeroasele și frumoasele sale lucrări tipografice din secolul al XIX-lea,

¹⁶ Nicolae M. POPESCU, „Comemorări. 160 de ani de la moartea Starețului Paisie Velicovschi“, în *Mitropolia Olteniei*, 1955, nr. 1-2, pp. 46.

¹⁷ Cheorghe DRĂCULIN, „Filocalia: de la Sfântul Vasile cel Mare până în zilele noastre“, în *Studii Teologice*, 1980, nr. 1-2, pp. 66-80.

¹⁸ Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, EIBMBOR, București, 1994, p. 596.

¹⁹ Pr. prof. Ioan BRIA, *op.cit.*, p. 177.

²⁰ Pr. Prof. Ion VICOVAN, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II. Ed. Trinitas, Iași, 2002, p. 110.

²¹ *Ibidem*, p. 112.

acest așezământ monahal contribuind la cultivarea în monahismul moldovenesc a principiilor obștii paisiene²².

În toată activitatea sa, atât cea cultural-literară, cât mai ales duhovnicească, Cuviosul Paisie de la Neamț a activat, având ca fundament experiența sa de la mănăstirile românești pe care le-a cunoscut în tinerețe, cât și experiența împrumutată de la călugării Sfântului Munte Athos, făcând din Mănăstirea Neamț o adevărată „lavră” a Moldovei. Iar faptul cel mai evident al curentului paisian este acela de a nu fi rămas necunoscut, ci mai ales continuat în mod evident de posteritate. De aceea, după moartea Cuviosului Paisie, atât prin intermediul ucenicilor, cât poate și ale scrierilor sale, în spiritul paisian au trăit mai târziu nu numai simpli monahi, ci și mitropoliți, oameni importanți ai societății și chiar oameni de rând, laici, preocupați de o profundă activitate duhovnicească.

Astfel, dintre urmașii renumiți ai curentului isihast de tip paisian amintim pe: „mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei (1803–1842), Sfântul Calinic de la Cernica, Episcopul Râmnicului (1850–1868), trecut în 1955 în rândul sfinților, ctitorul Mănăstirii Frâsinei, în care se respectă până azi rânduiele aspre de viață „paisiană”, starețul Neonil de la Neamț, Vasian de la Pocrov, Visarion de la Cocos, Irinarh Roset și Nectarie Banu, ctitorii unei biserici pe Muntele Taborului (singura biserică ortodoxă existentă acolo până azi), ieroschimonahii Nifon și Nectarie, ctitorii Schitului românesc Prodromu din Muntele Athos, Antipa Luchian, trăitor la Athos, apoi la Mănăstirea Valaam din nordul Rusiei (†1882), trecut între sfinți la Athos, fiind singurul român canonizat acolo, un șir de

maici, mai ales de la Agapia, Văratec, Agafton și Hurezi”²³.

Putem conchide astfel, că activitatea starețului Paisie a fost una generatoare de un adevărat curent de revigorare în rândul monahismului românesc și, de aici, în întreaga Ortodoxie, curent care nu a avut un caracter nou, după cum s-a crezut în anumite concepții și opinii. Ci el exista într-o oarecare formă și fusese lucrat într-un mediu mai puțin numeros de către starețul Vasile de la Poiana Mărului, însă abia în timpul lui Paisie se răspândește atât prin intensă activitate culturală, cât mai ales prin desfășurarea isihastă a vieții monastice într-un colectiv foarte numeros.

Astfel, în acest sens se exprimă și Ioan Moldoveanu, care vede meritul principal al Cuviosului Paisie nu în „exersarea virtuților ascetice. Acest lucru l-a făcut monahismul dintotdeauna. Proprie paisianismului este articularea sa socială, îndreptarea sa către lume. Marea operă de traduceri patristice nu este făcută în mod exclusiv pentru monahi, ci este o încercare de popularizare a puterii rugăciunii, a puterii spirituale a monahismului într-un veac numit, poate nu întâmplător, al luminilor (al rațiunii)”²⁴.

Momentul de apariție al paisianismului coincide cu cel al renașterii, al iluminismului, și se manifestă ca și mișcare opusă cugetărilor antropocentrice specifice acestor curente, folosind totodată și ceea ce acestea din urmă aveau valoros și folositor. În acest sens se exprimă părintele Moldoveanu: „În vremea în care în Apus începea secularizarea, în Răsărit neoisihismul paisian continua, ca pe vremea lui Palama, să se încăpățâneze în

²³ *** *Biserica Ortodoxă Română. Monografie-Album*, EIBMBOR, București, 1987, p. 272.

²⁴ Pr. lect. dr. Ioan MOLDOVEANU, „O bibliografie a isihasmului românesc. O scurtă și generală istorie a isihasmului românesc”, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă*, Universitatea din București, 2004, p. 443.

²² Pr. Paul MIHAIL, „Starețul Paisie de la Neamț, înnoitorul monahismului”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1962, nr. 5-6, p. 414.

a arăta că rațiunea nu te apropie de Dumnezeu. Sau, rațiunea singură nu te apropie de Dumnezeu, fără interiorizare spirituală. Și aceasta nu prin a nega puterea științei și a culturii, precum încearcă astăzi unii să atribuie aceasta Ortodoxiei, ci mai mult prin a afirma puterea trăirii prin rugăciune. De aceea nu este întâmplătoare declanșarea întregului proces de traduceri a acelor autori, care continuau exemplul suprem pentru demersul acesta paisianist, și anume a Sfinților Părinți, ca unii care reușiseră perfectă armonizare a științei cu credința²⁵.

Și precum s-a semnalat mai sus, „Cuviosul Paisie a realizat trei lucruri remarcabile la Mănăstirea Neamț: a înmulțit ceea ce a găsit în experiența și viața duhovnicească a călugărilor români; a adunat ceea ce mai trebuia să adune, și anume manuscrise grecești care trebuiau traduse în slavonă și în română; a dăruit celor care nu o aveau, spiritualitatea isihastă, plămădită, înmulțită, intensificată aici, la Neamț²⁶.

Starețul Paisie a așezat „Rugăciunea minții“ la baza vieții monahicești, lucru care se poate constata din „Regula monastică“ pe care o dă cu aprobarea soborului Moldovei în 1764, când e instalat ca stareț la Dragomirna²⁷. Aici Paisie a stat mai mult de zece ani, îmbunătățind „moravurile călugărilor“, făcându-i să trăiască o viață curată, învățându-i să copieze, să traducă și să prelucereze cărțile bisericești de care era foarte mare nevoie în Moldova²⁸.

Concluzii

Teologia starețului Paisie de la Neamț este una legată, după modelul părintelui său duhovnicesc, de „Rugăciunea lui Iisus“. Însă, exprimările sale sunt, de această dată, mult mai vizibil angrenate în tradiția Bisericii, în general, și în teologia Sfântului Grigorie Palama, în special.

Referirile pe care Sfântul Paisie le face atât la operele Sfântului Grigorie Palama, cât și la viața și personalitatea acestuia, ne arată respectul și considerația pe care acesta o purta față de teologia și mărturisirea de credință pe care Sfântul Grigorie a manifestat-o în decursul vieții sale, numindu-l, nu de puține ori, „părinte dumnezeiesc“.

Starețul Paisie devine un exponent a ceea ce a reprezentat curentul filocalic în tradiția românească, iar activitatea sa atât de rodnică nu numai din punct de vedere teologic și duhovnicesc, cât și cultural, este numită *paisianism*.

²⁵ *Ibidem*, p. 444.

²⁶ †IPS DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Vocație și destin filocalic la români“, în *Românii în reînnoirea isihastă*, Ed. Trinitas, Iași, 1997, p. 10.

²⁷ Drd. Corneliu ZĂVOIANU, „Rugăciunea lui Iisus în Imperiul Bizantin. Răspândirea ei în peninsula Balcanică și în Țările Române“, în *Glasul Bisericii*, 1981, nr. 11-12, p. 130.

²⁸ Nicolae IORGA, *Mănăstirea Neamțului. Viața călugărească și munca pentru cultură*. Ed. Tipografia Mănăstirii Neamț, 1925, p. 64.

Arhim. Dr.
Policarp Chițulescu

Un antimis și două vechi epitafe românești necunoscute

Antimisele

Aceste realizări tipografice foarte răspândite în Țările Române, cu o bogată reprezentare iconografică la noi, sunt puțin cunoscute de cercetători, fiind ignorate de istoria tiparului românesc și de repertoriile gravurii (cărții vechi) românești.

Imprimări pe o singură filă se cunosc în cazul foilor de preoție și a celor de iertare a păcatelor care s-au tipărit în număr mare la noi, acestea fiind, de altfel, singurele studiate și incluse, în parte, în *Bibliografia Românească Veche*. Această scăpare din vedere a cercetării antimiselor a tăinuit operele meșterilor tipografi și gravori care au contribuit la realizarea acestora.

Antimisele sunt altare mobile. Tipărite pe pânză de in sau, mai rar, pe mătase, ele permit săvârșirea Sfintei Liturghii în orice loc. Un buzunăraș anume croit în partea de sus a antimisului păstrează particile de sfinte moaște exclusiv de la martiri, amintind de liturghiile săvârșite pe mormintele martirilor jertifiți pentru credință. Antimisul se păstrează pe masa altarului care poartă în piciorul ei fragmente de moaște de martiri. Cu toate acestea, astăzi Sfânta Liturghie nu se săvârșește fără antimis nicăieri, nici chiar pe masa fixă din altarul bisericii. Antimisul reprezintă o legătură canonică de comuniune a preotului cu ierarhul său. Fără antimis, niciun preot sau episcop nu poate sluji cea mai importantă slujbă: Liturghia, adică Taina Euharistică. Ridicarea antimisului de către episcop dintr-o parohie semnifică întreruperea comuniunii cu acea comunitate sau cu preotul ei. Antimisul este semnat și datat de episcop și menționează obligatoriu parohia căreia îi este încredințat. Din acest motiv, antimisele nu sunt doar monumente ale artei grafice și tipografice de la noi, ci și importante surse istorice. Să menționăm că antimisele au fost inițial pictate sau desenate cu tuș pe pânză, apariția tiparului oferind posibilitatea multiplicării rapide a acestora și a acoperirii nevoii de ele în teritorii vaste, deși au funcționat în paralel ambele tipuri de antimise: desenate și imprimate.

În cele ce urmează, vom prezenta, în ordine cronologică, cele mai vechi antimise românești tipărite care se cunosc până la ora actuală, lista acestora putând oricând să fie completată. Informațiile despre aceste antimise au fost culese de pe teren, din diferite depozite eparhiale și mănăstirești cu ocazia unor expediții efectuate de noi în scop științific, dar și din studiile publicate de-a lungul vremii. Să menționăm că în parohiile românești (în special din Transilvania și Moldova) au fost utilizate uneori antimise imprimate în afara Țărilor Române, mai precis în Rusia Mare și Mică, Viena. Acestea nu intră în atenția noastră deoarece nu sunt produse tipografice românești.

I. Cel mai vechi antimis tipărit pe pânză de in cunoscut astăzi este din Țara Românească și datează de la jumătatea secolului al XVII-lea. Acesta i se datorează harnicului mitropolit Ștefan I al Ungrovlahiei (1648–1653; 1655–1668) cel care a dezvoltat printre altele, activitatea tipografică la mitropolia din Târgoviște.

Antimisul, păstrat azi la Muzeul Sfântului Sinod din Sofia¹, poartă data 7158 (1650) ghen(arie) 21 (cifrele miilor și sutelor sunt tipărite, cele ale zecilor și unităților sunt scrise de mână, ca și luna și ziua) și îi menționează pe mitropolitul Ștefan și pe Matei voievod ca domnitor *al întregii Țări a Ungrovlahiei*. Textul antimisului este în slavonă și este important să menționăm că numele celor două autorități, cea ecleziastică și cea laică, sunt tipărite pe antimis, ceea ce arată că placa tipografică a fost confecționată anume în timpul acestora. Antimisul din această jumătate de secol XVII are o iconografie aparte față de ceea ce cunoaștem începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În centrul antimisului este redată pogorârea Mântuitorului de pe Cruce, care este înfățișată într-un mod mai neobișnuit: Domnul este purtat de doi îngeri de brațe și așezat într-un potir situat la baza Crucii. Postamentul potirului este tămâiat de alți doi îngeri. La piciorul crucii și al potirului se află un craniu, cel al lui Adam. Sesizăm legătura dintre jertfa sângeroasă a Mântuitorului și jertfa nesângeroasă, euharistică. Hristos este săvârșitorul celor două jertfe. Sunt prezente, în mod necesar, și instrumentele torturii. Mântuitorul este însoțit, în dreapta, de Maica Domnului și, în stânga, de Sfânta Ioan Teologul. În cele patru colțuri ale antimisului sunt poziționate, în medalioane, simbolurile sfinților evangheliști. Antimisul are o margine dublă împodobită cu flori. Cu dimensiunile de 57 cm x 47 cm, antimisul are următoarea inscripție slavonă pe care o redăm în traducere română: „Altar dumezeiesc pentru săvârșirea dumezeieștii celei fără de sânge sfințite slujbe. S-a blagoslovit și s-a sfințit cu

¹ Adresez deobite mulțumiri părintelui Kiril Sinev pentru ajutorul acordat în vederea obținerii fotografiilor antimisului prezentat. Acest antimis a fost semnalat de prot. Ivan Goshev în lucrarea sa în limba bulgară *Antimisele*, Sofia, 1925, p. 101.

mâna preasfințitului mitropolit kir Ștefan în zilele domnului Matei, voievodul întregii Țări a Ungrovlahiei meseța ghen(arie) 21 vă leat 7158“ (1650).

Până acum, cel mai vechi antimis din Țara Românească era considerat cel datat 1604, al mitropolitului Luca, descoperit de N. Iorga la o biserică argeșeană, în satul Brădet.² Acest antimis, din păcate, pierdut azi, era desenat cu tuș, nu tipărit. Dar cel mai vechi antimis tipărit este cel al mitropolitului Ștefan din 1650. Acesta a putut fi imprimat între 1648, data când vlădica Ștefan a luat cârma mitropoliei, și 1650, anul când l-a dat lui *ierei Nicolae*.

Antimisul a putut fi imprimat la Mănăstirea Dealu în a doua jumătate a anului 1648, deși abia instalat în luna mai ca mitropolit, ne vine greu să credem că Ștefan I a avut timp să se ocupe de antimise, cu toate că schimbarea acestora când un nou mitropolit (episcop) vine într-o episcopie este prioritară. În acest context, putem plasa imprimarea antimisului în anii 1649 sau 1650, la Târgoviște, unde mitropolitul Ștefan mutase tiparnița care și-a inaugurat activitatea cu monumentalul *Triod-Penticostar* apărut în 1649.

Cele mai vechi antimise cunoscute azi după cel al lui Ștefan I și care sunt păstrate în România, îi aparțin unui alt părinte al tipografiei, de data aceeași a celei bucureștene, mitropolitul Varlaam al Țării Românești (1672–1679).

Epitaf tipărit pe pânză, Râmnic, 1786

De la Filaret, (devenit din mitropolit al Mirelor episcop de Râmnic în 1780 și mitropolit al Țării Românești între 1792–1793, +1794) prezentăm o inițiativă tipografică inedită. Este vorba despre un epitaf de dimensiuni mai mari (112 cm × 73 cm), imprimat la Râmnic cu placă xilografică pe pânză de in ca și antimisele.³ Gravura a fost realizată de Dimitrie Mihailovici Tip(ograful) Râm(niceanul) și datată 1786. Epitaful se utilizează la slujba utreniei Prohodului sau Îngropării Domnului de sâmbătă care se săvârșește în Vinerea Mare, seara. El se poartă atunci în procesiune, motiv pentru care este necesar să fie de dimensiuni mai mari. Scena centrală care ilustrează epitaful este Punerea Domnului în mormânt. Mântuitorul este flancat de Iosif și Nicodim la cap și la picioare, în timp ce Fecioara Maria se află în mijlocul femeilor mironosițe. Reprezentarea Maicii Domnului cu o sabie în dreptul inimii (de influență slavă) amintește profeția dreptului Simeon care i-a prevestit Răstignirea (moartea) fiului ei (Luca 11, 35).

În fundal este așezată crucea de care se sprijină buretele și sulita. Tot acolo sunt reprezentați câțiva îngeri înaripați și serafimi. În marginea superioară a epitafului este înfățișată Sfânta Treime (de influență apuseană),

² Nicolae IORGA, „Un antimis al mitropolitului Luca (1604)” în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LIII (1935), nr. 11-12, pp. 484-487.

³ Gravura epitafului este mai mare cu aproximativ 30 cm față de cea a unui antimis. Dimensiunile variază și pentru faptul că pânza inițială cu gravură a fost aplicată ulterior pe diferite suporturi de pânză pentru a fi întărită.

iar în cele patru colțuri sunt redați cei patru evangheliști așezați la pupitrul de scris, fiecare însoțit de simbolul său. Pe cele două laturi verticale ale epitafului găsim în dreapta, într-o casetă, secvența biciuirii Domnului la stâlp, iar în stânga, *leșirea Domnului din mormânt* (o reprezentare a Învierii de factură occidentală).

Întreaga compoziție este înconjurată de un text (amplasat în chenar) scris în limba română, cu litere mari, specific unui astfel de obiect de cult: „Iosif cel cu bun chip de pre lemn luând preacurat trupul tău cu giulgiu curat înfășurându-l și cu mirezme, în mormând nou îngropându-l l-au pus: într-a treia zi ai înviat D(oa)mne dăruind lumii mare milă“.

Într-un cartuș amplasat sub mormântul Domnului a fost scris în românește: „1786. Cu blagoslovenia preasfinției sale părintelui kiriu kir Filaret episcopul Râmnicului. Dimitrie Mihailovici Tip(ograful) Râm(niceanul)“.

În repertoriul cunoscutului gravor Dimitrie Mihailovici se adaugă acum încă o lucrare frumoasă, de mari dimensiuni, necunoscută până azi istoriei tiparului râmnicean. Trebuie spus că Dimitrie Mihailovici face parte dintr-o familie de artiști-gravori și tipografi în care s-au afirmat: tatăl său, preotul Mihai Athanasievici, fiul său Gheorghe și unchiul său, Constantin⁴.

Sursa de inspirație a gravorului se poate identifica în tipărituri pe pânză mai vechi, cum este de exemplu, antimisul mitropolitului Gavriil Callimachi al Moldovei (1760–1786). Exemplare datate 1760 și 1761 cuprind aceeași iconografie cu cea a epitafului râmnicean apărut peste două decenii dar într-un format mare.

Am identificat trei exemplare din acest epitaf din 1786 în depozitul de la Mănăstirea Polovragi de dimensiunile: 83 cm × 58 cm (nr. inv. 1175), 85 cm × 68 cm (inv. 1151 și 1199). Alte două exemplare care se păstrează în colecția de la Mănăstirea Jitianu au dimensiunile: 105 cm × 72 cm și 104 cm × 85 cm. Aceste epitafe au fost utilizate la biserici din județul Gorj⁵.

Se pare că acest epitaf tipărit a avut o bună circulație, cel puțin în Oltenia unde se păstrează exemplarele, pânza de in dovedindu-se rezistentă. Până la noi descoperiri, rămânem la ideea că episcopului Filaret al Râmnicului îi aparține inițiativa de a imprima în tipografie un epitaf. Nu am regăsit deocamdată acest tip de epitaf tipărit în uzul altor Biserici Ortodoxe.

Epitaf tipărit pe pânză, București – 1789

Inițiativa râmniceană, mult mai ieftină din punct de vedere al costurilor de producție față de un epitaf pictat sau brodat, a fost preluată și

⁴ Despre activitatea lor a se vedea la Daniela LUPU, *Tiparul și cartea din Țara Românească în epoca domniilor fanariote*, Ed. Muzeul Municipiului București, București, 2014, pp. 236-238.

⁵ Al. BĂDĂUȚĂ, Pr. D. BĂLAȘA, „Valori muzeale și cărturărești din Arhiepiscopia Craiovei”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XXII (1970), nr. 5-6, pp. 458-459.

la București, în tipografia mitropoliei cărmuite de mitropolitul Cosma Popescu (1787–1792). Sub patronajul ierarhului și-a desfășurat activitatea un prolific tipograf și totodată, gravor, Stanciu Tomovici⁶. El a imprimat pe pânză, în 1789, la București, un epitaf de mari dimensiuni (117 cm × 92 cm) ale cărui margini albe au fost lăsate intenționat mai mari, pentru a spori prestanța, dar și ușurința manevrării pânzei.

Imprimarea s-a făcut cu o placă xilografică alcătuită anume pentru epitaf, lucrare nouă, de mari dimensiuni și complexă din punct de vedere compozițional care se adaugă repertoriului lui Stanciu Tomovici gravorul și tipograful.

Epitaful are în centru scena „Punerii Domnului în mormânt”, flankat de Iosif și Nicodim la cap și la picioare, în timp ce Maica Domnului este reprezentată în mijlocul femeilor mironosițe. În fundal este așezată crucea de care se sprijină buretele și sulita. Îngerii sunt prezenți, atât în fundal, cât și în partea inferioară a mormântului Domnului. În cele patru colțuri ale scenei sunt amplasate, în medalioane, icoanele celor patru Evangheliști. Întreaga scenă este înconjurată la rândul ei de 22 de secvențe care înfățișează, începând cu colțul din stânga sus:

1. Un cap de înger înaripat
2. *Spălarea (pe mâini a) lui Pilat*⁷
3. *Ana (și) Caiafa*
4. *La Pilat*
5. *(Iisus) în divan*
6. *Sărutarea Iudii*
7. *Rugăciunea lui Iisus (în Grădina Ghetsimani)*
8. Cap de înger cu aripi (colțul din dreapta sus)
9. *Când S-au arătat Hristos în grădină (latura din dreapta epitafului)*
10. *Cina (cea de Taină)*
11. *Spălarea picioarelor (ucenicilor de către Iisus)*
12. Cap de înger (colțul din dreapta jos)
13. *Când l-au bătut pe stâlp (latura din stânga epitafului)*
14. *Batjocorirea*
15. *Când au dus crucea Hristos*
16. Cap de înger (colțul din stânga jos)
17. *Pironirea (pe Cruce) (latura inferioară a epitafului)*
18. *Răstignirea lui Hristos*

⁶ Cercetătorii îl asociază cu Stanciu Popovici și cu Stanciu tipograful, nume întâlnite pe cărți imprimate la mitropolia Bucureștilor. Noi ne exprimăm rezerva față de această presupunere. A se vedea *Repertoriul tipografilor, gravorilor, patronilor, editorilor cărților românești* (1508-1830), ed. a II-a, coord. Eva MÂRZA și Florin BOGDAN, Ed. Astra Museum, Techno Media, Sibiu, 2013, p. 255; Cornel TATAY-BALTĂ, *Xilogravura din cartea românească veche tipărită la București* (1582-1830), Ed. Mega, 2015, p. 53; Daniela LUPU, *Tiparul și cartea...*, p. 229.

⁷ Titlurile acestor secvențe sunt transcrise de pe epitaf. Adăugirile noastre se regăsesc între paranteze rotunde.

19. *Pogorârea* (de pe Cruce)
20. *Învierea* (ieșirea din mormânt)
21. *Scoaterea lui Adam* (Pogorârea la Iad)
22. *În casa lui Simon*.

Întregul ansamblu iconografic este înconjurat de următorul text, scris cu litere mari: „Iosif cel cu bun chip de pre lemn luând preacurat Trupul Tău cu giulgiu curat și cu miresme înfășurându-L, în mormând nou îngropându-L L-au pus. Când Te-ai pogorât la moarte, Cela ce ești Viața cea fără de moarte atuncea iadul l-ai omorât cu strălucirea dumnezeirii și când ai înviat pre cei morți din cele de desupt toate puterile cerești au strigat, Dătătoriule de viață H(ri)s(toas)e D(u)mnezeul nostru mărire ție. Dichem(brie) 3 și s-au început vă leat 1789: 7297. Primul tropar: *Iosif cel cu bun chip* este specific slujbei Prohodului Domnului, iar celălalt este troparul Învierii pe glasul al II-lea.

Marginea inferioară a epitafului păstrează, deasupra textului troparului, o însemnare tipărită cu caractere mai mici: „Această sfântă icoană s-au făcut în zilele când păstora preasfinția sa părintele mitropolit kir Cosma fiind și părinții episcopi Filaret și Dositei. Și s-au făcut de Stanciu Tomovici Tipograful“.

Este interesant faptul că alături de mitropolitul Cosma al Țării Românești (1787–1792) sunt menționați și episcopii sufragani contemporani lui: cel de Râmnic, Filaret (1780–1792) și cel de Buzău, Dositei (1787–1793). Aceste mențiuni ne indică limpede, încă o dată, că avem de-a face cu un epitaf, nu cu un antimis. Din pricina uzurii și a sensibilității materialului pe care epitaful a fost tipărit (pânză fină de bumbac) păstrarea unor exemplare până azi reprezintă un adevărat miracol. Nu cunoaștem tirajul acestui tip de imprimat.

Cercetând celelalte gravuri (semnate) de Stanciu Tomovici, risipite prin cărțile tipărite de el de-a lungul multor ani, am constatat că acest bogat ansamblu iconografic nu a fost reluat cu alte ocazii. Până la noi descoperiri, acest epitaf din 1789, păstrat la Mănăstirea *Dintr-un lemn* din județul Vâlcea, constituie un unicat.

Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi

Episcopul Damaschin Dascălul – harnic traducător și patriot convins (II)

Activitatea culturală. Deși a trecut prin multe greutăți, „omul învățat în limba latină și slavonă”¹ s-a remarcat și prin preocupările sale cărturărești. „Arhiereu cinstit și învățat, care zăbovea pentru folosul neamului”², văzând că păstoriții nu înțeleg sfintele slujbe³, a sprijinit introducerea limbii române în biserică, traducând aproape toate cărțile de cult: *Antologhionul*, *Penticostarul*, *Ceaslovul*, *Tipicul*, *Molitvelnicul*, *Catavasierul*, *Octoiul*, *Triodul*, *Mineiele*⁴, precum și *Viețile Sfinților*⁵. Ca o primă măsură, încă de la suirea pe scaun, a cerut ca sfintele slujbe să se officieze în limba română la sărbătorile împărătești și ale Maicii Domnului⁶.

Trebuie notat că la Râmnic, activitatea tipografică încetase odată cu alegerea Sfântului Antim Ivireanul ca mitropolit, orașul de la poalele Dealului Capela rămânând fără teasc și tipograf⁷. Că va fi purtat de grijă să redeschidă tiparnița o mărturisește chiar el în prima sa carte editată, unde se amintește de cheltuiala „la facerea tipografiei de nou”⁸. Din păcate, cel „care a luptat cu tărie contra uneltirilor papale de catolicizare a laturii de dincoace de Olt”⁹ n-a putut să reia șirul tipăriturilor decât atunci când i s-a dat acordul de reîncepere a activității editoriale¹⁰.

1 N. IORGA, *Istoria literaturii românești în secolul al XVIII-lea*, București, 1901, p. 418.

2 Mihail REGLEANU, *Contribuții...*, p. 448.

3 I. D. LĂUDAT, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1968, p. 82.

4 †Ghenadie CRAIOVEANUL, *Condica Sfântă...*, pp. 104–105; †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 122–124; I. D. LĂUDAT, *Contribuția tipografiei...*, p. 363. Din predoslovla *Mineiului pe luna noiembrie* (1778) reiese că a tradus *Mineiele*, care au fost tipărite spre sfârșitul secolului de episcopul Chesarie.

5 Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, pp. 640–641.

6 SFÂNTA EPISCOPIE A RÂMNICULUI NOUL SEVERIN, *Anuarul pe anul 1900*, București, 1899, p. 8; †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 125, nota 2.

7 Barbu TEODORESCU, „Circulația vechii cărți bisericești – Contribuții la un catalog cumulativ”, în BOR, an. LXXIX (1961), nr. 1–2, p. 172.

8 Aurelian SACERDOȚEANU, „Tipografia Episcopiei Râmnicului (1705–1825)”, în MO, an. XII (1960), nr. 5–6, p. 296; Nicolae BĂNICĂ-OLOCU, *Veacul de aur al Râmnicului*, Editura Oscar Print, București, 2000, p. 179. Tiparnița care i-a editat cărțile a fost cea a lui Antim de la București, ajunsă la Râmnic prin filiera Făgăraș, fiind „refăcută din nou”, și nu o tiparniță nouă așa cum s-a crezut.

9 P.S. Episcop VARTOLOMEIU et alii, *Anuar pe anii 1921–1925...*, p. 300.

10 Mircea PĂCURARIU, *Tiparul...*, p. 125.

Pentru aceasta, în toamna anului 1725, a cerut încuviințarea autorităților austriece, care i-au solicitat cartea ce urma a se tipări, pentru a o examina. La 22 noiembrie, i-a trimis o lungă scrisoare generalului Tige, în care i-a prezentat planul său de lucru cultural, început în urmă cu zece ani, când s-a apucat să traducă din greacă și slavă toate cărțile bisericești, răspândite și în Serbia, Bulgaria, Polonia, Rusia, și chiar în provinciile românești. Văzând că românii „stau în biserică ca niște boi, neînțelegând ce se citește și ce se cântă și ies din biserică fără de niciun folos“, a încercat să le tipărească mai de mult, dar i-au lipsit banii și un tipograf bun. Prima carte pe care dorea s-o imprime era *Minologion-ul*, adică cele 12 Minee, din care trimitea unul pe o lună oarecare, pentru a fi cercetat, apoi urmau alte cărți, pe care vroia să le răspândească în Ardeal, Banatul Timișoarei și districtul Aradului. Pentru a-l convinge, îi trimitea generalului două buți cu vin din dealul Drăgășanilor¹¹. Potrivit istoricilor, răspunsul său a rămas în istoria literară a secolului al XVII-lea „una din cele mai valoroase manifestări de cultură“¹².

Primind acordul conducerii austriece, în 1724, a scos de sub teascu cel nou un *Ceaslov care cuprinde în sine toată slujba de zi și de noapte*. (10 f. + 506 p.), cu sprijinul tipografului Ilie Cernăvodeanu¹³, și o broșura de 55 de pagini, *Învățătură despre șapte taine*¹⁴, pe care nu o cunoaștem complet, lipsind exemplare cu foaia de titlu¹⁵. Lucrarea nu avea scop polemic, ci învăța preoții să nu sfințească Sfântul Mir și să nu săvârșască Taina Hirotoniei, aceste lucrări revenind doar ierarhilor¹⁶. După numai un an, a fost interzisă de Sinodul Episcopiei unite¹⁷.

Tot sub păstoria lui a apărut *Psaltirea Proorocului și Împăratului David. Acum întrăcest chip a doua oară tipărită în Sfânta Episcopie a Râmnicului* (1 f. + 248 [?] f. nenumerate), de Ilie Cernăvodeanu, în 1725¹⁸, pentru care a cerut îngăduința să o vândă în Banat și Crișana ca să strângă bani cu care să imprime și alte traduceri în limba română. Cum era de așteptat, generalul austriac nu i-a aprobat cererea, multe dintre traduceriile lui ră-

¹¹ †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 124-125; Nicolae DOBRESCU, *Istoria Bisericii Române din Oltenia...*, pp. 58-59, 164-165; GABRIEL COCORĂ, *250 de ani...*, p. 870.

¹² Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 633.

¹³ BRV, tom. IV, p. 47; Aurelian SACERDOȚEANU, *Tipografia Episcopiei Râmnicului...*, pp. 316-317; Barbu TEODORESCU, *Circulația vechii cărți...*, p. 172.

¹⁴ Ioan BIANU, Nerva HODOȘ, *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, tom. II (1716-1808), București, 1910, p. 22; Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 636. Nicolae Iorga a găsit-o la o expoziție din Sibiu în 1905 și i-a reprodus prefața; PS Damaschin DASCĂLU, *Învățăături pentru șapte Taine*, traducere și adaptare a textului PR. DR. Dorin Octavian PICIORUȘ, București, 2010, 16 octombrie, <https://www.teologiepentruazi.ro/tag/ps-damaschin-dascalul/>, accesat la 3 iunie 2022.

¹⁵ BRV, tom. IV, p. 224; Aurelian SACERDOȚEANU, *Tipografia Episcopiei Râmnicului...*, p. 317.

¹⁶ N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 109.

¹⁷ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, EIBMBOR, București, 21994, p. 331.

¹⁸ BRV, tom. II, p. 23; Aurelian SACERDOȚEANU, *Tipografia Episcopiei Râmnicului...*, p. 317.

mânând în manuscris¹⁹. El voia ca autoritățile să-i dea acordul de a difuza cărțile în Transilvania, Banatul Timișoarei și Arad, lucru ce nu i s-a admis. Restricțiile la apariția unei cărți, interdicția de a le răspândi în afara Olteniei și lipsa mijloacelor au fost motivele care l-au împiedicat să tipărească tot ce a tradus²⁰. În pofida interzicerii, tipăriturile lui s-au bucurat de o largă circulație în Transilvania, Oltenia, Moldova și Mamamureș²¹, punând „capăt slavonismului în Biserica Română”²².

Cu toate că „a muncit o viață întreagă pentru îmbogățirea literaturii noastre bisericești”, doar atât a reușit să editeze, deoarece la 25 decembrie 1725 a murit subit²³. Manuscrisele sale au rămas, dar tipăriturile încă nu i se cunosc. În 1905, Nicolae Iorga a găsit în Alba-Iulia, la Biserica unită din Maieri, un *Apostol* din 1725, fără a-i indica locul de tipărire. De asemenea, „unele din cărțile de la Buzău și București, tipărite în românește, care nu au specificat cine anume le-a tradus și au apărut în jurul anului 1700, mai înainte și după aceea, au toate șansele să aparțină lui Damaschin”, după cum susțin unii cercetători²⁴.

Tot de la el se păstrează *Tâlcuirea Evangheliilor* a lui Teofilact al Ohridei, rămasă până azi în manuscris²⁵, și un *Catehism*, publicat în 1897, de Gherasim Timuș, episcopul Argeșului, după o copie făcută de Lavrentie ieromonahul, în 1767²⁶. În 1719, sub semnătura sa, au apărut la Craiova cinci catagrafii ale așezămintelor monahale din eparhie, cu privilegiile lor. A doua dintre ele cuprinde numele mănăstirilor și schiturilor din județele „chesariceștii Valahii”, cum se numea atunci Oltenia²⁷.

Potrivit lui Nicoale Iorga, unele dintre tipăriturile românești ale Sfântului Antim Ivireanul, deși semnate de el, îi aparțin tot lui Damaschin: „Cele trei cărți românești pe care le dă Antim cu cheltuiala sa în 1712 și 1713 n-au, firește, alt autor, deși nu înțelegem cum Damaschin, acum episcop al Râmnicului, s-a învoit ca lucrările să treacă sub alt nume, ca pe vremea când era numai un «dascăl»”²⁸. Dacă afirmația marelui istoric este corectă, atunci și Psaltirea din 1694 a fost tradusă tot de el în românește. „Prin ur-

19 I. D. LĂUDAT, *Contribuția tipografiei...*, p. 363.

20 †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 123-124; NICOLAE DOBRESCU, *Istoria Bisericii Române din Oltenia...*, pp. 59-60, 163-164.

21 Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 642.

22 Șerban PAPACOSTEA, *Oltenia sub stăpânirea austriacă...*, p. 299.

23 †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 125.

24 Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, pp. 636-637. Așa cum în 1725 a retipărit *Psaltirea* din 1704, care-i aparținea, la fel a procedat cu *Apostolul*, pe care-l publică din nou în ultimul an al vieții.

25 Mihail REGLEANU, *Contribuții...*, p. 445.

26 †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 125, nota 1; Alex. LAPEDATU, *Damaschin Episcopul și Dascălul...*, pp. 577-579; Mihail REGLEANU, *Contribuții...*, p. 446.

27 †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 125.

28 N. IORGA, *Opera Episcopului Damaschin...*, p. 3.

mare – precizează Barbu Teodorescu –, *Octoiul, Liturghia și Molitvelnicul*, toate trei revin nu lui Antim, ci lui Damaschin. Firește că e numai o ipoteză, care va trebui documentată, poate prin compararea textelor²⁹.

Cercetându-i activitatea, Alexandru Lapedatu crede că el tradusese și *Catavasierul*: „Cât despre Catavasier se prea poate ca vreuna din cele trei ediții ale acestei cărți tipărite la Râmnic între 1716–1750 [...] să fi fost făcută după vreo tălmăcire a lui Damaschin necunoscută nouă, căci tipăritorii lui Damaschin n-au mărturisit totdeauna și fără înconjur proveniența izvoadelor după care lucrau”³⁰. Ideea este susținută și de alți istorici. Luând în considerare scrisoarea din 1703, prin care mitropolitul îi mulțumește episcopului pentru cele cinci *Catavasiere* trimise în dar: „Pentru 5 catavasiere ce mi-ai trimis de dar, foarte mulțumim frăției tale“, aceștia ajung la concluzia „că avem în fața noastră o noua tipăritură a Dascălului”³¹.

Nu trebuie să trecem cu vederea că traduceriile lui au fost puse în valoare de urmașii săi în scaun, sprijiniți de corectori și îndreptători de manuscrise, precum Laurențiu și Rafail de la Hurezi, și de familia de tipografi râmniceni Atanasievici³². Cărți de mai târziu, ca: *Molitvelnicul* (1730), *Triodul* (1731), *Liturghierul* (1733), *Catavasierul* (1734), *Antologhionul* (1737), *Penticostarul* (1743), *Antologhionul* (1745), *Ceaslovul* (1745), *Evanghelia* (1746), *Acatistul* (1746), *Molitfelnicul* (1747), *Octoiul* (1750), *Mineiele* (1776–1780), apărute în mai multe ediții, au determinat istoricii să afirme că „tipografia Râmnicului nu a făcut altceva între 1724 și 1830 decât să tipărească și să răspândească în toată țara” manuscrisele ierarhului oltean³³, tălmăcite „cu stil și graiu foarte luminat”³⁴.

În precuvântările acestor cărți se spune că, înainte de a fi tipărite, au fost confruntate cu izvoarele slavonești și grecești, textul fundamental rămânând cel al lui Damaschin, pentru că traduceriile sale „promovau o limbă îngrijită și totodată accesibilă păturilor largi ale populației din toa-

29 N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 101; Barbu Teodorescu, *Episcopul Damaschin...*, pp. 635–636.

30 Alex. LAPEDATU, *Damaschin Episcopul și Dascălul...*, p. 573, nota 3.

31 Emil VÂRTOSU, *Glossă...*, p. 452; Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 635; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 147.

32 Barbu TEODORESCU, *Circulația vechii cărți...*, pp. 172, 177.

33 †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 125, nota 1; Alex. LAPEDATU, *Damaschin Episcopul și Dascălul...*, pp. 577–579; Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 641.

†Ghenadie CRAIOVEANUL, *Condica Sfântă...*, pp. 104–105. „El întâiul se puse pe traducerea Antologiului și tipăririndu-l, face, ca prin Bisericele românești să se cânte serviciul sărbătorilor împărătești și ale Născătoarei de Dumnezeu în limba românească. Traduce *Penticostarul*, cu care pune pe românește serviciile Învierii și ale sărbătorii Cincizecimeii până la Duminica tuturor Sfinților și, în fine, face ca și serviciile păsimesilor să răsună românește, după ce a tradus și *Triodul*, dar care s-a tipărit la 1731 Iulie. Tot Dascălul Damaschin și în calitate tot de Episcop a tradus și *Octoiul cel mic*, pe care l-a completat arhimandritul Ghenadie, Egumenul de la Cozia”; Doru CĂPĂȚARU, *Damaschin Episcopul...*, p. 147. „Din 1724 și până în 1830, de sub teasurile tiparniței de la Râmnic au ieșit nu mai puțin de 15 titluri de carte românească în 73 de ediții, cu circulație în întreg spațiu locuit de români”; Prof. Cornelii RĂDULESCU, „Primele traduceri românești ale cărților de ritual, secolele XVI–XVIII (studiu istoric-liturgic și lingvistic)”, în: GB, an. XXXIV (1975), nr. 9–10, p. 1032.

34 Barbu TEODORESCU, *Circulația vechii cărți...*, p. 174.

te provinciile românești³⁵. De la el și de la călugării secolului al XVIII-lea ne-a rămas până astăzi fraza armonioasă, vocabularul senin și limba simplă vorbită de popor. Aceștia „nu ieșeau din nicio școală și nu porneau din nicio familie pe jumătate înstrăinată din popor, ci se ridicau din adâncul însuși al nației”³⁶.

Prin opera sa, vlădica Damaschin este considerat, pe drept cuvânt, „un ante-mergător al unirilor de mai târziu și unul din făuritorii limbii literare românești”³⁷. Chiar dacă erau privite cu ostilitate în Transilvania, scrierile, realizate „după gândul și inima” lui, s-au răspândit – mai ales în secolul al XVIII-lea – în toată țara. Traduse într-o limbă simplă și tipărite într-un mare număr de exemplare – unele au cunoscut 5-9 ediții –, cărțile s-au bucurat de succes la Abrud, Cluj, Orăștie, Sibiu, Făgăraș, în Maramureș, Moldova³⁸ și Banat, care „va fi beneficiarul direct și imediat al începuturilor de la Râmnic”³⁹. În felul acesta, prin lucrările sale ajunse în toate bisericile, își înscrie numele în rândul marilor ierarhi cărturari, care au pledat prin cuvânt și faptă pentru introducerea limbii române în slujbele bisericești⁴⁰.

Meritele i-au fost recunoscute de marii cărturari, care l-au înfățișat „ca pe factorul de căpetenie al operei de tălmăcire pe românește a cărților noastre bisericești”. De pildă, Samuil Klein spunea că „a tradus toate cărțile noastre bisericești”, iar Radu Tempea nota că „cea mai mare parte a cărților bisericești s-au tălmăcit de Damaschin, Episcopul Râmnicului, cu stil și grai foarte luminat”⁴¹. La rândul său, Constantin Erbiceanu scria în 1908: „Damaschin, alături de Mitrofan episcopul, Antim mitropolitul și Veniamin Costache sunt urzitorii și întemeietorii graiului bisericesc românesc din Biserica națională”⁴². Și tot el preciza pe un manuscris dăruit Bibliotecii Academiei Române în același an: „limba românească (a lui Damaschin, n.n.) este admirabilă, frumoasă și demnă”⁴³. Pentru Nicolae

³⁵ Arhim. conf. Vasile MIRON, „Chipuri de clerici, monahi și mireni români traducători de cărți bisericești”, în *Ortodoxia*, seria a II-a, an. XL (2019), nr. III, p. 54.

³⁶ N. IORGA, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică (după note stenografice ale unui curs)*, Ed. Librăriei Pavel Suru, București, 1929, p. 115; Pr. lect. dr. Sergiu POPESCU, „Un luptător pentru Ortodoxie și Românism – Episcopul Damaschin Dascălu”, în *EPISCOPIA SEVERINULUI ȘI STREHAIEI, Mehedinți, istorie, cultură și spiritualitate*, vol. VI, Drobeta Turnu Severin, 2013, p. 841.

³⁷ Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 634.

³⁸ Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 635; I. D. LĂUDAT, *Contribuția tipografiei...*, p. 369; Gheorghe PĂRNUȚĂ; Nicolae ANDREI, *Istoria cărții, presei și tiparului din Oltenia, Craiova*, 1994, p. 96.

³⁹ Gheorghe PĂRNUȚĂ; Nicolae ANDREI, *Istoria cărții...*, p. 95.

⁴⁰ Mircea PĂCURARIU, *Tiparul...*, p. 125.

⁴¹ †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 122; Alex. LAPEDATU, *Damaschin Episcopul și Dascălul...*, p. 568.

⁴² C. ERBICEANU, „Câteva cuvinte asupra Cazaniei următoare a Sfântului Efreim Sirul de mare importanță”, în *BOR*, an. XXXII (1908–1909), nr. 4, pp. 395–408.

⁴³ Vezi Ioana IANCOVESCU, „Viața și lucrarea fericitului Damaschin Dascălul, episcopul Râmnicului (†5 decembrie 1725)”, în *MO*, 2018, nr. 2, p. 38.

lorga, el este un „traducător harnic și de cărți neiscălite de Dânsul”⁴⁴. Iar pentru Alexandru Lapedat: „rolul acestui prea zelos și învățat scriitor bisericesc în trecutul istoriei noastre culturale rămâne și pentru noi același și asemenea precum i l-a determinat Samuil Klein: traducătorul cărților noastre de ritual”⁴⁵.

De asemenea, se cuvine să-i reținem pe ucenicii și urmașii săi: ieromonahul Lavrentie, episcopul Climent, mitropolitul Neofit, Sofronie, egumenul Coziei, Iosif și Grigorie, amândoi episcopi ai Argeșului etc., care ne-au lăsat diverse mărturii cu privire la bogata lui activitate⁴⁶. Chiar și Chesarie, după o jumătate de secol de la moartea înaintașului său, spunea despre el: „Iată tălmăcirea (de cărți în românește) s-au început zilele lui Matei Voevod Basarab și i s-au adăugat în zilele lui Șerban Voevod Basarab Brâncoveanul, prin osârdia lui Chir Damaschin, episcopul de Râmnic”. Prin truda sa uriașă, a strâns în jurul lui numeroși episcopi și cărturari, pentru mai multe generații⁴⁷. „Se făcu pe sine însuși mare dascăl al neamului românesc – după cum mărturișește episcopul Atanasie Mironescu –, muncind o viață întreagă pentru a scrie și preface în românește zeci de volume mari de cărți de ritual și de învățătură, și astfel în contra dorinței papistașilor, care îl ponegreau prin rapoartele lor, episcopul Damaschin își asigură recunoștința cea mai binemeritată a întreg neamului românesc. Și aceasta este cea mai luminoasă aureolă în care va apărea acest mare episcop înaintea lui Dumnezeu și a neamului românesc”⁴⁸. Sub îndrumarea sa și a succesorilor săi, „tipografia de la Râmnic a continuat și desăvârșit acțiunea de substituie a limbii slavone prin cea română în slujba bisericească”⁴⁹.

Activitatea gospodărească. Paralel cu aceste realizări, vlădica Damaschin s-a dovedit și un bun gospodar, desfășurând o activitate rodnică pe plan administrativ. Stau mărturie peste 30 de documente, care arată că a înmulțit averea Episcopiei, dobândind, pe lângă numeroasele vie, moșii, case, vaduri de moară, cumpărate, diverse danii de la creștini, privilegii și milostenii domnești. Astfel, între anii 1709–1724 a cumpărat: un loc cu vad de moară, „pe apa Râmnicului din sus din oraș”, de la Simion, fiul preotului Marin din Râmnic; o vie „în dealul Boerescu”, de la călugărița Marta; 2 locuri cu 16 taleri, de la Tudosie Logofătul; 13 locuri în Râmnic; o vie, de la

⁴⁴ N. IORGA, *Istoria literaturii românești de la 1688 la 1780...*, p. 464; BARBU TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, pp. 637–638.

⁴⁵ Alex. LAPEDATU, *Damaschin Episcopul și Dascălul...*, p. 581.

⁴⁶ †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 123.

⁴⁷ Barbu TEODORESCU, *Episcopul Damaschin...*, p. 645.

⁴⁸ †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 119.

⁴⁹ Șerban PAPACOSTEA, *Oltenia sub stăpânirea austriacă...*, p. 298.

călugărița Marta, în localitatea „la Mal”; „un loc din capătul orașului din câmp”, de la preoteasa Efrima din Râmnic și fiii ei; un loc de vie, de la Vișa din Ocnele Mari și ginerele ei; jumătate din moșia Călina, cu 196 stânjini, de la Mihaiu Scutelnicu din Gioroc și alții; 112 stânjini în Dăești, în hotarul Prundenilor, de la Ștefan, fiul călugăriței Elisafra, nepoata lui Dragomir Postelnicul Prundeanul; „3 fălci de pământ din Bogdănești”, de la Stoica Cotea, fratele lui Ion Părcălabu din Muereasca; o vie în dealul Taomir, cu 165 taleri, de la preotul Sinca din Râmnic; câteva locuri în Popânzălești, cu 12 taleri, de la Constantin Racoviceanu.

Dintre daniile obținute, menționăm: a patra parte din „Burile” și „Isvorul Frumos”, de la Lupul Glogoveanu, 14 iunie 1710; „locuri 3 și locul viei de la Troian, cu toată obrajiea”, de la Neaga, femeia lui Constantin, fiul lui Dumitrașco Hulubescul din Râmnic, 20 septembrie 1711; „o jumătate de heleștiu și o viișoară și moară”, care au fost ale lui Badea, 14 mai 1713; via de la Troian, „2 loculeațe afară neîngrădite din fântâna Catarei, din jos de drumul Ocnei”, o cruce poleită cu zmalț și o stupină, de la Paisie Proigumen de la Cozia, 6 decembrie 1713; o vie la Troianu, partea jupânei Marica Albeasca și a fiilor ei, 8 decembrie 1713; 732 stânjeni din moșia Milcovul din Olt, de la Șarban Șătrariul și alții, 14 februarie 1714; o parte de moșie din satul Bereni, de la Radu, fiul preotului Stoica din Sutești, 12 mai 1714; 4 boi cu carul și 22 de taleri, de la Ioan Toboșariul și fratele său Stan din Muereasca, 6 martie 1722.

De asemenea, Ștefan Cantacuzino a ajutat Episcopia din „Râmnicul de sus”, dând la 31 mai 1714 un hrisov domnesc prin care să ia „Vinărici” de la 17 oameni din dealul Râmnicului, „den zece vedre de vin o vadră, cu polonul, de nume po (câte) bani 33 și pârporul, după cum au obiceiul”. Tot el a hotărât câteva zile mai târziu, la 8 iunie, să fie luate moșiile Prundeni și Bereni de la Mănăstirea Surpatele.

Merită să notăm apoi și cărțile de „hotărnicie”, semnate pentru moșiile: Bereni, 30 iunie 1715; Prundeni, Mihăești și Drăgășani, 6 noiembrie 1715; Păușasca din Prundeni, 6 noiembrie 1715; Brăcoci, Bicod și Modoia, 26 iunie 1721; Comanca, 24 iunie 1724. La 22 aprilie 1724, este consemnat un răvaș dat „din porunca Chesăriceștii Administrației” către 12 boieri, ca să aleagă părțile de moșie din „Comanca cu muntele și moșia Muereasca i Comarnicul”.

Se păstrează și câteva cărți de „blestem” ale ierarhului, dintre care reținem pe cea din 11 iunie 1710, adresată unor preoți și locuitori din Râmnic și satele Oltenii de Jos, Oltenii de Sus și Bogdănești, pentru alegerea unor locuri ale Episcopiei din hotarul Oltenilor și Bujorenilor, care se află „în mare pricină cu Bojoreanca”, și alta din 19 august 1724, către Nicola Buzduga și câțiva martori, pentru alegerea hotarului moșiei Episcopiei, din ținuturile „Buzdugilor” din „Bunești”.

Dintre cărțile de „mărturiseală” amintim în primul rând pe cea dată la 7 decembrie 1711 de Nicola cămărașul de la Ocnă, prin care i se recunoaște episcopului stăpânirea peste „o casă cu pivniță de piatră și cu seliștea ei împrejurul casei aici în oraș, la Vel Ocnă, și pe lângă via de la Mihalcea, răzoare două și cu o funie de livadă jumătate de falcie la poala viei în jos până la râu și o livadă la Sohărât, care livadă a fost zălojită de la Șerban la Stroe, tatăl lor, și la satul Vlădeștilor, livezile de la valea Turburea, câte să vor afla”. A fost urmată de altă carte, emisă la 17 iunie 1712 de preoții și locuitorii din Râmnic, pentru stăpânirea unei mori „cei din jos de oraș”, asupra căreia Damaschin avea „gâlceavă cu igumenul Iosif de la Cetățue”. La 8 martie 1714, „boierii de la Ocnă și alți împrejureni” au citit zapisele referitoare la moșia Iaroslovești, stăpânită prin cumpărare de Episcopie, dar revendicată cu alte acte vechi de „jupâneasa Vișa, fata Radului Vistieriu Ocnariul”.

Mulțimea acestor documente ni-l prezintă ca pe un bun iconom și ocrotitor al intereselor Episcopiei. Trebuie însă să spunem că ne-a rămas de la el și un zapis de cumpărare a unui loc cu vad de moară, pe care stă scrisă de mână lui următoarea notă: „Acești bani, ce scrie aici în zapis, taleri 36, mi-au dat Bratul mie înapoi și i-am dat zapisul să stăpânească în bună pace de către noi și cu ce și-au mai cumpărat el iar de la Simion, precum îi va arăta zapisul”. Acest loc a fost cedat mai târziu tot Episcopiei de către egumenul Iosif al Mănăstirii Govora, fratele său, care îl va fi moștenit poate de la Bratul, celălalt frate⁵⁰.

Pe de altă parte, se cuvine să reținem că episcopul Damaschin a ridicat Schitul Păpușa⁵¹, a refăcut Mănăstirea Dintr-un Lemn⁵², a pictat așezămintele monahale Iezer⁵³ și Sărăcinești, unde i se păstrează chipul⁵⁴, și a răscumpărat Schitul Troianu. Un pomelnic al proegumenului Paisie arată că a răscumpărat, „cu voia părintelui kir Damaskin Episcopul”, via de la Troianu, cu locurile care au fost vândute de episcopul Antim lui Teodosie logofătul Olănescu⁵⁵.

⁵⁰ †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 97-105; Corneliu TAMAȘ, *Date noi...*, pp. 133-140.

⁵¹ †Ghenadie ENĂCEANU, *Vizite canonice însoțite de note istorico-arheologice, anii 1890–1891*, București, 1892, p. 32.

⁵² N. IORGA, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, București, 1908, pp. 181-182.

⁵³ V. DRĂGHICEANU, „Schitul Iezerul-Vâlcea”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, vol. IV, București, 1911, p. 149.

⁵⁴ Pisania din pronaos consemnează faptul că pictura s-a realizat „cu îndemnarea și cheltuiala” episcopului Damaschin. Cei doi episcopi citori, Ștefan și Damaschin, purtând macheta bisericii, apar deasupra ușii, fiind încadrați de Pahomie ieromonah, poate starețul mănăstirii, și de Sava egumenul de la Strehaia, la care se adaugă, pe sud, Dosoftei ieromonah, Paisie ieromonah, Ioan arhimandrit „al Hurezilor” – personaje care probabil au contribuit financiar la pictarea bisericii. vezi Corina POPA, „Biserica Adormirea Maicii Domnului a Schitului Sărăcinești”, în Corina POPA et alii, *Repertoriul picturilor murale brâncovenești. I. Județul Vâlcea*, București, 2008, vol. I, pp. 401, 409, 418, și vol. II, p. 273; Ioana IANCOVESCU, *Viața și lucrarea fericitului Damaschin Dascălul...*, nr. 1, p. 25.

⁵⁵ Ghenadie ENĂCEANU, *Condica Sfântă...*, p. 815; †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 94.

Este posibil ca tot el să fi ajutat mult și Mănăstirea Jgheaburi, deoarece are numele trecut în pomelnicul pictat de la proscomidiar, alături de ale predecesorilor săi, Ilarion și Antim⁵⁶, dar și mănăstirea Govora, unde i se păstrează chipul zugrăvit. Prin purtarea sa de grijă s-a refăcut și pomelnicul vechi al Episcopiei, care era din timpul episcopului Ștefan, punându-se la început Introducerea tradusă din rusește de mitropolitul Varlaam.

Tot în vremea păstoriei lui, preotul Stanislav a descoperit capul Sfântului Mercurie, în ruinele unei vechi biserici de la Ocnele Mari, de unde a fost luat „cu Litanie” de către episcop și depus în Biserica *Sfântul Gheorghe* din localitate. Mai târziu, acesta a fost dus la Râmnic și așezat în Catedrala episcopală⁵⁷.

Legăturile cu brașovenii. În ultima parte a păstoriei sale, episcopul oltean s-a îngrijit și de Biserica din Transilvania, greu lovită de unirea lui Atanasie Anghel cu Roma⁵⁸, intrând în legătură cu românii neuniți din Țara Bârsei și cu preoții din Șcheii Brașovului. S-a întâmplat în 1724, ca urmare a unui ordin dat de oberdirectorul Olteniei, care prevedea ca preoții neuniți să nu mai aibă legături bisericești cu vlădicii de dincolo de Carpați. Întrucât aceștia s-au opus, motivând că pe „vlădica din Țara Românească îl pomenesc și îl vor pomeni, că de acolo au luat darul preoției și nu pot să nu țină socoteală de legăturile și afurisania ce ar veni din partea arhierilor ce i-au hirotonisit”, li s-a propus să întrețină legături cu ierarhul oltean și, astfel, a început o corespondență care a continuat și după moartea sa⁵⁹. A fost o bună ocazie pentru el să facă din orașul Brașov „o poartă de intrare a cărții românești către întreg ținutul românesc de dincolo de Carpați”⁶⁰.

Sfârșitul vieții. Episcopul Damaschin a murit subit, la 5 decembrie 1725, după ce a ieșit din biserică, înainte de prânz, „fără să aibă vremea de a spune vreun cuvânt”. Câteva zile mai târziu, Administrația din Craiova îi raporta generalului Tige: „Acest episcop nici nu primise vreo donațiune de la împărat, nici nu avea de la părinți sau rudele sale ceva în mod ereditar, ci poseda numai averea mobilă și imobilă a Episcopiei, în timpul funcțiunii sale spirituale, ca bunuri și venituri curat bisericești care ereditar aparțineau scaunului și oficiului episcopal”. Cu privire la averea sa, banii au rămas celor doi nepoți ai lui, vătaful Bratul și călugărul Iosif, la care

⁵⁶ Ioana IANCOVESCU, *Viața și lucrarea...*, pp. 25-26.

⁵⁷ †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, pp. 105, 126.

⁵⁸ SFÂNTA MITROPOLIE A OLTENIEI, RÂMNICULUI ȘI SEVERINULUI, *Viața bisericească în Oltenia. Anuarul Mitropoliei Olteniei*, Tipografia Sf. Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, Craiova, 1941, p. 103.

⁵⁹ †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 119; Nicolae DOBRESCU, *Istoria Bisericii Române din Oltenia...*, pp. 55-56.

⁶⁰ Doru CĂPĂȚARU, *Damaschin Episcopul...*, p. 144.

s-au găsit 10.000 de florini și crucea dăruită, în 1717, de împărat. O parte din ei au fost dați lui Tige, care l-a numit pe Bratul judecător la Râmnic⁶¹ și pe Iosif egumen la Govora⁶².

Apreciat de contemporani, dar și de urmași, episcopul Damaschin a rămas cunoscut prin patriotismul și abilitatea sa diplomatică, prin buna chivernisire a averii eparhiale, dar mai ales prin talentul de traducător. Potrivit biografului său, Alexandru Lapedatu, el a hotărât „soarta și domnia limbii românești pentru totdeauna în Biserica noastră”⁶³. Traducând în graiul străbun aproape toate cărțile de cult, a contribuit „la formarea limbii literare și liturgice românești”⁶⁴, fiind alături de înaintașii săi, Simion Ștefan, Varlaam, Dosoftei, Mitrofan de la Buzău, Antim Ivireanul, „unul dintre cei mai entuziaști militanți pentru triumful deplin al limbii române în slujba bisericească, o figură culturală remarcabilă, dar și un patriot convins, hotărât să lupte pentru apărarea drepturilor Bisericii și ale poporului român”⁶⁵. Pentru întreaga sa activitate, se cuvine să-l așezăm cu cinste în Panteonul Bisericii ca pe un mare iubitor de țară și deschizător de drumuri, vrednic de respectul tuturor celor interesați de trecutul neamului nostru, în special al celor râvnitori de slove, care pot vedea în el un „Dascăl” ce și-a dedicat întreaga viață cărții, mai cu seamă traducerilor, atât de necesare pentru luminarea poporului și săvârșirea slujbelor în limba strămoșească.

⁶¹ Nicolae DOBRESU, *Istoria Bisericii Române din Oltenia...*, pp. 60-61, 65. Cei doi frați stăteau la Râmnic, alături de Damaschin.

⁶² †Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie...*, p. 105, nota 3.

⁶³ Alex. LAPEDATU, „Damaschin Episcopul și Dascălul traducătorul cărților noastre de ritual”, în *Convorbiri Literare*, Anul XL, Ed. Institutului de Arte Grafice Göbl, București, 1909, p. 20.

⁶⁴ Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor...*, p. 201; Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române...*, p. 290. („Damaschin a fost o figură culturală remarcabilă, fiind un apărător energic al drepturilor Bisericii sale și un mare iubitor al limbii române, încât poate fi considerat – împreună cu Mitrofan de la Buzău și Antim Ivireanul – ca un entuziast susținător al introducerii limbii române în biserică”).

⁶⁵ Sergiu POPESCU, *Un luptător pentru Ortodoxie și Românism...*, p. 841.

Pr. Prof.
Petre Mateiescu

Patriarhul Justinian – ctitor al învățământului teologic

A încerca să prezinți viața, activitatea și înfăptuirile unei personalități, te lovești, la început, de un zid. Dacă ai curajul să spargi acel zid, te trezești, ca și personajele lui Dante, în locuri tenebroase și, neapărat, îți trebuie firul Ariadnei. Odată găsit, îți trebuie curajul lui Tezeu ca să te lupți cu monstrul, iar, în cazul nostru, cu timpul, cu partizanii pro și contra care au lăsat informații, dar și cu tine însuși ca să nu greșești în prezentare, încercând să urmezi spusa istoricului latin Tit Liviu: „*Sine ira et studio*!”.

De regulă, marile personalități sunt oameni providențiali prin care Dumnezeu își exercită purtarea Sa de grijă. Atunci intervine în momente cruciale, într-o manieră decisivă, menită să schimbe cursul vremurilor în viața unui neam cu toate componentele lui, inclusiv spiritualitatea sa.

Un astfel de om a fost patriarhul Justinian Marina care, ales providențial la cârma Bisericii lui Hristos, și-a exercitat activitatea în cele mai grele vremuri, știind „că e un sacrificat de bună voie al trebuinței Bisericii de a supraviețui în vremuri grele”¹.

Pentru a înțelege mai bine activitatea și înfăptuirile patriarhului Justinian, considerăm că este nevoie de câteva date biografice, pe scurt.

S-a născut la început de secol XX – 22 februarie 1901 – în Suiestii Cermegeștilor, pe valea Cernei vâlcene. În familie a avut prilejul să respire „un creștinism autentic, întemeiat pe faptele iubirii lui Dumnezeu și aproapelui”². După terminarea școlii primare din Stănești, în baza acestui „creștinism autentic” și cu îndemnurile mamei sale, își îndreaptă pașii către Seminarul Teologic „Sfântul Nicolae” din Râmnicu-Vâlcea. Din cei peste trei sute de candidați, se va număra între cei treizeci de elevi admiși, și nu oricum, ci ca bursier. În cei opt ani de seminar – 1915–1923 – va îndura multe lipsuri, din cauza Primului Război Mondial, dar se va distinge „prin inteligență, stăruință la învățătură, demnitate, dârzenie și, mai ales, seriozitatea cu care privea, încă de pe atunci, importanța și răspunderile misiunii preoțești”³.

¹ Valeriu ANANIA, *Memorii*, Ed. Polirom, 2008, p. 177.

² Vezi B.O.R., anul LXXII, nr.10, (1954), p. 998.

³ *Ibidem*.

Toate aceste calități îl vor impune în fața colegilor și în fața ochiului veghetor, asupra Eparhiei și asupra Seminarului, al vrednicului de pomenire episcop, Vartolomeu Stănescu. Acesta, dorind o revigorare morală și spirituală a Eparhiei pe care o cârmuia, avea nevoie de elemente tinere cu sănătate morală, spirituală și intelectuală. De aceea era foarte apropiat de Seminar, de profesorii și de elevii lui, pe care îi urmărea cu mare atenție. Așa se face că eruditul episcop Vartolomeu l-a ascultat „de câteva ori predicaând în catedrala episcopală” și a rămas „profund mișcat de focul lăuntric, de credința puternică în Hristos și de dragostea fierbinte față de Sfânta Sa Biserică, pe care le vede izbucnind din sufletul tânărului seminarist”⁴.

Terminând seminarul, în iunie 1923 își va susține examenul pentru diploma de absolvent în fața unei comisii prezidată de profesorul de la Facultatea de Teologie din București, Ioan Mihălcescu. Era prima întâlnire cu profesorul de mare anvergură teologică, cel care îi va marca viața. A doua întâlnire cu profesorul Ioan Mihălcescu va fi, peste ani, când acesta va deveni arhiereu locotenent al Eparhiei Râmnicului Noul Severin, la 13 noiembrie 1938⁵, prin pensionarea episcopului Vartolomeu, iar a treia întâlnire va fi în 1945, când Ioan Marina va fi chemat ca arhiereu vicar la Arhiepiscopia Iașilor, unde Ioan Mihălcescu era mitropolit⁶. Tot în 1923, tânărul absolvent al Seminarului va susține examenul pentru învățători la Școala Normală din Râmnicu-Vâlcea și va obține diploma cu numărul 10/1923, în baza căreia „este repartizat ca învățător în satul Olteanca, de pe valea Pescenei”. Aici mai fusese învățător – cu zece ani înainte – un alt absolvent al Seminarului vâlcean – Gheorghe Dumitrescu – Bistrița – marele folclorist⁷.

Anul 1924 aduce multe împliniri tânărului învățător: se va căsători cu tânăra Lucreția Popescu, fiică de preot, apoi, la 1 septembrie 1924, se transferă, ca învățător, la Băbeni, iar la 14 octombrie 1924, episcopul Vartolomeu îl hirotonește preot pe seama Parohiei Băbeni-Bistrița „răspândind lumina adevărului și cultura între păstoriții săi”⁸.

Pentru desăvârșirea studiilor, se înscrie în 1925 la Facultatea de Teologie din București, pentru ca, în 1929 să obțină, pe 17 decembrie, titlul de licențiat în teologie, intrând în posesia diplomei cu nr. 14920/1929⁹.

„Activitatea sa multilaterală pe tărâm cultural, misionar, moral și social”¹⁰ l-a impresionat pe ierarhul vâlcean Vartolomeu, care îl chemă și-l nu-

⁴ *Ibidem*.

⁵ Vezi *Renașterea*, 1938, pp. 442-443.

⁶ Vezi B.O.R., nr. 10, (1954), p. 998.

⁷ Costea MARINOIU, Pr. Ilie STUPARU, Mihai POPA, *Patriarhul Justinian, iubitor de credință și glie străbună*, Ed. Silviana, Rm. Vâlcea, 2011, p. 24.

⁸ Vezi B.O.R. nr. 10, (1954), p. 1002.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Costea MARINOIU, Pr. Ilie STUPARU, Mihai POPA, *op. cit.*, p. 27.

mește, la 1 septembrie 1932, profesor și director al Seminarului Teologic „Sfântul Nicolae”, al cărui elev fusese cu câțiva ani mai înainte. De asemenea, a fost mutat și cu slujirea preoțească de la Băbeni la Catedrala Episcopală.

Directoratul său a fost deosebit de greu, pentru că a prins anii de cruntă criză economică¹¹. Mai târziu, ca patriarh, va reflecta mult asupra directoratului de la Seminar și va exclama, în *Apostolatul Social*: „Vremuri grele au fost și pentru Seminar și nopți întregi n-am dormit pentru a-l salva”¹². A stat în această funcție până la 1 septembrie 1933 când, „din pricina amestecului partidelor politice de atunci în treburile noastre bisericești”¹³, își va da demisia. După demisie, va fi numit preot paroh la Biserica „Sfântul Gheorghe” din Râmnicu-Vâlcea, în locul preotului Constantin Găiculescu.

Fire energică și activă, preotul Ioan Marina se va implica în toate laturile societății, inclusiv în politică. Astfel, la 10 iunie 1929, a înființat banca populară „Ajutorul”, constituită și organizată pe baza statutelor alcătuite de el, pentru ca, în 1939, să redrezeze *Tipografia Eparhială* încredințată, iar „cărțile rămase în depozit, în urma celor 10 ani de colportaj, să fie trimise parohiilor spre a fi date în dar creștinilor”¹⁴.

Ca slujitor al Sfântului Altar și rugător „pentru pacea a toată lumea”, preotul de la Biserica „Sfântul Gheorghe”, Ioan Marina, va cunoaște un moment dramatic: va pierde pe presbitera Lucreția, în 1936, iar celor doi copii – Ovidiu și Silvia – le va ține loc și de mamă¹⁵.

Încă din 1935, preotul Marina a luat atitudine împotriva fascismului și, apoi, a dictaturii militaro-fasciste instaurate în România¹⁶, probabil și sub influența convingerilor sale politice.

În *Memoriile* sale, Valeriu Anania consemna: „Îmi plăcea să povestesc și nu mi-a fost greu să aflu că făcuse politică țărănistă militantă, dar în aripa de stânga a Partidului Țărănist. Nu făcea un secret din aceea că-l găzduise – fiind preot la Râmnic – pe Gh. Gheorghiu-Dej, după evadarea sa din lagărul de la Tg. Jiu, (de altfel, era evident că acea găzduire fusese hotărâtoare pentru rapida ascensiune a preotului Ioan Marina către vicariatul de la Iași ... rețeaua de gazde a lui Gheorghiu-Dej de la Tg. Jiu la București, fusese alcătuită numai din țăraniști, fără nici un comunist); preotul Marina fusese doar o verigă a lanțului”¹⁷.

¹¹ Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, „Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian”, în *M.O.*, an XXV nr. 5-6, mai–iunie 1973, p. 408; vezi și Costea MARINOIU, Pr. Ilie STUPARU, Mihai POPA, *Patriarhul Justinian...*, pp. 28-29.

¹² *Apostolat social* IV, p. 3.

¹³ Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 408; vezi și C. MARINOIU, Pr. Ilie STUPARU..., p. 29.

¹⁴ „Darea de seamă a tipografiei pe anul 1939”, în *Anuarul Mitropoliei Olteniei*, 1941, p. 56.

¹⁵ Vasile BĂLĂNESCU, Corneliu TAMAȘ, *Istoria Bisericii „Sfântul Gheorghe”, Râmnicu-Vâlcea*, Ed. Conphys, 1998, p. 205.

¹⁶ Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 400.

¹⁷ Valeriu ANANIA, *pp. cit.*, pp. 175–176.

După 12 ani de păstorire rodnică la Biserica „Sfântul Gheorghe” din Râmnicu Vâlcea – cu multe realizări – în martie 1945 preotul Ioan Marina a fost chemat la Iași de către mitropolitul Moldovei și Sucevei, Irineu Mihălcescu, care „l-a numit în postul de vicar al Mitropoliei din Iași, socotindu-l o persoană demnă și capabilă pentru multul rost al Sfintei Mitropolii”. Autoritatea de Stat a confirmat numirea sa, ca vicar, pe data de 1 aprilie 1945¹⁸. În urma intervenției mitropolitului Irineu pe lângă Sfântul Sinod, în ședința din 30 iulie 1945, a fost aprobată ridicarea „preotului Ioan Marina la rangul onorific de arhiereu-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, cu titlul de *Vasluianul*. La 11 august 1945 a fost tuns în monahism la Mănăstirea Cetățuia, de lângă Iași, și a primit numele de „Justinian”, fiind hirotesit „în aceeași zi, arhimandrit”¹⁹.

Conștient de responsabilitatea enormă care îl apăsa pe umeri, arhiereul-vicar Justinian va face următorul „legământ cu privire la felul în care înțelegea să-și desfășoare activitatea în viitor:

Acolo unde este îndoială, eu să semăn credință!

Acolo unde este întristare, eu să semăn bucurie!

Acolo unde este disperare, eu să semăn nădejde!

Acolo unde este ceartă, eu să semăn pace!

Acolo unde este ură, eu să semăn iubire!

Acolo unde este întuneric, eu să semăn lumină!”²⁰.

Lucrurile se vor precipita spre sfârșitul lunii august, 1947, când mitropolitul Irineu se va retrage din scaun, iar patriarhul Nicodim va încredința „conducerea Arhiepiscopiei arhiereului Justinian, care a devenit ... locțiitor de mitropolit al Moldovei și Sucevei. În 19 noiembrie 1947, *Colegiul Electoral Bisericesc* l-a ales în scaunul vacant de mitropolit, iar înscăunarea s-a făcut la 28 decembrie 1947 în catedrala mitropolitană din Iași”²¹.

În scaunul de mitropolit al Moldovei, pe care au stat mari ierarhi precum: Teoctist I și II, Atanasie Crimca, Varlaam, Dosoftei, Iacob Putneanu, Iacob Stamati, Veniamin Costachi și alții, mitropolitul Justinian a stat puțin, deoarece, la 27 februarie 1948, bătrânul patriarh Nicodim Munteanu a plecat spre viața veșnică, la 83 de ani. La trei luni mai târziu – 24 mai 1948 – *Colegiul Electoral* s-a reunit în sala *Marii Adunări Naționale* pentru alegerea noului patriarh. Nu putea lipsi de la această importantă alegere, nou instalata cărmuire a țării în frunte cu primul ministru, dr. Petru Groza, președintele *Marii Adunări Naționale*, dr. C.I. Parhon, vicepreședintele Mihail Sadoveanu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ștefan Voitec, miniștri,

¹⁸ Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 410.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Apostolat social* II, p. 32; vezi și Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 411.

²¹ Pr. Prof. Mircea PĂCURARIU, *art. cit.*, p. 412.

deputați, ierarhi, precum și cei 428 de membrii ai *Adunării Naționale Bisericești* cu drept de vot.

După cuvântul de deschidere al locțiitorului de patriarh, Justinian, care a evocat, în cuvinte laudative, pe defunctul patriarh Nicodim, a urmat ministrul Cultelor, Stanciu Stoian, care a ținut să precizeze că noul patriarh „trebuie să-și păstorească cu cinste turma ce i se încredințează, dar prin Biserică trebuie să ajute poporul, să ajute la dezvoltarea democrației populare ... să fie iubitor și luptător pentru pace și pentru consolidarea democrației în lume“.

Rezultatul alegerilor, prezidate de mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan, sunt prezentate de George Stan, medicul personal al lui Justinian, spunând: „din totalul de 428 de voturi exprimate, 383 au fost întrunite de ÎPS Justinian, 40 de Mitropolitul Nicolae Bălan, 3 voturi de PS Nicolae Popovici, 1 vot de PS Chesarie Păunescu, 1 vot de PS Emilian Antal“²².

După înmânarea cârjei patriarhale, noul patriarh a spus că „cel dintâi și cel mai de seamă lucru pe care îl voi avea de făcut, în hotarul tradițiilor noastre bisericești, este păstrarea credinței, care, în decursul istoriei, s-a arătat a fi o piatră de temelie tare ... De aceea credința noastră ortodoxă nu va putea să fie în sânul poporului nostru vie, energică și rodnică prin fapte de dragoste, de pace, și de sfințenie, decât printr-un cler pregătit, plin de demnitate și devotament, cu sufletul și cu mintea chemării sale sfinte. Pregătirea clerului va fi una din grijile de căpetenie a sarcinii mele patriarhicești“.

Cuvintele rostite parcă au fost profetice, deoarece în *Monitorul Oficial* din 4 august 1948, cu numărul 178, se publică *Decretul nr. 177/4 august 1948, privind Regimul general al cultelor religioase. Articolul 53 din Decret* cu conținutul „actualele seminarii teologice în care se predă și cultura generală, se desființează“, cade ca un trăsnet. Totuși, mai înaintea căderii trăsnetului, *articolul 48* al aceluiași *Decret* pregătea Biserica, anunțându-o că poate avea:

- școli de cântăreți la care se vor înscrie candidații care au gimnaziu unic sau 7 clase primare;
- seminarii teologice cu aceleași studii ca bază de selecție;
- institute teologice pe baza absolvenței liceului sau școlii normale;
- institute de grad universitar, la care se pot înscrie absolvenții de liceu sau școli normale, cu diplomă de bacalaureat.

La prima vedere oferta era generoasă, dar toate aceste școli trebuiau organizate de Biserică. Ei îi trebuiau localuri, cadre didactice care să accepte să predea cursuri, plan de învățământ, programă școlară, precum și cursanți.

²² George STAN, *Patriarhul Justinian Marina*, IBMBOR., București, 2005, p. 27.

Pus în fața faptului împlinit, Patriarhul Justinian, care era la curent cu cerințele unei reorganizări a învățământului seminarial încă din 1938²³, gândește „un plan foarte larg, privind reorganizarea seminariilor teologice și a școlilor de cântăreți, înființarea seminariilor și a școlilor monahale“, sub conducerea inspectorului patriarhal pentru învățământul religios, Valeriu Anania²⁴.

Din experiența sa de elev seminarist, apoi profesor și director pentru scurtă vreme, știa lipsurile învățământului teologic și deseori spunea: „Ce educație și învățământ religios putea să dea, de pildă, seminariile unde elevii erau copleșiți de învățământul materiilor laice, cele de ordin religios socotindu-se dexterități. Profesorii laici nu mergeau la Biserică cu elevii în zile de duminici și sărbători, nu posteau, nu se împărtășeau, nu exemplificau cu nimic prin viața lor, educația pe care o dădeau tinerilor seminariști în vederea împlinirii lor preoțești... Eu n-am văzut, însă, de-a lungul anilor de seminar, pe niciunul dintre profesorii școlii – nici pe civili nici pe preoți – făcând mătanii sau împărtășindu-se odată cu elevii seminarului“²⁵.

Adus acum sub cupola Bisericii, învățământul teologic trebuia să învieze viața religioasă cu slujitori activi, deoarece, pentru multă vreme, s-a văzut cât de păgubitoare a fost primirea în cler – „O, tempora!“ – și cât de greșită era concepția că erudiția îl face pe teolog.

De aceea în viziunea organizării solide a învățământului teologic trebuiau programe școlare care să îmbine studiul cu rugăciunea și meditația, să întărească sentimentul religios și devotamentul pentru Biserică, să cultive respectul față de tradițiile românești, a iubirii de neam și țară, precum și îmbisericirea

vieții în internat. În concepția sa, patriarhul Justinian n-a separat niciodată învățământul teologic de practica și adevărata trăire creștină, știind că misiunea preoțească presupune mai întâi chemare – vezi pe Saul pe drumul Damascului – și apoi pregătire și consacrare.

Când toate lucrurile au fost gata, cei care lucrau sub atenta supraveghere a patriarhului au alcătuit *Regulamentul Școlilor De Învățământ Teologic*, care „sub forma sa definitivă a fost pus în aplicare pe data de 1 septembrie 1952“²⁶.

Școlile de cântăreți bisericești au început din 1949 și aveau menirea „să pregătească cântăreți de strună, dirijori de coruri și ajutători preotului în lucrarea lui pastorală și catehetică“²⁷. Deși au fost inițial de doi ani, totuși, în tabelele sinoptice pe 1952/1953 și 1953/1954 absolvenții apar cu trei ani de studii încheiate²⁸. Aici a fost stratagema patriarhului Justinian ca ele să funcționeze pe lângă mitropolii, iar pe lângă cei trei ani au mai fost adăugați alți doi, astfel că anul școlar 1955/1956 începe cu cele șase seminarii teologice, având titlatura *Școli de Cântăreți Bisericești și Seminarii Teologice* la Curtea de Argeș (mutat ulterior la București), Buzău, Neamț, Cluj, Craiova și Caransebeș²⁹, menținându-se până în 1990.

„Seminariile monahale au fost așezămintele de învățământ mediu și cu durata de patru ani, asimilate școlilor medii“³⁰ și „trebuiau să dea mănăstirilor cadre didactice pentru înființarea școlilor monahale de învățământ teologic inferior“³¹.

²⁶ Vezi B.O.R., anul LXXII, nr. 7, Iulie 1954, p. 764.

²⁷ Pr. Gheorghe MOISESCU, Pr. Ștefan LUPȘA, Pr. Alexandru FILIPAȘCU, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, I.B.M.B.O.R., București, 1957, p. 645.

²⁸ Vezi B.O.R. anul LXXII, nr.7, iulie 1954, pp. 765-766.

²⁹ Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între 1885–2000*, vol. III, tom I, I.B.M.B.O.R., p. 353.

³⁰ Pr. Gheorghe MOISESCU..., *op. cit.* p. 644.

³¹ Valeriu ANANIA, *op. cit.*, p. 194.

²³ Vezi *Renașterea*, 1938, pp. 240–242.

²⁴ Valeriu ANANIA, *op. cit.*, pp. 186–187.

²⁵ Vezi B.O.R., anul LXXII, nr.10, oct. 1954, p. 1018.

Ele au funcționat la Agapia și Hurezi pentru monahii³² – desființate de autoritățile comuniste în 1959 – și unul pentru monahi, la Neamț, a cărui primă serie – cu Nestor Vornicescu, Pimen Zainea, Epifanie Norocel, etc. – a absolvit în 1951³³. Foarte interesantă este programa școlară pentru aceste seminarii³⁴. În tabelele sinoptice de până la 1 septembrie 1952, seminarul monahal de la Neamț apare cu patru ani de studiu, iar de la 1 septembrie 1952 apare cu trei ani de studiu³⁵.

Institutele teologice de grad universitar și-au deschis porțile în ianuarie 1949, la București și Sibiu³⁶. Ele erau menite pentru „pregătirea viitorilor preoți și profesori de învățământ religios pentru nevoile Bisericii, dar și pentru orientarea preoțimii în activitatea ei pastorală, liturgică, misionară și socială”³⁷.

Patriarhul Justinian a adus la cele două institute teologice cei mai buni profesori de la celelalte facultăți desființate³⁸.

Noile școli teologice reorganizate din temelii se îngrijesc de viitorii preoți și acordă o mare atenție formării conștiinței de slujitori ai lui Dumnezeu în serviciul societății. Programa analitică pentru fiecare disciplină, pe ani de studii, era alcătuită de profesorii de specialitate, aprobată de Sfântul Sinod și parcursă „*da capo al fine*”.

Față de profesori, studenți și elevi, întâistătătorul Bisericii era foarte apropiat. Pe profesori, formatorii mentali și duhovnicești, el îi numea cu dragoste „profesorii mei”, iar elevii – bucureșteni – și studenții se trezeau cu el fie la masa de dimineață, fie la bibliotecă, fie la slujbă. „Vorbea foarte frumos, cursiv, liber, de cele mai multe ori în cuvinte neaoșe românești, strecurate cu pilde din Teologia Sfinților Părinți, iar când vorbea despre preoție, se transfigura. Te făcea să crezi că, într-adevăr, este cea mai frumoasă lucrare pe care o face omul pe pământ. A avut un cult deosebit pentru Liturghie, pentru slujbă”, își amintea Pr.prof.dr. Nicolae Necula despre patriarhul Justinian³⁹. „Viața lui a fost profund atașată seminarului, ca elev, ca director, apoi ca reorganizator al seminariilor cu vocație din România”⁴⁰, „prezența lui era o garanție că, noi studenții teologi, nu

³² Alexandru MORARU, *op. cit.*, p. 353.

³³ Vezi B.O.R. anul LXIX, nr. 7-9, 1951, pp. 340-346.

³⁴ Vezi B.O.R. anul LXXI, nr. 7-8, 1953, pp. 786-804.

³⁵ *Ibidem*, pp. 741-742.

³⁶ Pr. Gheorghe MOISESCU, *op. cit.*, p. 641; pentru Institutul din București vezi B.O.R. anul LXXV, nr. 11-12, 1957, pp. 1213-1251.

³⁷ Diac. Prof. Nicolae NICOLAESCU, „Reorganizarea învățământului teologic și așezarea lui sub oblăduirea Bisericii”, M.O. an VI, nr. 7-8, p. 363.

³⁸ Alexandru MORARU, *Op. cit.*, pp. 374-376; vezi și B.O.R., anul LXXV, nr. 11-12, 1957, p. 1215 și pp. 1224-1227.

³⁹ *Ziarul Lumina*, 18 martie 2017.

⁴⁰ *Ziarul Lumina*, 24 februarie 2017.

suntem marginalizați⁴¹ și „a avut dragostea de a coborî la nivelul meu și al altora asemenea mie, încurajându-ne și arătându-ne că ne este aproape⁴². „A avut o dragoste deosebită pentru elevii buni și silitori pe care i-a urmărit și i-a promovat⁴³, așa cum a făcut și cu el episcopul Vartolomeu.

Patriarhul Justinian a păstorit în vremuri foarte grele pentru Țară și Biserică. El și-a propus ca obiectiv minim „supraviețuirea Bisericii“, iar atunci când condițiile i-au permis, l-a modificat într-un proiect de dezvoltare a Bisericii. În planul discursului public, el s-a rezumat în a spune că Biserica și regimul pot să coexiste și să coopereze pentru a contribui la mai binele poporului. În acest fel „el a redus alte influențe ale statului în Biserică, salvând astfel spiritul viu al Bisericii⁴⁴.

Toate aceste lucruri au determinat Securitatea să-l supravegheze atent. Într-un raport al temutului organ din 1950, citim: „Deși lumea democratică își pusese mari nădejdi în buna credință a patriarhului Justinian, prin comportarea sa, după alegerea ca patriarh, a izbutit să dezamăgească pe toți cei care l-au sprijinit. Ca Arhiepiscop Vicar și apoi ca Mitropolit, a fost pe linie democratică, schimbarea a făcut-o abia după alegerea sa ca Patriarh. Atitudinea sa prezentă este absolut incorectă, atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere material, jucând pe două tablouri. Intenționează să facă din preoți o masă ascultătoare numai de el, ca de la adăpostul masei preoțești să poată trata cu Partidul de la egal la egal⁴⁵.

Cu toate acestea, „imaginea patriarhului Justinian este puternic marcată de memoria comunismului românesc“, nota, în 11 ianuarie 2017, dr. Bogdan Duca, după care continuă: „Detractorii îl numeau (încă din timpul vieții) *Patriarhul roșu*, iar admiratorii îl consideră și acum Justinian „cel Mare“, omul care a condus cu succes Biserica într-o perioadă deosebit de dificilă din istoria României“. După aceste două idei, autorul se întrea-bă și apoi trage concluzia: „A fost roșu? A fost mare? Răspunsul meu: a fost Patriarh ca patriarhii Vechiului Testament: Avraam, Isaac, Iacob, cu vieți atât de complexe, pline de momente delicate sau tensionate⁴⁶.

El „a primit comunismul ca pe o fatalitate, căutând să-i limiteze efectele perverse⁴⁷, nota pertinent Theodor Baconski.

⁴¹ Ziarul Lumina, 30 ianuarie 2017.

⁴² Ziarul Lumina, 20 ianuarie 2017.

⁴³ Ziarul Lumina, 11 mai 2017.

⁴⁴ Ziarul Lumina, 26 martie 2017.

⁴⁵ Cristina PĂIUȘAN, Radu CIUCEANU, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001, p. 186.

⁴⁶ <https://www.qmagazine.ro/patriarhul-justinian-marina-cel-mare-si-cel-rosu/>.

⁴⁷ *Dilema veche*, nr. 690, 11–17 mai 2017.

Frământările unui om greu se spun și, apoi, și, mai greu, se aștern pe hârtie. Spre exemplu: când în 1958 autoritățile comuniste au început o prigoană devastatoare împotriva Bisericii, vizând elitele de conștiință bisericești⁴⁸, patriarhul a avut mari frământări, deoarece și persoane sinodale se aliaseră ideii. Apoi, în timpul grevei patriarhale – 1959 – se vede deosebirea făcută și, apoi, exprimată de Guvern: „Justinian întâi face și apoi întreabă, pe când Iustin (mitropolitul Moldovei n.n.) întâi întreabă și apoi face”⁴⁹. Atunci a fost pusă și problema înlocuirii lui din scaun de către Guvern. Iată și mărturia unui posibil înlocuitor, episcopul Valerian Zaharia al Oradei: „Patriarhul Justinian este un dușman al comunismului ...am avut prilejul să stau de vorbă cu el și să-mi confirme acest lucru. Mă plimbam prin parcul Patriarhiei și el mi-a zis: Nu trebuie să ne avântăm prea mult în politică pentru că comunismul va cădea și eu nu vreau ca Biserica să cadă odată cu el. Biserica este veșnică și trebuie să ținem cont de acest lucru”⁵⁰.

„Confruntat cu presiunile politice tot mai intense – spunea ÎPS Varsanufie al Râmnicului – Patriarhul Justinian a reușit să administreze cu multă inteligență Biserica noastră strămoșească, astfel încât să nu fie subjugată cu totul autorității comuniste”⁵¹.

După părerea mea, cred că cei mai buni martori în apărarea sa sunt faptele și înfăptuirile lui în cei peste treizeci de ani de arhierie. El „a fost omul potrivit la locul potrivit, făcându-i pe cei buni mai buni, pe cei râvnitori mai râvnitori, potolindu-i pe cei potrivnici prin răbdare și cuvinte cumpănite,” spunea arhiepiscopul Pimen Zainea al Sucevei în cuvântul înainte la o carte⁵².

A fost, cu bunele și cu relele lui, omul prin care Providența a lucrat în Biserică, dar și „omul Bisericii în bârlogul diavolului”⁵³.

Intuind, parcă, numărul mare de detractori, adăuga următoarele la testamentul lui, la 7 martie 1976: „Binecuvintez din toată inima și din tot suflul pe cei ce mă urăsc și m-au urât, pe cei ce m-au nedreptățit și mi-au făcut rău, văzut și nevăzut, rugând pe Milostivul Dumnezeu să nu judece faptele acestora, ci cu îndurare să-i ierte pe toți, după cum i-am iertat și eu”⁵⁴.

Oameni mari cu fapte și mai mari care nu scapă de răutățile celor din jur. Ele au fost și vor mai fi privind faptele din tribună, nu din torentul lor, necunoscând cuvintele: „nimic nu este acoperit care să nu iasă la iveală și nimic ascuns ca să nu ajungă cunoscut” (Matei X, 26).

⁴⁸ Ziarul *Lumina*, 26 martie 2017.

⁴⁹ Valeriu ANANIA, *op. cit.*, p. 214.

⁵⁰ Ziarul *Lumina*, 10 aprilie 2017.

⁵¹ Ziarul *Lumina*, 23 martie 2017.

⁵² Constantin TUDOSĂ, *Patriarhul Justinian Marina (1948–1977)*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016.

⁵³ *Dilema veche*, nr. 690, 11–17 mai 2017.

⁵⁴ Gheorghe VASILESCU, *Almanah bisericesc*, 2001, p. 88.

Pr. Prof. Univ. Dr.
Ioan Stancu

Teme biblice prezente în poezia lui Mihai Eminescu

Ca o introducere la cele ce urmează, voi aduce în atenția cititorilor o foarte interesantă abordare a lui George Murnu, pe care o voi dezvolta după puterile mele: „Propriu zis, aportul mare al lui Eminescu, cel acceptat și transubstanțiat în sângele națiunii îl datorăm atitudinii lui virile afirmative, și el e covârșitor în opera lui. Prin el Eminescu ne apare ca un adevărat vates, păstor de turmă, profet și cântăreț al aspirațiilor noastre, un mistagog care cu gest sacerdotal oficiază în telesteriile națiunii. Un Moise care se înfurie în fața materializării și degradării norodului și cu trâmbița de aramă trezește într-nsul conștiința demnității și mândriei pierdute”¹.

1. În *Scrisoarea IV*, găsim următoarele versuri, care ilustrează o temă biblică: „Nu vedeți că râsul vostru e în fiii voștri plâns,/ Că-i de vină cum că neamul Cain încă nu s-a stins?”. Tot românul se teme să greșească față de Dumnezeu și veghează asupra faptelor sale, pentru ca păcatele să nu-i fie plătite de cei ce vin după el, de copii. Pentru el este sigur că: „Părinții mănâncă aguridă și copiilor li se strepezesc dinții”. Aceasta este o pildă biblică, intrată în tradiția populară a românilor. În *Plângerile lui Ieremia* se spune: „Părinții noștri au greșit și nu mai sunt, dar noi purtăm fărădelegile lor” (Plângeri V, 7). Lucrurile aveau să se schimbe în istoria sfântă. Astfel, făgăduind poporului iudeu întoarcerea din robia babiloniană, Dumnezeu transmite, prin profetul Ieremia, următoarea schimbare: „În zilele acelea nu vor mai zice: «Părinții au mâncat aguridă și copiilor li s-au strepezit dinții. Ci fiecare va muri pentru fărădelegea sa; cine va mânca aguridă, aceluia i se vor strepezi dinții»” (Ieremia XXXI, 29-30). Iar profetului Ieremia, Dumnezeu i se adresează astfel: „Pentru ce spuneți voi în țara lui Israel pilda aceasta și ziceți: «Părinții au mâncat aguridă și copiilor li s-au strepezit dinții?» Precum este adevărat că Eu sunt viu, zice Domnul Dumnezeu, tot așa este de adevărat că pe viitor nu se va mai grăi pilda aceasta lui Israel. Că iată toate sufletele sunt ale Mele; cum este al Meu sufletul tatălui, tot

¹ Mihai EMINESCU, *Poezii*, introducere și sub îngrijirea lui C. Murnu, cu 12 aquarele-facsimile și numeroase desene de A. Murnu, Editura Națională – S. Ciornei, București, 1929, reeditare București, 1995.

așa și sufletul fiului; sufletul care a greșit va muri“ (Iezechiel XVIII, 2-4). În poezia sa, Eminescu s-a adresat românilor asemenea unui profet, respectând tradiția, dar cuprins de dorința de a-i face să înțeleagă gravitatea situației în care se afla societatea în care trăiau și cât de mare era responsabilitatea ce le revenea, pentru a pune în rânduală viața neamului lor. Era obligația generației părinților, pentru salvarea generațiilor viitoare!

2. Ecclesiastul biblic, înțeleptul, apare la Eminescu în *Scrisoarea I*, în persoana „bătrânului dascăl“. Avem înaintea ochilor portretul unui om sărac, portret făcut cu mare tandrețe și cu o subtilă înțelegere: „cu-a lui haină roasă-n coate și de frig la piept/ și'ncheie tremurând halatul vechi,/ Își înfundă gâtul 'n guler și bumbacul în urechi“. Acesta este înțeleptul său. Și nu se putea să fie altfel, căci poetul știa că „unde este multă înțelepciune este și multă amărăciune și cel ce își înmulțește știința își sporește suferința“ (Ecclesiast I, 18). Dascălul era un trudit, „căci nici zi, nici noapte ochii lui nu văd somnul“ (Ecclesiast VIII, 16). În vreme ce toată lumea dormea, el gândea, căuta, afla câte ceva din taina lumii: „Uscățiv așa cum este, gârbovit și de nimic,/ Universul fără margini e la degetul său mic;/ Căci sub fruntea-i viitorul și trecutul se încheagă,/ Noaptea-adânc'a veșniciei el în șiruri o desleagă;/ Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr,/ Așa el sprijină lumea și vecia într'un număr“. În Cartea *Ecclesiastului* găsim această interogație retorică din care, se pare, poetul s-a inspirat: „Cine este ca înțeleptul și cine poate să știe ca el tâlcuirea lucrurilor? Înțelepciunea unui om îi luminează fața și asprimea feței lui i se schimbă“ (Ecclesiast VIII, 1-2).

Gândurile invadează mintea cercetătoare a dascălului înțelept, căutând răspunsuri la întrebări, cu dorința de a pătrunde taina universului, taina lui Dumnezeu. *Ecclesiastul* precizează care este rezultatul unei asemenea trudiri: „Atunci mi-am dat seama privind lucrarea lui Dumnezeu, că omul nu poate să înțeleagă toate câte se fac sub soare, dar se ostenește căutându-le, fără să le dea de rost, iar dacă înțeleptul crede că le cunoaște, el nu poate să le pătrundă“ (Ecclesiast VIII, 17).

Urmează, la Eminescu, o descriere a evenimentului *Facerii*, pe care citind-o, ești cuprins de emoția unică dată de citirea Scripturii: „La'nceput, pe când ființă nu era, nici neființă,/ Pe când totul era lipsă de viață și voiață,/ Când nu s'ascundea nimica, deși tot era ascuns,/ Când pătruns de sine însuși odihnea cel nepătruns,/ Fu prăpastie? Genune? Fu noian în-tins de apă?/ N-a fost lume pricepută și nici minte s'o priceapă,/ Căci era un întuneric ca o mare făr' o rază,/ Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s'o vază./ Umbra celor nefăcute nu 'ncepuse a se desface,/ Și în sine împăcată stăpânea eterna pace!“ Pe acest „pământ netocmit și gol“, în „întunericul de deasupra adâncului“ (Facerea I, 2), apare „Duhul lui Dumnezeu Care Se purta pe deasupra apelor“. La Eminescu, momentul este prezentat

astfel: „Și deodată un punct se mișcă... cel întâiu și singur. Iată-l/ Cum din haos face mumă, iară El devine Tatăl?. Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,/ E stăpânul fără margini peste marginile lumii./... De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii./ De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute/ Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute/“.

Iată că timpul a intrat în această lume. Numai Creatorul este veșnic, spune Eminescu: „Veșnic este numai râul: râul este Demiurg/“ (*Scrisoarea IV*). Comparația cu râul cel veșnic este în legătură cu spusa din *Pildele lui Solomon*: „izvorul înțelepciunii este un șuvoi care dă peste maluri“ (*Pilde XVIII, 4*) și Acesta este Creatorul.

Profeții au vorbit mult despre înțelepciunea lui Dumnezeu, care se face cunoscută atât în ordinea naturală, cât și în evenimentele istorice, care revelează planul admirabil prin care Dumnezeu voia să salveze întreaga umanitate. Intervenția lui Dumnezeu în creație era recunoscută și acceptată fără a se încerca o cunoaștere a acesteia, căci omul era conștient că nu poate înțelege mobilul unei astfel de intervenții. *Cartea lui Iov* afirmă, folosind multe și diverse figuri poetice, că numai Dumnezeu deține Înțelepciunea, că doar El cunoaște și înțelege Legea universală care se manifestă pretutindeni în forme foarte variate. Pentru om, „începutul înțelepciunii este frica de Dumnezeu și priceperea este știința Celui Sfânt“, se spune în *Pilde* (IX, 10).

Omul este muritor, iar înțeleptul, cu toată înțelepciunea sa, moare și el. Dar „bătrânul dascăl“ spera la nemurire. O visa pentru scrierile sale: „De-oii muri – își zice 'n sine – al meu nume o să-l poarte/ Secolii din gură-n gură și l-or duce mai departe/ de-a pururi, pretutindeni; în ungherul unor creieri/ Și-or găsi, cu al meu nume, adăpost a mele scrieri!“ Sceptic, poetul atrage atenția că societatea este atrasă mai mult de „toate relele ce sunt/ Într-un mod fatal legate de o mână de pământ“, și mai puțin, spre deloc, de toate gândurile înțeleptului. *Ecclesiastul* atrage atenția asupra faptului că, după moarte, toți suntem egali: „Căci în locuința morților în care te vei duce, nu se află nici faptă, nici punere la cale, nici știință, nici înțelepciune“ (IX, 10).

3. „Ceea ce este a mai fost și ceea ce va mai fi a fost în alte vremuri, și Dumnezeu cheamă iarăși aceea ce a lăsat să treacă“ (*Ecclesiast III, 15*). Este chiar tema poeziei *Glossa*: „Tot ce-a fost ori o să fie/ În prezent le-avem pe toate,/ Dar de-a lor zădărnici/ Tu te-ntreabă și socoate“. Concluzia poetului: „Ce e val ca valul trece,/ Nu spera și nu ai teamă,/ Te întreabă și socoate/ Ce e rău și ce e bine;/ Toate 's vechi și nouă toate: Vreme trece, trece vine“.

4. „Cu fața spre părete mă lasă prin străini,/ Să 'nghețe sub pleoape a ochilor lumini./ Și când se va în toarce pământul în pământ,/ Au cine o să știe de unde-s, cine sunt?“. Tema întoarcerii trupului în pământul din

care a fost făcut este temă biblică. Dumnezeu a făcut omul din pământ: „Atunci, luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie“ (Facerea II, 7). Din cauza neascultării sale, omul a pierdut nemurirea și în el a intrat moartea. Atunci Dumnezeu îi spune: „În sudoarea frunții tale îți vei mânca pâinea ta, până te vei întoarce în pământul din care ești luat; căci pământ ești și în pământ te vei întoarce (Facerea III, 19).

5. În Vechiul Testament, pedeapsa pentru anumite păcate era lapidarea, moartea sub loviturile pietrelor. Prin această pedeapsă, membrii societății arătau lui Dumnezeu și celorlalți oameni că ei respingeau păcatul de care se făuse vinovat condamnatul. Lapidarea era ca o reparație a ofensei aduse lui Dumnezeu și ca o purifiere a întregii comunități. În primul secol al erei creștine, pedeapsa aceasta exista, căci astfel a fost omorât înăniuul Mucenic și Arhidiacon Ștefan (Faptele Apostolilor VII, 58). Iisus Însuși a fost amenințat cu pietre: „Multe lucruri bune am arătat vouă de la Tatăl Meu. Pentru care din ele aruncați cu pietre asupra Mea?“ (Ioan X, 32).

Mai înainte, El iertase pe femeia păcătoasă adusă înaintea Lui de farisei și cărturari, pentru a o condamna după Legea lui Moise. Femeia fusese prinsă asupra faptului de adulter (Ioan VIII, 4-5). Iisus a dat sentința: „Cel fără de păcat dintre voi să arunce cel dintâi piatra asupra ei“ (Ioan VIII, 7). Acuzatorii s-au retras în tăcere, iar Iisus, rămas singur cu femeia, i-a spus: „Femeie, unde sunt părâșii tăi? Nu te-a osândit niciunul? Iar ea a zis: Niciunul, Doamne. Și Iisus i-a zis: Nu te osândesc nici Eu. Mergi; de acum să nu mai păcătuiești“ (Ioan VIII, 10-11). Iisus i-a impus deci să se pocăiască. Pocăința este asemenea unei nașteri din nou. Se poate spune că, prin decizia Sa, Iisus a înviat-o din morți pe această femeie. Căci Iisus nu pedepsește păcătosul, ci păcatul. Păcatul trebuie scos din lume, iar păcătoșii trebuie să se pocăiască, botezându-se din nou în baia propriilor lacrimi.

În Evanghelia după Luca, Iisus iartă o femeie păcătoasă și zice: „Iertate sunt păcatele ei cele multe, căci mult a iubit. Iar cui se iartă puțin, puțin iubește. Și a zis ei: Iertate îți sunt ție păcatele. Credința ta te-a mântuit; mergi în pace!“ (Luca VII, 47-48, 50).

Cu siguranță, Eminescu și-a însușit această abordare, pe care o sesizăm în multe locuri în poezia sa. În iubirea lui Eminescu, se dă o luptă permanentă între păcat/ greșală și iertare. El ar vrea ca triumful iertării să-i fie recunoscut și apreciat de femeia iubită. Melancolia care îl cuprinde vine din faptul că, după ce a greșit față de el, femeia pleacă, îl părăsește, refuzându-și și refuzându-i parcă iertarea. Căci ea, vai, nu înțelege cât de mare era iubirea lui! Voi aduce în discuție doar *Venere și Madonă*. După ce o acuză pe femeie de multe și mari păcate, poetul o iartă pentru că inima ei este plină de iubire. Ori, iubirea lui face din ea o sfântă: „Șterge-ți ochii,

nu mai plânge! A fost crudă 'nvinuirea,/ A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond,/ Suflete! De-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire,/ Și ador pe acest demon, cu ochi mari, cu părul blond“. Abordarea aceasta definește, în fapt, întreaga operă lirică a lui Eminescu, iubirea lui fiind de o puternică trăire emoțională, dar și de o durere surdă, profund asumată. Înainte de a iubi pe cineva, Eminescu ne face să simțim cât de mult a iubit el iubirea!

6. Eminescu își iubea și respecta poporul ca nimeni altul. Îi cunoștea sufletul, îi aprecia virtuțile, îi înțelegea obiceiurile ce aveau la bază credința în Dumnezeu. Cele mai sugestive comparații, cele mai frumoase metafore, cele mai cuprinzătoare de sensuri cuvinte folosește poetul pentru a-și face cunoscut atașamentul puternic, profund, stabil, plin de evlavie pentru neamul său. Încercăm o scurtă exemplificare: „O fecioară-al cărui suflet era sfânt ca rugăciunea“ (*Venere și Madonă*); „Stoluri, stoluri trec prin minte/ Dulci iluzii: Amintiri/ Cad grele, mângâioase/ Și se sfarmă-n suflet trist/ Cum în picuri cade ceara/ La picioarele lui Crist“/ (*Singurătate*); „Și-o să-mi răsați ca o icoană/ A pururi verginii Marii,/ Pe fruntea ta purtând coroană“ (*Atât de fragedă...*); „Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune,/ Cu zâmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune,/ Lumina a vieții voastre drum de roze semănat:/ Sufletul vostru un înger, inima voastră o liră,/ Ce la vântul cald ce-o mișcă cânturi molcome respiră;/ Ochiul vostru vedea 'n lume de icoane un palat“ (*Epigonii*); „Iar tu, Hyperion, rămâi/ Oriunde ai apune;/ Tu ești din forma cea dintâi,/ Ești veșnică minune“ (*Luceafărul*); „Ștefane Măria Ta,/ Tu la Putna nu mai sta,/ Las' Arhimandritului/ Toată grija schitului,/ Lasă grija sfinților/ În sama părinților,/ Clopotele să se tragă/ Ziua 'ntreagă. Noaptea 'ntreagă,/ Doar s'a 'ndura Dumnezeu,/ Ca să'ți mântui neamul tău!“ (*Doina*).

În încheiere, fac trimitere la următorul tablou: „Căci unde-ajunge nu-i hotar,/ Nici ochiu spre a cunoaște,/ Și vremea 'ncearcă în zadar / Din goluri a se naște./ Nu e nimic, și totuși e / O sete care 'l soarbe;/ E un adânc asemenea / Uitării celei oarbe“ (*Luceafărul*). Cu genialitatea sa – dar de mare preț făcut doar câtorva dintre oameni – Eminescu ne face cunoscut tărâmul lui Dumnezeu, Împărăția Cerurilor, care este Împărăția Sa. Obosit, epuizat de viața pământească, sperăm ca el să fi aflat acolo sus odihna veșnică!

Prof. Dr.
Florin Epure

Mormântul lui Stroe Buzescu de la Mănăstirea Stănești

Fosta Mănăstire Stănești-Lunca, din localitatea vâlceană Lungești – astăzi, o simplă biserică de mir cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” –, este un monument istoric de importanță națională¹ ridicat pe temelia unei construcții străvechi, din veacul al XV-lea, de către boierii Mogoș ban, un slujitor al lui Mircea cel Bătrân, și Mogoș spătar. La începuturi, a fost o biserică de curte boierească fortificată și transformată în mănăstire, după care, în secolul următor, în urma unui incendiu, i-au fost adăugate un pridvor închis și două galerii laterale, construindu-se alăturat și câteva chilii². Rectitorirea lăcașului, în anul 1536, i se atribuie urmașilor: Giura logofăt și soției sale, Vilaia.

Mănăstirea a fost transmisă urmașilor lor pe line maternă: frații Buzești. În galeria celor mai faimoase și puternice familii de boieri munteni, Buzeștii ocupă un loc de frunte în sfatul domnesc, reflectat și în denumirile de „primi sfetnici”, vlastelini, jupâni, pani, precum și de întâietatea lor în ierarhia marilor dregători³. Cei trei frați Buzești i-au slujit pe voievozii Mihai Viteazul și Radu Șerban, intrând în legendă cu faptele de mare vitejie arătate în bătăliile pentru apărarea pământului străbun. Preda (m. 1608), care ajunsese mare ban al Craiovei s-a căsătorit cu Cătălina, fiica lui Andrei vistiernicul. Radu Buzescu (m. 1610), mare clucer, s-a căsătorit întâi cu o Stanca din Boldești și apoi cu Preda, fiica banului Mihalcea. Stolnicul Stroe Buzescu (m. 1602), mezinul familiei, a luat-o de soție pe Sima din neamul Rudenilor⁴.

Foarte multă lume, atât din țară cât și din străinătate, vine la acest fost așezământ monastic vâlcean ca să vadă piatra de mormânt din pronaos

¹ Este un obiectiv de patrimoniu cultural de categoria B – de importanță locală și regională –, clasat în Lista Monumentelor Istorice din România încă din anul 1991 (cod 39Bo260) și care apare în cea mai recentă evidență a Ministerului Culturii (2015), cu codul: VL-II-m-A-09922.

² Arhiva Direcției Județene pentru Cultură Vâlcea (în continuare DJCV), *Oficiul Județean al Patrimoniului Cultural Național (OJPCN)*, dosar nr. 3, cuprinzând clasificarea și catalogarea bunurilor mobile și imobile la data de 1 aprilie 1972, B: Parohia Stănești-Lungești, com. Lungești. *Scurt istoric al Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”*, f. 266.

³ Ștefan AFTODOR, *Boierimea în Țara Românească. Aspecte politice și social-economice (1601-1654), de la epopeea lui Mihai Viteazul la epoca lui Matei Basarab*, Ed. Istros, Muzeul Brăilei, Brăila, 2014, p. 141.

⁴ Octav George LECCA, *Familii Boierești Române, – Istoric și genealogie*, Ed. Libra Muzeul Literaturii Române, București, pp. 167-169.

sub care se odihnesc osemintele boierului Stroe Buzescu, mare căpitan de oști și minunea cavalerilor noștri din veacul al XVI-lea. Interesul crescut pentru această piatră tombală este acela că pe ea se află încrustat cel mai frumos text de cronică din istoria românilor care vorbește despre faptele de vitejie ale unuia dintre cei mai faimoși căpitani ai domnitorului Mihai Viteazul, cel care i-a salvat viața domnitorului la Vidin (1598) și care fusese propus de boieri să-i urmeze la tron, după uciderea de pe Câmpia Turzii⁵.

Pagina plină de eroism, dar și de dramatism, a fost descrisă de stolnicul Stroe Buzescu astfel: după asasinarea lui Mihai Viteazul, Movileștii au vrut să-și pună domn în Țara Românească pe unul de-al lor. Radu Șerban, unul dintre apropiații Viteazului, a dus lupte cu Simion Movilă, pretendentul moldav care avea sprijin din partea tătarilor⁶.

Luptele s-au dat la Ogretin și Teișani (Prahova), în zilele de 13 și 14 septembrie 1602, dramatismul confruntării fiind consemnat în hrisovul voievodului Radu Șerban din 29 iunie/8 iulie 1604, pentru frații lui Stroe Buzescu: „au venit mulțime de oști de-ale lor asupra noastră a tuturor și au năvălit peste noi și au aruncat ei atât de multe din săgețile lor asupra noastră, încât nu se putea vedea fața soarelui de săgețile lor și de atâta bătălie răsunau codrii și munții de bătălia lor și nu se mai puteau înțelege unul cu altul [...] dacă a văzut el [Stroe] atâta greutate și nevoie asupra capului domniei mele, el s-a luptat cu atât mai mult cu dușmanii domniei mele pentru domnia mea și pentru legea creștinească și pentru patria noastră, ca să ne scoată din mâna dușmanilor noștri”⁷.

Și pentru că deznodământul bătăliei nu se putea decide pentru niciuna dintre părți, în timpul luptelor, Mârza, cumnatul hanului tătar Ghazi Ghirai al II-lea ibn Devlet Bora din Crimeea, a ieșit în fața liniilor tătare chemând la o luptă individuală pe căpeteniile oștirii muntene. Din partea muntenilor s-a oferit Stroe Buzescu. Se spune că alura uriașă și figura îngrozitoare a păgânului i-a făcut să amuțească pe români când l-au văzut. Cu toate că nu mai era în puterea tinereții, Stroe Buzescu a dovedit mult curaj și abilități deosebite în lupta cu uriașul tătar care a murit înjunghiat de sabia sa, după o luptă crâncenă. Stroe Buzescu l-a învins pe tătar, după care l-a decapitat în fața ochilor îngroziți ai hanului și în entuziasmul oștii române.

Victoria lui Radu Șerban a fost posibilă datorită acestei victorii dar și în urma unei acțiuni diplomatice și militare coroborată cu factorii politici influenți în zonă. Deși victorios, Stroe Buzescu a fost rănit la obraz de

⁵ Florin EPURE, Mănăstirea Stănești – *Povestea tragică a lui Stroe Buzescu, căpitanul lui Mihai Viteazul*, în „Historia”, septembrie 2015.

⁶ A. D. XENOPOL, „Lupta contra elementului grecesc (1601-1633)”, în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VI, Ed. Cartea Românească, București, 1928, pp. 9-10.

⁷ *Documente privind istoria României, Veacul XVII. B, Țara Românească*. vol. I (1601-1610), Ed. Academiei R.P.R., București 1951, pp. 134-135.

arma otrăvită a tătarului. Această rană, infectată cu veninul de viperă cu care fusese unsă sabia tătarului, nu s-a mai putut vindeca, cu toate insistențele doctorilor brașoveni și, după trei săptămâni, eroul de la Teișani s-a stins din viață, la vârsta de 70 de ani, în ziua de 2 octombrie 1602⁸.

Acest trist deznodământ este consemnat și în cronica veche a țării: „Mai făcut-au Șarban-vodă și alt război în gura Teleajinului, când au venit Simeon-vodă din Moldova asupra lui cu singur hanul și cu mulțime de tătari, ca să-l scoată din țară, să fie el domn. Și acolo s-au bătut foarte tare în trei zile. Atunce, la acel război, au pierit un nepot al hanului, când s-au lovit de față cu Preda Buzescu. Însăși el fu rănit la cap, și trecând la Brașov, să se vindece, acolo au pierit. Atunce hanul văzând că nu poate strica nimica lui Șarban-vodă, fiind într-o zi, deaca au înserat, s-au mîniat pre Simeon-vodă și-l puse în hiară pre supt pânțelele calului. Purcegând de acolo de cu seară, i s-au făcut ziua în Dunăre. Iar Șarban-vodă și-au venit iar la scaun și domnia foarte bine, că avea pace dăspre toate părțile”⁹.

Marele istoric Nicolae Iorga se referă la importanța acestei confruntări: „În bătălia de la Teișani, Stroe Buzescu, ucigându-l pe Mârza, cumnatul hanului, avea să demoralizeze tătarii și să contribuie la victoria valahilor. Din păcate, rănit la obraz de tăișul iataganului tătarului ce era otrăvit, la scurt timp după întoarcerea acasă a murit, chiar dacă au fost aduși medici faimoși de la Brașov”¹⁰.

Funestul eveniment a fost versificat de poetul Dimitrie Bolintineanu, care îl confundă pe Stroe cu fratele său Preda¹¹:

„De trei zile lupta n-a mai încetat
Și tătarul pare c-a înaintat.
Dar Buzescu Preda vede cu durere
Floarea României ce pe vale pier.
Trece înainte pe un cal în joc
Ce varsă din ochii-i flacăre de foc
Strigă cu tărie cetelor zdrobite
Ce la glasul-i mândru se întorc uimite.
Iată că nepotul hanului tătar
Trece pe-un sălbatec, ager armăsar.
Unde se arată pe întinsa vale

⁸ Constantin GANE, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Ed. Ziarului „Universul” S.A., București, 1933, pp. 156-157.

⁹ *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini (1290–1688)*. Letopisețul Cantacuzinesc, Ediție critică de Constant GRECESCU și Dan SIMIONESCU, Ed. Academiei RSR, București, 1960, pp. 86-87.

¹⁰ Nicolae IORGA, *România – Mamă a unității naționale – Cum era până la 1918*, vol. 1: *România „Munteană”*, București, 1939, p. 89.

¹¹ Florin EPURE, *op. cit.*

Prin oștirea noastră își deschide cale.
Iar Buzescu Preda [Stroe] cum îl întâlnește,
Îi ieși-nainte și-astfel îi vorbi
«Dacă nu ți-e frică și-ai credință-n tine,
O, tătare! vino să te bați cu mine!»

Ei descălecară atunci amândoi
Și se iau la luptă ca doi juni eroi.
Ochii tuturoră cată cu mirare
La Buzescu Preda [Stroe] și tătarul mare.
Ei se bat la raza stelei cei de foc,
Flăcările-i albe pe-a lor zale joc.
Vântul răcorește fruntea lor udată
Și mânia dulce sufletul le-mbată.
Ei se bat în spade – spadele se frâng;
Și se iau la brațe – se smucesc, se strâng.
Când tătarul scoate o secure mică
Și lovind pe Preda, pavăza îi strică.
Dar el cu măciuca astfel îl lovi
Încât deodată căzu și muri.

Iar după aceasta, oastea românească
Pleacă și învinge horda tătarască¹².

Soția sa, Sima Stolniceasa, i-a luat trupul și l-a îngropat la Mănăstirea Stănești-Lunca din Vâlcea. Pe placa de marmură care-i acoperă mormântul bravului erou a fost reprodusă, în basoreliev, scena luptei cu tătarul. După tehnica și simbolurile folosite este foarte probabil ca ea să fi fost realizată într-un atelier săsesc din Transilvania. Inscripția, în românește, alcătuită chiar de soția răposatului în anul 1602, arată războaiele la care a participat stolnicul, dar mai ales cel de la Teiușani și sfârșitul iubitului ei soț:

„În numele Tatălui și Fiului, Sfântului Duh, Amin! Această petă pe gro[apa] jupânului Stroe Buzescu, ce-u fost stolnic la Mihai-Vodă, și au fost la to[ate] războ[ai]e dimpreună cu domnul să[u], ca o slugă credenciosă domănu să[u]; și la războiu diîntâi dob[â]ndi rană la mâna stângă, de turci. Și la războiul de la Giu[r]giu, când să loviră cu hanul, să răni în ochiul stâng, de săgeată. Și-au slujit[ă] lu Mihai v[odă], până peri în Țara U[ngu]rească. De aci, să sculară boierii țării și cu Buzeștii rădicară pre Radulă vodă. [I]ară Simion vo[dă] să sculă cu tătari, moldo[veni], [l]eși mulți

¹² Dimitrie BOLINTINEANU, *Legende istorice*, București, 1865, p. 13.

făr-sam[ă, de scoase pre Radulă vodă și pre Buze]ș[t]i din țara lor, la [Țara Nemț[e]ască, cu oștile lor. De aci, mersă] jupânul Stroe la pă[ratulă nemă-țesc de ceru ajutori, de] eșiră la Țara R[umânească, cu Radu vodă. Și nu-i a[șt]epăta Simion vodă, ci se dusă de adusă leși] și moldoveni și hanul[ă] cu 160 000 de tătari. Și eșiră [de să] lovira în Gura Telej[ănu]lui, la Teiușani, în luna lu săptevrie 14 [zile, anii 7110 (corect 7111 – 1602), luni demineată până sara]. Și făcu[ră] năvală marți demineată de trei ori, în toate părți-le. Iară jupânul Stroe, atâta nevoe [pre creștini văzând, stătu înpotr]iva tătarilor, de să lovi cu [cumnatul] hanului și[-lă] junghie pre tăta[ru]. Și di[n]tr-acel război să [răni la obraz și peste trei săptămâni s]ă t[ă]m[ă] plă moarte“. Inscricția continuă în dreptul celor două personaje sculptate pe piatra tombală: „e, în luna lu octovrie 2 zile, v[ă] leato 7110[corect 7111-1602]. Și nu fu pre voe căinilor de tătari. Dumănezeu-l erte!“¹³.

În dreptul fiecărui personaj este scris: „Stroe“, respectiv „Tătarul“.

Sima Stolniceasa, autoarea acestor minunate rânduri în cea mai frumoasă limbă românească, se ruga, apoi, pentru iertarea păcatelor viteazului ei soț și încheia cu o supremă trăsătură testamentară, convinsă că asta este cea mai mare cinste și cel mai înalt privilegiu: „Scri[u] și eu, jupuneasa Sima a stol[ni]cul[u]i Stroe, deacă voi muri, să mă grupați lângă dumnialui, aicea“¹⁴.

Sima Stolniceasa Buzeasca, așa cum o amintesc cronicile și hrisoavele este și ea o figură legendară prin fidelitatea față de soț, cea care ne-a lăsat această unică și minunată capodoperă a limbii române vechi și pe care o putem numi prima femeie cronicar de la noi, va fi înhumată, conform acestei ultime dorințe, alături de bravul ei bărbat.

Gândul testamentar al stolnicesei, săpat adânc în piatră, în substanța lui, vădește nu numai recunoștința, ci și mândria „cernitei văduve“, dimpreună cu privilegiul de a fi fost alături de un mare oștean care a căzut pentru țară și neamul său¹⁵.

Despre această dâră olteancă, descendentă din puternicul neam al Rudenilor (a fost fiica lui Gheorghe „pribeagul“ Rudeanu din Bogdănești Vâlcii¹⁶, căsătorit cu Manea a lui Mogoș spătarul din Stănești și nepoata cronicarului Teodosie Rudeanu), se spune că ar fi, de fapt, autoarea *Cronicii Buzeștilor*.

De cât respect s-a bucurat această femeie de vază vedem dintr-un zapis scris de ea la Drăgoești, pentru Mănăstirea Govora, la 15 iulie 1634: „Dici

¹³ Constantin BĂLAN (coord.), *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea* (sec. XIV-1848), Ed. Academiei Române, București, 2005, p. 910.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Constantin GANE, *Amărâte și vesele vieți de jupăne și cucoane. Boieroaice din Moldova și Țara Românească în veacurile XVI-XIX*, Ed. Corint, 2016, București, pp. 23-24.

¹⁶ Nicolae STOICESCU, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (XIV-XVII)*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1971, p. 237.

den boierii cei bătrâni, am rămas numai eu”¹⁷. După această dată, Sima îi scrie o scrisoare domnitorului Matei Basarab: „Alta dau ștere, preamilositive doamne, măriei tale, c-ai fost trimis măria tale la mine pentru rândul sfintei mănăstire de la Govora pântru nește sate ce-au dat nénea Udriște la mo[a]rte[a] lui și 6 sălașe de țigani. Dici ai zis măria ta cum voi ști eu, cu [su]fletul meu, așa să spui măriei tale. Ci eu mărturisesc eu cu sufletul meu că cum iaste scris în carte[a] Mihnei voevod așa știu și eu și mărturisesc cu sufletul meu că sunt date acéle sate și acéi țigani de nénea Udriște la mortea lui, ci le-au ținut sfînta mănăstire orecâtva vréme, iară de la o vréme le-au oprit boiarii de la sfînta mănăstire. Dici măria ta vei tocmi cum te va năstăvi Dumnezeu, că eu așa știu și mărturisesc cu sufletul meu. Eu roba măriei tale Sima stolniceasa”. Pe verso, mai scrie: „Zapisul stolnicései pentru Cernețul, de mărturie”¹⁸.

Ultimul document al Simei, care ni s-a păstrat, este cel din 23 octombrie 1634 referitor la același litigiu. Este de presupus că Sima stolniceasa s-a stins din viață după această dată. Ea a supraviețuit peste trei decenii după moartea eroică a soțului său. În urma lor nu au rămas descendenți¹⁹.

Referitor la piatra tombală de la Stănești, Nicolae Iorga scria: „În pro-naos se află piatra scrisă care acoperă rămășițele lui Stroe Buzescu, mort după lupta lui învingătoare cu nepotul Hanului tătăresc, la 1602, și marmura, cu pisană ștearsă, care acoperă trupul credincioasei lui soții Sima, care s-a așternut bucuroasă la picioarele bunului ei soț. Un sculptor destul de dibaciu a sculptat pe lespede a lui Stroe lupta cu Tătarul: acesta are o căciulă de pîslă, un laț de prins robii, un iatagan; mustăți strașnice-i taie obrazul. La cizme sunt pîteni; două tolbe de săgeți au căzut supt picioarele calului, când mîrzacul rănit a primit o lovitură ce-l prăbușește. Stroe, cu calpacul unguresc în cap, mantia lungă și picioarele strîns înfășurate, călare pe un cal cu șea, străpunge pe dușman cu o sabie apuseană. «Și nu fu», spun slovele de pe piatră, «pre voia căinilor de Tătari»”²⁰.

Avea dreptate istoricul și scriitorul Dumitru Almaș, răscolit de tehnica basoreliefului realizată de Nicolae Bălcescu în *Istoria Românilor supt Mihai Vodă Viteazul*, să pecetluiască imaginea colaborării voievodului cu cei trei sfetnici și luptători: „Dacă Mihai Vodă a fost un luceafăr în zori, Buzeștii au figurat ca acele astre politice și militare de mărimea întâi, care i-au amplificat și înălțarea spre culmi și strălucirea”²¹.

¹⁷ *Documenta Romaniae „Historica”*, B. Țara Românească, vol. XXIV (1633–1634), Ed. Academiei, București, 1974, pp. 434–435.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 435–436.

¹⁹ Gheorghe IONESCU-GION, *Din istoria Basarabilor*, vol. I: *Sima Stolnicea Buzesca*, Atelierul Grafic I.V. Socecu, București, 1903, pp. 61–62.

²⁰ Nicolae IORGA, *România cum era până la 1918*, vol. I: *România „Munteană”*, Ed. Minerva, 1972, București, p. 93.

²¹ Dumitru ALMAȘ, „Buzeștii”, în *Magazin Istoric*, nr. 2 (11), februarie 1968, p. 5.

Tot în pronaos, pe partea de nord, se mai află mormintele monahiei Va[...] ot[...] (a doua jumătate a secolului al XVI-lea) și a jupanului Preda postelnicul, fiul lui Giura și al Vilaiei (cca. 1560). În pridvor, pe partea de sud-vest, se află piatra de mormânt a jupanului Dumitru banul (1587).

Maria Băneasa și Preda postelnicul vor închina Mănăstirea Stănești Patriarhiei de Alexandria, la 19 mai 1615²². În vremea lui Radu Vodă Mihnea, Dionisie episcopul Râmnicului a fost de față la judecata dintre Sima stolniceasa și rudele soțului ei, Stroe Buzescu, care „se gâlceveau pentru satul Stănești, fapt amintit în hrisovul lui Alexandru Iliș (1616-1618) din 2 decembrie 1616, în legătură cu același caz²³. După o perioadă de de stăpânire, în care Patriarhia arendează moșiile mănăstirii, jupănița Sima stolniceasa reușește să treacă așezământul monastic în administrarea Mănăstirii Segarcea. Din veacul al XIX-lea (legea secularizării averilor mănăstirești, din 1864), până în zilele noastre, lăcașul de la Stănești este biserică de mir.

Povestea acestei ctitorii a vitejilor Buzești se pierde apoi în alte vremi de urgență și pustiiri, deplânse de călătorul sirian Paul de Alep care o vizitase la anul 1657, în calitate sa de fiu, arhidiacon, istoric și însoțitor al patriarhului Macarie al Antiohiei²⁴.

Ctitoria Buzeștilor este vizitată și de Alexandru Odobescu, la 24 iulie 1860: „Puțin am urmat drumul olacului și iar am abătut în dreapta; am trecut prin livezi, prin păduri, am urmat un deal și, la scoborâș, am dat de satul Stănești în care se află de o parte afundat într-o vale, unde a fost odinioară heleșteu

și mănăstire însemnată, niște ruine de case, un turn înalt și surpat și apoi biserița; toate acestea părăsite și în derăpănare. Vitele se adăpostesc în pivniți, în turn și la umbra bisericii. Nici un om nu locuiește pe acolo pe aproape. Mare a fost mirarea mea când am găsit în biserică portretele pe pereți și mormintele familiei Buzescu și chiar al vestitului Stroe. Cele mai multe sunt sparte și literele șterse. Din pisanii, cea mai mare parte e ștersă. Afară de asta, căldura, lipsa de oameni și sănătatea mea ce nu prea era bună în ziua aceea, m-a oprit a lua calcuri după toate; am însemnat numai ce am putut descifra de pe morminte și din pisăni și am luat calc după mormântul lui Stroe Buzescu. Această mănăstire e schit al Zlătarilor ce este închinat la Patriarhia din Alexandria. Pentru a treia oară, am avut ocazia acum de a vedea cum se poartă călugării greci în țară, la noi; iau veniturile și las în dărăpănare mănăstirile. La Tutana pustiu, la Beșteleiu, pustiu! Dar, niciodată indignația mea n-a fost mai mare decât când am văzut suvenirile istoriei noastre, mormintele eroilor noștri lăsate în prada stricăciunii și a desprețului de niște nerușinați cămătari ce specula încă acum cu credința și cu cuceria străbunilor noștri. Văzând ruinele de la Stănești, am jurat o veșnică ură călugărilor greci și m-am făgăduit a combate cât îmi va sta cu putință spre a libera mănăstirile noastre de rușinosul bir ce-l plătesc la acei mișei de greci!”²⁵.

Deasupra mormintelor de la Stănești se află zugrăvite pe frescă portretele lor și ale celorlalți ctitori. Stroe este cu capul descoperit, cu păr castaniu, tuns scurt, barbă scurtă blondă, cu o mantie purpurie pe umăr, brodată cu

²² DIR, XVII, B, 2, p. 392-393.

²³ Ibidem, 3, pp. 60-61.

²⁴ Călători străini în Țările Române, vol. VI. Partea I – Paul de Alep, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp. 223-224.

²⁵ Alexandru ODOBESCU, Opere, II, Scrieri din anii 1860–1870. Antume. Postume. Anexe. Variante. Note. Text critic și variante de Marta Anineanu. Note de Virgil Cândea. Ed. Academiei, 1967, București, p. 399.

înflorituri cu fir de aur, pe dedesubt având caftan cafeniu împodobit cu hexagoane lunguiete aurite. Mâinile sale sunt împreunate pe piept și țin năframa în mână (asta arată că pictura a fost realizată după decesul său). Sima Stolniceasa poartă pe cap o pălărie albă brodată cu fir de aur, iar rochia cu mâneci largi și ilicul sunt, în totalitate, țesute din aur. Ea stă cu mâinile împreunate pe piept în semn de rugăciune²⁶. Valoroasa pictură în frescă, considerată ca a treia ca vechime din Oltenia – după pictura de la Cozia și Bolnița Mănăstirii Bistrița – este acoperită, de multă vreme, de un strat gros de fum.

Fresca de la Stănești-Lunca se constituie totodată într-un veritabil document istoric prin tablourile sale votive și deopotrivă prin sensurile ideologice pe care ctitorul său, Giura logofăt, le imprimă programului iconografic²⁷. Monumentul istoric nu a mai beneficiat de lucrări de consolidare și restaurare din anul 1946, iar pentru restaurarea picturii murale este nevoie de fonduri considerabile, având în vedere complexitatea lucrărilor dar și urgența salvării acestui obiectiv de o mare valoare de patrimoniu cultural național.

Mănăstirea a avut și un epitrahil din aur, argint și mărgăritare, prinse pe o mătase purpurie, cu medalioane cu sfinți dar și cu potretele donatorilor: Stroe Buzescu și Sima Stolniceasa (astăzi se află la Mănăstirea Banja din Serbia).

Faptele istorice și dramatismul acelei confruntări medievale în care a pierit eroic Stroe Buzescu sunt completate și de povestea de dragoste reliefată simbolic de Sima Stolniceasa prin acea floare pe care i-a pus pe meșteri să o sape în dreptul soțului său, ca ultim semn al dragostei ce i-o purtase în viață. Și așa stau ei, nedespărțiți de veacuri, în moarte ca și în viață, în pronaosul bisericii de la Stănești-Lunca.

²⁶ Virgiliu N. DRĂGHICEANU, „Monumentele Olteniei (raport din anul 1921)”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* (BCMI), XXIV – fasc. 69, (iulie–septembrie 1931), Așezământul tipografic „Datina Românească”, Vălenii de Munte, 1931, pp. 118-119.

²⁷ Laura Carmen DUMITRESCU, *Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea*, Ed. Meridiane, București, 1978, p. 83.

Dr. Oana-Mădălina
Popescu

Din traducerile şcolii paisiene: lucrarea referitoare la Sfântul Botez a lui Evstratie Arghentie (II)

Botezul implica, arată Evstratie, citând exemple din Vechiul şi Noul Testament, şi dezbrăcarea de omul cel vechi, cu păcatele lui, şi îmbrăcarea în omul cel nou, în Hristos, celui nou-botezat nefiindu-i îngăduit să se mai întoarcă la viaţa păcătoasă anterioară: „Că, de vreme ce întru mădulările voastre era încuibate puterile cele potrivnice, nu să mai cade nouă a mai purta pre acea haină veche. Nu zic pre aceasta cu adevărat simţită, ci pre omul cel vechi, carele iaste stricat întru poftete înşelăciunii, cu carele să nu mai fie sufletul a să mai îmbrăca iarăşi celui ce odată s-au dezbrăcat de dânsul, ci a zice, ca mireasa cea din Cântarea Cântărilor: Dezbrăcatu-m-am de haina mea, cum mă voiui mai îmbrăca cu ea?”¹

Evstratie menţionează de asemenea şi importanţa Mirungerii, Taină săvârşită imediat după Sfântul Botez.

Botezul se făcea prin afundarea de trei ori în cristelniţa cu apă sfinţită a celor care credeau în Dumnezeu-Sfânta Treime, autorul amintind creştinilor momentul: „Şi întrebaţi era fieştecarele de crede în Numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh şi aţi mărturisit mântuitoarea mărturisire şi v-aţi afundat de trei ori în apă şi iarăşi aţi ieşit. Şi aicea însemnând pre semnul acesta, pre cea de trei zile îngropare a lui Hristos”².

Evstratie sublinia cu această ocazie şi marea iubire de oameni a lui Hristos, Care a murit cu adevărat, prin pătimiri, deci având parte de o moarte reală şi dureroasă, iar nou-botezatul se îngropa cu Hristos, în mod nedureros, primind mântuirea în dar: „O, ce mare iubire de oameni, covârşitoare. Hristos au primit întru neîntinatele Sale mâini şi picioare cuiele şi durerea au suferit, ca mie, nedureroasă şi neostenicioasă mântuire să-mi dăruiască, prin împărtăşirea durerilor Lui. Deci, nimenea să socotească Botezul că iaste numai dar al iertării păcatelor, ca botezul lui Ioan, numai dătoriu de singură iertarea păcatelor, ci şi al punerii de fii, ci, ştiind cu deadinsul noi că, precum iaste curăţitoru de păcate şi al darurilor Duhului iaste pricinuatoriu, aşa şi al Patimilor lui Hristos închipuire şi

¹ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 40 v.

² BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 41 v.

prescriere, că pentru aceasta și Pavel acum, cu puțin mai-nainte strigând, zicea: Au nu știți că, câți ne-am botezat întru Hristos, întru moartea Lui Ne-am botezat?³.

În continuare, Evstratie citează canonul al 7-lea al celui de-al doilea Sinod Ecumenic, de la Constantinopol, din 381, care se referă la modalitatea diferită de primire în Biserică a ereticilor⁴, arieni, macedoneni, sabatieni, patrusprezeceni, apolinariști, însă, pentru eunomieni, care se botezau într-o singură afundare, Biserica stabilise rebotezarea lor. Evstratie, comentând acest canon, arată că: „Însemnează că soborniceasca Biserică, la săbătorul cel de a toată lumea, primește botezul arienilor, al machedonenilor și al altoreretici, însă pre al eunomianilor l-au lepădat, pentru o afundare. Pentru că, în botez, Biserica caută la aceia dacă drept botează ereticii, iară nu la eresuri și la hulele lor⁵“. De aici, Evstratie concluzionează că apusenii pot fi considerați nebotezați, nu numai după numele Tainei (căci etimologia trimite la afundare), ci și după înțelegerea și semnificația ei.

Importanța cufundării în apă în Botez (deci nu a simplei stropiri) se bazează – continuă Evstratie – și pe Evanghelia de la Matei, capitolul al III-lea și de la Marcu, capitolul I, care se referă la momentul Botezului Mântuitorului în Iordan: „Iisus s-au botezat de Ioan în Iordan și îndată ieșind din apă și celelalte. Deci, dacă s-au suit Iisus din apă, arătat iaste că s-au și pogorât și cum că prin afundări în apa Iordanului s-au botezat și nu prin stropire⁶“.

Subliniind folosirea apei la Botez și răspândind celor care-l criticau pentru că cerea suficientă apă, nu doar un pic, simbolic, și îl acuzau că pune prea mult accent pe materie, deci pe apa fizică, Evghenie spunea că: „Tainele noastre toate sânt materialice și trupești și simțite, însă arată lucruri gândite și duhovnicești; simțite și materialnice și trupești. Materialele Tainelor sunt untuldelemn, apa cea firească, pâinea, vinul, aromatele, mâinile episcopului și ale preotului și însăși rugăciunea și blagosloveniile și chemările dumnezeiescului Nume⁷“. În continuare, le amintește cititorilor că, Filip a botezat pe famen în apă⁸, nu prin stropire

3 BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 42 r.

4 BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 43 v. Vezi canonul și la Cheorghe METALLINOS, *Mărturisesc un Botez...*, pp. 7-8.

5 BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 44 r.

6 BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 45 v. *Matei* III, 16: „Și după ce a fost botezat, Iisus a ieșit îndată din apă“; *Marcu* I, 9-10: „Și în zilele acelea, Iisus a venit în Nazaretul Galileii și S-a botezat în Iordan de către Ioan. Și îndată, ieșind din apă, a văzut cerurile deschise și Duhul ca un porumbel pogorându-Se peste El“.

7 BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 46 r.

8 *Faptele Apostolilor* VIII, 36: „Și pe când mergeau ei pe cale, au ajuns la o apă, iar famenul a zis: «Iată apă. Ce mă împiedică să fiu botezat?» Filip a zis: «Dacă tu crezi din toată inima, este cu putință». Și el răspunzând a zis: «Cred că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu». Și a poruncit să stea careta și s-au coborât amândoi în apă — și Filip și famenul — și l-a botezat. Și când au ieșit din apă, Duhul Domnului l-a răpit pe Filip și famenul nu l-a mai văzut. Și el s-a dus în calea sa, bucurându-se“.

și că, în vechime, exista obiceiul botezării în râuri, mări, apoi în scăldători, baptisterii și colimvitre, unde aveau posibilitatea de a se cufunda, neexistând la început practica stropirii, căci „a se cufunda tot în apă dator iaste cel ce se botează”⁹.

Autorul face și o incursiune în istoria medievală apuseană, din timpul lui Carol cel Mare (768–814), apelând la cronicile timpului, la scrierile lui Alcuin, ucenicul lui Beda Venerabilul și colaborator al lui Carol cel Mare, în timpul papei Leon al III-lea (795–816), selectând de acolo mențiuni de botezări săvârșite în râuri, în Sâmbăta cea Mare¹⁰. Evstratie sublinia că în vechime, când nu se produsese încă schisma Bisericii, și apusenii botezau prin afundare, îi miruiau și împărtășeau pe prunci imediat după Sfântul Botez, obicei părăsit ulterior de aceștia. În același sens, autorul îl citează și pe Sfântul Paulin, episcopul Nolei, prietenul Sfântului Ambrozie al Mediolanului, care menționează și el practica botezării în râuri și a împărtășirii pruncilor. Referitor la schimbarea practicii botezului apusean, Evstratie specifică apoi, în capitolul al 23-lea, că latinii vremii sale, pentru a-și justifica botezul prin stropire, obișnuiau să facă referire la pasajul din Noul Testament, unde se zice că Sfântul Apostol Petru a botezat într-o zi 3000 de oameni, teologul grec explicând, însă, cum trebuie înțeles corect acel pasaj, că Sfântul Petru propovăduia și prin cuvântul lui s-au convertit, dar la actul Botezului propriu-zis, putuse fi ajutat și de ceilalți Apostoli. Autorul subliniază și aceea că nu ar fi schimbat Petru ceea ce primise: „Petru îndată și, dintru început, să strice și să schimbe Botezul carele l-a luat de la Mergătorul Înainte și de la Hristos și să uneltească stropire”¹¹.

Evstratie încearcă apoi să fixeze în timp momentul când se produsese schimbarea practicii, în mediul apusean medieval – căci, așa cum arătase, în vechime și ei botezau prin afundare – dar ajunge la concluzia că nu se poate stabili cu exactitate acest lucru, pentru tot spațiul occidental, autorul limitându-se a presupune, ca sursă a schimbării, influența vechiului botez al eunomienilor, despre care Theodoret al Cirului scrisese că se practica diferit de cel al Bisericii. Sau poate, spune autorul în continuare, influența arienilor din Spania să fi fost cea care a dus pe occidentali să-și schimbe modul de a boteza, pentru a se delimita oarecum de practica lor, care aveau trei afundări, dar credință greșită: „Iară pre zisă cum că, din pricina arienilor celor ce erau în Spania, care botezau în trei afundări, ca cum să nu pară că se unesc cu dâșșii, au început apusenii a boteza într-o afundare. Și aceasta iaste întâia foarfecă care o au pus apusenii în Botez. Apoi, pre afundare o au făcut într-o turnare, ca eunomianii și alții ade-

⁹ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 46 r.

¹⁰ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 48 r.

¹¹ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 51 r.

că dintr-înșii, o dată. Iară alții, de trei ori toarnă apa în cap. Iară mai pre urmă s-au izvodit la dâșii stropirea în frunte. Și mai pre urmă, cu puțină apă ungea fruntea celui ce se botează la dâșii¹²“.

Așadar, autorul arată că, de-a lungul timpului, existaseră mai multe moduri de a boteza chiar în mediul apusean și că ar fi fost nevoie, cam o dată la cincizeci de ani, de o convocare a unui Sinod Ecumenic, pentru a se condamna greșelile, dar că acest lucru nu se realizase din greutatea împlinirii lui, iar nu din faptul că Biserica Ortodoxă acceptase astfel de înnoiri și practici. Dificultatea provenea și din situația politică: Orientul fiind asaltat de propaganda catolică, în Constantinopol, Siria și Palestina, pe de altă parte, ortodocșii fiind asupriți și de otomani¹³. Prin urmare, Evstratie arăta că Biserica nu putuse convoca, în aceste situații concrete, sinoade, dar aceasta nu însemnase că era de acord și acceptase „botezul cel latinesc”¹⁴.

Autorul explica contextul istoric care nu favorizase întrunirea unor sinoade ortodoxe, precum și extinderea practicilor apusene în lumea greacă: „pravoslavnicii de pretutindenea, de război supărați fiind și neputincioși și neaflând odihnă, nici slobozenie, nici vreme să se răsuflă, au lăsat și s-au răcit râvna pravoslaviei. Iar oarecare, pre ascuns, îi boteza pre dâșii, iar alții, ca cum cu pricină de economie, cu singur Mirul să îndeștula a-i unge pre dâșii”¹⁵. Vorbind apoi despre starea de libertate, autorul arată că latinii se aflau sub tirania papei (făcând referire și la perioada când papalitatea domina puterea seculară în Apus) și că se temeau să se schimbe, iar grecii erau sub jugul otomanilor, dar că la primii ea viza și sufletul, pe când la orientali, numai trupul, libertatea politică: „latinii [...] tirania papei Romei, supt care robiți fiind, sânt siliți a robi, nu ca grecii după trup, ci ca latinii și duple suflet, de unde să tem să-și îndrepteze botezul lor și celelalte taine stricate”¹⁶. O idee similară regăsim și la Sf. Atanasie din Paros, care arăta că otomanii îi privează pe greci de libertate, dar, pentru oameni, mai rea este falsa libertate occidentală, care aduce cu ea, odată cu ateismul volterșiștilor și cu filozofile secularizante, și pericolul pierderii sufletului.

Schimbarea practicii Botezului a fost apoi perpetuată și accentuată – continuă Evstratie – de protestanți, de luterani și calvini, „odraslele latinilor”¹⁷, despre care spune că bine ar fi fost – dacă tot doreau să reformeze ceva – să reformeze în sensul reîntoarcerii la tradiția Bisericii din vechi-

¹² BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 62 v.

¹³ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 63 r.

¹⁴ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 63 r.

¹⁵ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 53 r.

¹⁶ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 53 v.

¹⁷ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 54 r.

me, nu să se îndepărteze și mai mult de aceasta, în ciuda numelor pe care și le atribuiau de evangheliști (adică cei ce ar trăi conform Evangheliei) și reformati, căci aceste apelative, neavând fundament, arată doar „nume goale și dâră mândrie”¹⁸.

Evstratie explică apoi, în capitolul al 28-lea, de ce este necesară afundarea în practica Botezului: „Dacă Botezul iaste îngroparea împreună cu Hristos, datoriu iaste, dară, tot trupul omului să se îngroape în apă. Dacă iaste Înviere împreună cu Hristos, datoriu iaste tot trupul omului să învieze din apă. Dacă iaste scaldătoare, tot trupul omului trebuie să se spele. Dacă iaste naștere de a doua oară, cu tot omul datoriu iaste a se naște de a doua oară. Dacă iaste înnoire, cu tot omul trebuie să se înnoiască. Dacă iaste luminare, lăsarea păcatelor, punere de fii, naștere de a doua oară, curățire, împărtășire a Duhului Sfânt și orice alt, acestea toate la tot trupul omului și la tot omul să cuvine să să aducă, iară nu la un mădulariu sau la o parte a trupului omului și nici cu oareșcare înțelegere din afară, cu cupinzătoare și de obște”¹⁹. Căci, spune autorul, Botezul creștin nu este cel al lui Ioan Botezătorul, care era al pocăinței, spre iertarea păcatelor doar, ci este Taină a lui Hristos, Care botează cu apă (deci nu leapădă apa) și cu Duhul Sfânt și implică și îngroparea și învierea cu Hristos: „Și aceasta iaste pricina pentru care nu au luat Biserica a săvârși praznicul botezului întru ajunul Luminărilor (adecă întru ajunul Botezului Domnului nostru Iisus Hristos), când s-au botezat Hristos în Iordan, ci în Sâmbăta cea Mare, când s-au botezat, adecă s-au îngropat Hristos în mormânt, în Golgota”²⁰.

Autorul arată apoi, în capitolul 31, că nu trebuie neglijate sau minimalizate cele materiale, firești și văzute – apa, pâinea, vinul, untdelemnul –, căci pe ele le-a prefăcut Hristos în Taine: apa fiind folosită la Sfântul Botez, pâinea și vinul la Sfânta Împărtășanie, untdelemnul la Sfântul Maslu, deci materia nu a fost lepădată, ci folosită în creștinism, la Tainele Bisericii: „Și ia aminte cu dinadinsul la multa smerenie și pogorâre și milostivire a Domnului nostru, că cele obișnuite oamenilor le-au prefăcut întru taine”²¹. În acest context, al prezentării Sfintei Taine, Evstratie amintește că apusenii au schimbat nu doar practica Botezului, preferând stropirea afundării, dar și alte Taine, de pildă Sfântul Maslu. Acesta, continuă autorul, în Apus, este acordat, nu celor bolnavi, ca la Ortodocși, ci doar persoanelor aflate pe moarte, obicei: „cu totul împotrivindu-se Faptei Apostolilor și Evangheliei de la Marcu, capitolul 6 și poruncii sfințitului Iacov”²². La

¹⁸ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 54 r.

¹⁹ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 55 r.

²⁰ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 57 r.

²¹ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 59 r.

²² BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 60 r, 61 v. Marcu VI, 13.

fel, Sf. Liturghie este diferită la apuseni: pâinea folosită nu este dospită, ci azimă, ca la evrei, iar „blagoslovenia ceea ce săvârșește Taina”²³ (adică Epicleza la Ortodocși) a fost scoasă. Apusenii, continuă Evstratie, „au oprit pre norodul cel prost”²⁴ de la Sfântul Potir²⁵ și au gonit pruncii cei fără răotăate ai creștinilor de la Masa Domnului lor”²⁶.

De altfel, Evstratie, când se afla în Egipt, între 1748–1751, ajutându-l pe patriarhul Matei al Alexandriei să contracareze propaganda catolică, avusese o întâlnire cu doi misionari catolici, pe tema formei împărtășirii creștinilor. În urma acestei discuții, Evstratie a scris lucrarea *Despre Cina Domnului*. Cartea a fost bine primită și în mediul antiohian, confruntat și el cu probleme similare, astfel că patriarhul Silvestru al Antiohiei a dispus să fie tradusă în arabă, din ea publicându-se o parte. În greacă, lucrarea a apărut în 1760 la Leipzig și în 1845 la Nafplio, doar conținând partea despre pâinea nedospită: *Tratat împotriva <folosirii> pâinii nedospite*²⁷. Kallistos Ware presupunea, având în vedere unele texte arabe ale lucrării, care au data de 1740 și 1742 (deci înaintea vizitei lui Arghentie în Egipt), că, în cazul în care data textelor arabe este corectă, nu este exclus ca Arghentie să fi scris și anterior pe astfel de teme²⁸.

Prin urmare, la activa propagandă catolică, cu toate înnoirile ei dogmatice și liturgice, făcută asupra populației Ortodoxe, Evstratie, pentru a nu fi adoptate – din neștiință sau din modă, și de greci aceste noi practici – răspunde prin scrierile sale: cea de față, despre Botez, cea despre Sfânta Euharistie și cea contra primatului papal, pe care o citează aici, susținut fiind în demersul lui și de patriarhul ecumenic Chiril al V-lea, de alți ierarhi și teologi greci ai vremii, dar și criticat de o altă parte a acestora. Însă, Evstratie spune că el însuși cunoscuse teologi apuseni care lăudau dogmele și practicile Bisericii Ortodoxe: „însumi auzitoriu am fost și însuși văzătoriu și am auzit în Evropa pre mulți înțelepți bogoslovi și am cetit destule scripturi ale bogoslovilor latinești acelor noi dintru care am și câțiva carii, cu un glas bogoslovesc și laudă pre cele mai multe din dogmele noastre, mai ales câte se întind la Taine. Și de multe ori zic și grăiesc că aceasta iaste veche<a> dogmă și aceasta au ieșit din predania apostolească. Și iarăși zic aceasta: <că> nu știu pentru ce o au schimbat latinii noștri”²⁹. Ne amintim că Evstratie învățase în tinerețe nu numai în Chios și Constantinopol, ci și în Italia și Germania, studiind latina și itali-

²³ BAR, Manuscrise–Carte Rară, Ms. rom 426, f. 61 r.

²⁴ Cu sensul de obișnuit, de rând.

²⁵ BAR, Manuscrise–Carte Rară, Ms. rom 426, f. 61 r.

²⁶ BAR, Manuscrise–Carte Rară, Ms. rom 426, f. 61 r.

²⁷ Kallistos WARE, *Teologia polemică greacă în perioada stăpânirii turcești. Contribuția lui Eustratie Argenti...*, pp. 84–86.

²⁸ Kallistos WARE, *Teologia polemică greacă în perioada stăpânirii turcești. Contribuția lui Eustratie Argenti...*, p. 86.

²⁹ BAR, Manuscrise–Carte Rară, Ms. rom 426, f. 67 v.

ana³⁰, deci, într-adevăr, venise în contact cu cultura teologică occidentală, la care face referire și în acest pasaj. În alte locuri, autorul amintește de conciliul Lateran IV, din 1215, convocat de papa Inochentie al III-lea, unde se discutase și despre primatul papal, în acea vreme puterea pontificală ajungând la apogeu și dominând și puterea seculară în Apus.

Propaganda catolică fusese dublată uneori și de asuprirea Ortodocșilor; de pildă li se răpiseră acestora bisericile – ca în Roma, Messina și Ierusalim – sau fuseseră obligați să se unească cu Roma, ca în Ungaria sau Lehia [Polonia], arată Evstratie, în capitolul 32 al lucrării sale³¹. Prin Ungaria noi înțelegem și pe ortodocșii din Transilvania, prizoniți în secolul al XVIII-lea, în urma unirii cu Roma, decretată de Athanasie Anghel, în jurul anului 1700. La fel, în Lehia, Unirea de la Brest-Litovsk, din 1596, dusesse la crearea unei biserici unite cu Roma. Ne amintim și că în Antiohia, după 1724, în timpul patriarhului Silvestru, se crease o comunitate unită cu Roma³².

Concluzia lui Evstratie Arghentie este că botezul prin stropire nu poate fi acceptat ca valid, deoarece ignoră îngroparea și învierea cu Hristos a noului-botezat, prin afundarea în apă, de trei ori, în numele Sfintei Treimi. De aceea, el recomanda botezarea celor care practicaseră anterior acest obicei, pe care nu îi privea ca botezați a doua oară, ci ca nebotezați. Deci autorul nu susținea rebotezarea, căci aceasta este interzisă de canoane, ci botezarea validă, în numele Sfintei Treimi, prin afundare.

„Deci, din cele zise prin toată cârticica aceasta, prea drept încheiem cum că apusenii sunt nebotezați; venind către pravoslavie datori sunt să se boteze. Și fapta aceasta nu se zice de a doua oară botezare, că se botează ca cu totul niște nebotezați și nu ca niște rău botezați. Că, cel ce să zice la dâșii Botez, cu nume mincinos iaste și neadevărat Botez. Întâiu: că nu i să zice cu bine zicerea și numirea Botezului. A doua: că nu se potrivește lui ceea ce cu Taină se înțelege în Botez, care iaste îngroparea și învierea cea împreună cu Hristos. A treia: că ce<l> a toată lumea al doilea Săbor, pre cei botezați întru o afundare, a-i boteza de a doua oară poruncește, de unde nebotezați îi socotește. A patra: căci al eunomianilor iaste izvodire și nu de soborniceasca bisericească Predanie. A cincea: că nu să aseamănă cu fapta lui Hristos, nici cu a Apostolilor, nici cu cea a creștinilor celor de demult. A șasea: căci leapădă sfințita colimvitră, adică scăldătoarea, care iaste maica duhovnicească <a> creștinilor și ne face pre noi frați. A șaptea: căci nu să unește mincinosul Botez nici cu însăși fapta cea veche a Bisericii Romei. A opta: căci dintru cele însemnate ale Botezului, nimic

³⁰ Kallistos WARE, *Teologia polemică greacă în perioada stăpânirii turcești. Contribuția lui Eustratie Argenti...*, p. 74.

³¹ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 68 r.

³² Ioana FEODOROV, *Tipar pentru creștinii arabi. Antim Ivireanul, Athanasie Dabbas și Silvestru al Antiohiei*, Brăila, Ed. Istros a Muzeului Brăilei, 2016, pp. 216, 221.

nu să potrivește mincinosului Botez, cel latinesc, cu cel adevărat, că³³, nici îngroparea arată, nici învierea omului, nici scăldătoarea, nici³⁴ nașterea de a doua oară, nici învierea, nici punerea de fii, nici luminarea sau iarăși naștere sau curățire, nici lăsarea păcatelor, nici împărtășire a Sfântului Duh. Că acestea toate, la tot trupul omului să cuvin și nu cu înțelegere din afară, la frunte numai, fiindcă trupul nu iaste un mădulariu, ci multe, întru Hristos Iisus. Amin³⁵.

Din parcurgerea lucrării, pe care am citit-o și transcris-o integral, am observat că Evstratie își baza afirmațiile pe citate din Vechiul și Noul Testament, pe scrierile părinților din vechime, pe hotărârile Sinoadelor Ecumenice care se refereau la Botez, pe exemple din tradiția Bisericii și din scriitorii medievali apuseni, care descriau Botezul. Limbajul autorului este tranșant, fermitatea afirmațiilor sale venind din profunda sa convingere că Botezul trebuie efectuat prin trei afundări, în numele Sfintei Treimi, simbolizând, totodată, îngroparea și învierea cu Hristos a celui ce se boteza. Uneori autorul este ironic, dar nu jignitor: „Pentru că apusenii, câte puțin, câte puțin, și-au tuns (împreună cu părul capului și al bărbii) toate Tainele lor”³⁶, autorul referindu-se aici la schimbarea înfățișării lor, dar și la scurtarea și simplificarea unor slujbe, practici, etc.

Prin urmare, autorul, văzând că în Apus se prefera simpla stropire a unei părți a trupului cu apă, înlăturându-se afundarea – dar nu din lipsă materială de apă, căci nu pe aceasta o critică el – ci din minimalizarea sau negarea însemnătății afundării, așa cum se practica ea din vechime, care avea consecințe dogmatice, autorul îi considera pe cei stropiți ca fiind nebotezați. De aceea, el recomanda botezarea lor cu adevăratul Botez al Bisericii, prin completa afundare în apa cristelniței, de trei ori, în Numele Sfintei Treimi. Evstratie nu susținea al doilea botez sau rebotezarea, pentru el cei stropiți fiind cu totul nebotezați, așa cum în vechime, când doreau să vină la Ortodoxie, erau botezați și eunomienii, care aveau un botez cu o singură afundare, considerat de către al II-lea Sinod Ecumenic – care a fost acceptat și de apuseni, ca invalid.

Concluziile lui Evstratie nu au fost împărtășite de toți teologii greci ai secolului al XVIII-lea, cunoscute fiind intensele dispute pe această temă, care înclinau, în aplicarea canoanelor, între principiile iconomiei și acriviei, așa cum se întâmplase și în secolele anterioare, deoarece și în Apus alternaseră, de-al lungul timpului, mai multe practici. Însă, la concluzii identice cu Evstratie au ajuns și părinții din Sfântul Munte, de pildă

³³ Cuvânt repetat.

³⁴ Cuvânt repetat.

³⁵ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom. 426, f. 69 r-v.

³⁶ BAR, Manuscrise—Carte Rară, Ms. rom 426, f. 61 v.

Evghenie Vulgaris, Sfântul Nicodim Aghioritul sau Sfântul Athanasie din Paros, care au scris și ei lucrări similare, în general fiind împotriva oricăror depărtări de la dogma și practica Bisericii din vechime.

Subliniem, de asemenea, că teologii greci, așa cum ei mărturiseau, nu redactau astfel de lucrări dintr-un spirit polemic, dintr-o dorință intelectuală de contrazicere, ci pentru că vedeau – în contextul politic al cuceririlor venețiene a unor insule grecești și a întăririi propagandei catolice chiar în lumea orientală, în Antiohia sau Alexandria Egiptului³⁷ – răspândindu-se și în lumea greacă Ortodoxă aceste practici occidentale. Deci, teologii greci au scris aceste tratate în scop practic, din nevoie, pentru a-i conștientiza pe creștini de importanța Botezului Ortodox, cu tradiționala sa practică liturgică, și de a-i atenționa că nu este vorba – în stropire – de o simplă modă sau alternativă simplificatoare a Botezului prin afundare, ci de nesocotirea semnificației Botezului, în Numele Sfintei Treimi, ca îngropare și înviere cu Hristos. Ei nu se refereau la cazurile rare, practice, unde nu era apă suficientă, ci la negarea importanței afundării, în Numele Sfintei Treimi.

În concluzie, considerăm că lucrarea lui Evstratie Arghentie – o sursă istorică inedită publicului românesc – este importantă pentru ilustrarea discuțiilor teologice din lumea greacă a veacului al XVIII-lea, dar și pentru că adună laolaltă principalele referiri la Taina Botezului aflate în Sfânta Evanghelie și în scrierile sfinților din primele veacuri.

³⁷ În 1741, Evstratie Arghentie fusese îndemnat de patriarhul Cosma al III-lea al Alexandriei să scrie lucrări teologice, spre mântuirea creștinilor, iar în timpul patriarhului Alexandriei, Matei, Evstratie s-a dus în Egipt, în jurul anului 1748, unde l-a ajutat pe ierarh în contracara propagandei catolice, activă în acea vreme în Alexandria. Kallistos WARE, *Teologia polemică greacă în perioada stăpânirii turcești. Contribuția lui Eustratie Argenti...*, pp. 78, 81.

Dan
Ciachir

Un Patriarh la teatru

În stagiunea teatrală 1956–1957, la Teatrul Național din București s-a jucat piesa lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Apus de soare*, în regia Mariettei Sadova, avându-l ca protagonist pe actorul George Calboreanu. Celebritatea acestuia, deși jucase în tinerețe rolul lui Hamlet, iar mai târziu pe acela al Regelui Lear, avea să rămână legată de figura lui Ștefan cel Mare, cu care părea contopit. De altfel, în 1957 se împlineau 500 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului. În timpul stagiunii teatrale 1956–1957, în țara noastră încă existau trupe de ocupație sovietică, istoria era falsificată și abia după sinuciderea sinistrului sovietizant Mihai Roller s-au putut spune niște lucruri cât de cât adevărate despre trecutul nostru medieval. După moartea lui Stalin în 1953, când se sistase lucrul la Canalul Dunăre–Marea Neagră în contul „dezghețului” – sinonim cu destalinizarea –, existase o atenuare a represiunii, dar și o reapropiere de unele lucruri dragi poporului român, întreprinsă cu ezitare și prudență. În această categorie intra și montarea, pe scena Teatrului Național din București, a piesei lui Delavrancea *Apus de soare*. Oamenii care au trăit în epoca respectivă își aminteau cum, după monologul final al lui Ștefan, „Moldova nu este a mea, nici a voastră, ci a urmașilor urmașilor voștri”, aplauzele aveau să dureze – cu sala ridicată în picioare – aproape zece minute.

Chiar și după înăbușirea insurecției armate anticomuniste din Ungaria, piesa lui Delavrancea a rămas pe afișul Teatrului Național, care pe atunci avea două săli: una în Piața Amzei, alta, principală, pe Calea Victoriei, în Pasajul Majestic, într-un edificiu impozant, care astăzi poartă numele Teatrul Odeon.

Stagiunea din 1956/57, în regia Mariettei Sadova, era prima de după ultimul război mondial, deoarece forțele comuniste în expansiune evitau manifestări de patriotism și de afirmare a legăturii cu trecutul național.

Regizoarea spectacolului avea ea însăși o biografie mirolantă. Născută în părțile Sibiului în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, purtând numele de Bârsan, măritată cu scriitorul și marele om de teatru Ion Marin Sadoveanu – de care se va despărți după zece ani de căsătorie –, Marietta Sadova a

fost o figură emblematică a intelectualității românești interbelice. Actriță, profesor de artă dramatică, regizoare, recăsătorită cu Haig Acterian, un strălucit teatrolog român de origine armeană, Marietta Sadova a fost și decorată cu Ordinul Muncii, importantă distincție comunistă, și zvârlită în închisoare după ce același regim o lăsase să meargă la Paris, în același an 1956, unde se întâlnise cu Emil Cioran și Mircea Eliade, care făcuseră parte, ca și soțul ei, din strălucita generație interbelică. Remarcabilă este o anumită scenă petrecută după grațierea deținuților politici din 1964. Un fost profesor al meu, trecând atunci prin casa regizoarei, i-a fost prezentat lui Petre Țuțea. La plecare, Marietta Sadova i-a spus: „Te rog să ții minte că ai dat mâna cu cel mai inteligent român *după* Nae Ionescu“.

În 1956, Patriarhul Justinian, aflând de ecoul acestei piese, de manifestările de românism vibrant generate în pofida vitregiei vremurilor pe care le producea, s-a dus să o vadă. I s-a rezervat loja principală a Teatrului Odeon, pe atunci cea dintâi sală a Teatrului Național din București, unde a ajuns însoțit de părintele Nițșor Cazacu, secretarul său, și de încă doi sau trei clerici. În loja aceea stătea și Gheorghiu-Dej când venea la spectacole, ultimul la care a luat parte, în toamna anului 1964, fiind *Richard al III-lea* avându-l protagonist pe actorul George Vraca.

Este dificil de datat venirea Patriarhului Justinian la reprezentarea piesei *Apus de soare* la Teatrul Național din București. Înclin să cred că această participare a avut loc în septembrie, octombrie sau noiembrie 1956, întrucât la sfârșitul lunii octombrie a aceluiși an a izbucnit insurecția anticomunistă din Ungaria, iar pe 15 noiembrie începea Postul Crăciunului, un ierarh ortodox neputând merge la teatru după acea dată. Desigur, Patriarhul putea să meargă la teatru și în 1957, înainte de Postul Paștelui. Nu acesta este lucrul cel mai important. Impresionant este faptul că, la sfârșitul spectacolului, Patriarhul Justinian a ținut să-l felicite pe George Calboreanu. Conducându-l în cabina marelui actor, acesta, când l-a văzut pe Justinian, a căzut în genunchi exclamând: „Cuuuum?! Patriarhul României vine în cușca unui măscărici?!“.

Patriarhul Justinian a fost atât de mișcat de acest gest încât, în aceeași seară târzie, l-a invitat pe marele actor la masă împreună cu întreaga distribuție. În Cadillac-ul Patriarhului, moștenit de la înaintașul său, Nicodim, au urcat câțiva actori, iar alții au mers în taxiuri aduse din stația de la Piața Universității. La masa dată de Patriarh, unde se regăseau din distribuția piesei atât Elvira Godeanu (Doamna Maria), cât și Radu Beligan (interpretul doctorului Șmil), Eugenia Popovici și Gheorghe Cozorici, servea diaconul Bartolomeu Anania, de la care am aflat acest episod. La un moment dat, pe când se trecea de la vinul alb la cel roșu, tânărul diacon a ezitat să-i schimbe vinul lui Calboreanu. Aducând un alt pahar, l-a așe-

zat alături de cel cu vin alb și a turnat din cel roșu. Calboreanu a gustat vinul roșu și l-a privit pe diaconul care slujea la masă. Acesta l-a întrebat: „Cu care dintre vinuri rămâneți, maestre?”. „Cu amândouă, părinte, cu amândouă!”

Tot în anii '50 ai secolului trecut, Patriarhul Justinian a mers să asculte și două concerte simfonice susținute la Ateneu. La unul dintre acestea, desfășurat după moartea lui Stalin, în 1954 sau '55, Patriarhul a fost însoțit de secretarul său și de părintele Anania, fiindu-le rezervată loja cea mai importantă. S-a cântat muzică de Bach, dirijorul orchestrei fiind unul de mare notorietate, inclusiv europeană: George Georgescu. Pe atunci, spre deosebire de literatură sau de artele plastice, muzica simfonică trecea mai ușor prin filtrele cenzurii. Așa se face că, în pomenitul deceniu, s-a putut cânta la București *Patimile după Matei*, lucrare trecută însă în program cu denumirea inițială: „*Matthäus-Passion*”.

Patriarhul i-a cerut părintelui Anania să-l însoțească la Ateneu date fiind preocupările sale muzicale. În 1952, înainte ca părintele Sandu Tudor să se retragă la Mănăstirea Sihăstria, devenind schimonah, s-a despărțit de patefonul său *His Master's Voice* și de bogata discotecă aferentă – discuri de muzică clasică – vânzându-i-o părintelui Anania. De altfel, în locuința tânărului diacon de la Arhiepiscopia Bucureștilor aveau loc uneori audiții restrânse, la care participau și intelectuali mireni. Patriarhul Justinian i-a cerut diaconului său (care era și bibliotecarul Palatului Patriarhal) o carte despre Bach, iar în ziua concertului – îndeosebi la masa de prânz – nu s-a vorbit decât despre acest compozitor. Seara, la sfârșitul concertului, George Georgescu a venit în loja Patriarhului, salutându-l foarte reverențios. S-a deschis o discuție despre Bach între șeful de orchestră și Justinian, care l-a uimit pe părintele Anania, întrucât „Patriarhul vorbea ca un om care toată viața nu ar fi ascultat decât muzică compusă de Bach”.

Sfântul
Ioan Gură de Aur

[Cuvânt] la Înălțarea Sfintei Cruci*

Traducere din limba greacă și adnotări de Dr. Andrei Ion-Popescu.

Orice schimbare (2) de la cele mai rele spre cele mai bune lucrează o mare bucurie și fericire pentru neamul omenesc fiindcă firea omenească este înclinată în mod natural să aspire după cele mai înalte [și] întotdeauna să tânjească după (5) cele mai bune. Astfel, fără îndoială că pentru corăbieri este binevenită tranziția de la furtună la [vreme] frumoasă și liniștită; și pentru călători, în urma extenuării, este plăcută liniștea care duce la odihnă; și pentru cei care se mâhnesc, strămutarea ochilor de la deznădejde la fericire, este binevenită; și pentru cei ce bolesc, (10) este mai plăcută recuperarea din boală care duce la sănătate și vigoare; și pentru dușmani este binevenită confirmarea fermă a prieteniei și a păcii de pe urma vrăjmășiei, iar mutarea de la întuneric și noapte la lumina zilei este și mai plăcută. Și orice acțiune, ca să zic așa, știu că are un chip mai plăcut (15) când produce un folos celor ce tânjesc după ea. Cu siguranță, așa percepem și bucuria dată nouă de Dumnezeu [și] veselia oferită nouă prin pocăință¹.

Fără îndoială că grâul este atât de savuros! Dacă este așezat cu trudă în pământ și este înmulțit, (20) el răsare mai dulce, primind cu multă bucurie în sine [toate proprietățile] pentru un surplus de hrană. Într-adevăr, o sămânță, prin procesul de semănare, este aruncată într-un loc întunecat. Tot așa, și natura viței-de-vie ne oferă o bucurie mai încântătoare, deoarece vinul este produs prin schimbarea fructului provenit din lemn. Pe de-o parte, ramurile de viță-de-vie și frunzele (25) au seva foarte înțepătoare și astringentă, încât nici cu gura nu este posibil să te atingi [de ele] pentru degustare, iar pe de altă parte, un ciorchine de struguri, deși este unit cu

* Traducerea s-a făcut după originalul grecesc: SFÂNTUL IOAN GURĂ-DE-AUR, *Εἰς τὴν Ὑψώσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ* [In exaltationem venerandae crucis] în PG. 59, coll. *Patrologiae cursus completus (series Graeca)* (MPG) 59, Paris, 1857–1866, pp. 679–682.

¹ Sensul inițial al termenului μεταβολή -ής, ή, înainte de a avea această conotație creștină, desemna „schimbarea”, „alterarea” sau „transformarea”. (Franco MONTANARI, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. „μεταβολή”, Brill, s.l., 2015). (n. trad.)

ramurile de viță-de-vie și cu frunzele într-o singură tulpină, are o asemenea dulceață în ceea ce privește percepția senzorială, încât îndulcește de amărăciune și durere starea trupului, (30) oferindu-și prin băutura [produsă din el] propriul rod spre veselie. În acest chip, și frunza de măslin are, pe de-o parte, tulpina mereu înverzită, iar pe de altă parte, măslinul este întotdeauna un [copac] tânăr. Rodul [măslinului] apare în sezonul său, fără a fi cu nimic asemănător cu cele ale pomului, încât își face vizibilă o constituție proprie. (35) La început este o floare ca o movilă foarte mică acoperită, iar în mijlocul acesteia se află un bob de sămânță ce face rod. O mulțime nenumărată [de măslin] se arată a fi asemănătoare cu un ciorchine de struguri, dar [măslinul] crescând se eliberează de mulțimea [măslinelor] ca de ceva nefolositor.

[Măslina] este ascuțită (40) până când într-un final se face bună pentru a fi gustată, dar dacă este culeasă cu mâinile [înainte de a se coace], nu e bună de mâncat, păzitoare făcându-se prin aceasta a bogăției [uleiului] care se revarsă din ea însăși. Ea deja oferă, prin tranziția de la gustul amar, atâta plăcere la degustare, încât, pe de-o parte, [acel] *condiment* [produs din ea] se prezintă ca substitut al oricărui [tip] de hrană, iar pe de altă parte, devine pentru viața oamenilor amestecul [*κέρασμα*] oricărui [fel] de mâncare. (45) Și așa, orice fel de plante și de semințe oferă tuturor bucuria prefacerii semințelor.

Deci, dat fiind faptul că prin prefacerea celor mai dure [semințe] în cele mai bune [fructe] se dă din belșug atâta bucurie, haide (50) să trecem la cele mai de cinste decât acestea!

Să ne uimim de câte bunătăți ne-a fost pricinuitoare Crucea lui Hristos, întrucât, cu aceeași putere, a lucrat asupra noastră o asemenea variație de bunătăți. Chiar dacă Crucea Domnului atunci când este propovăduită e dureroasă și detestată, în orice caz (55) e plină de har și strălucire făcându-se pricină nu de suferință, ci de nepătimire. Cu toate că pentru iudei [Crucea] este numită *scandal* [*σκάνδαλον*], și pentru neamuri atunci când e predicată este *nebunie* [*μωρία*], nouă însă, celor ce credem, ne aduce aminte de mântuire. Deși se citește în Biserică despre Cruce (60) și este amintită pătimirea prin Cruce, poporul, cel care crede în Cruce, este iritat și dă drumul unui glas vrednic de milă și la murmur, nu din cauza Crucii, ci din cauza celor ce s-au răstignit, și [cu toate acestea] au refuzat să creadă.

Într-adevăr, Crucea este mântuirea Bisericii. Crucea este lauda celor (65) ce nădăjduiesc în El. Crucea este cea care ne-a eliberat de relele precedente, și [este] pârgă bunătăților viitoare. Crucea este împăcarea dușmanilor cu Dumnezeu, și convertirea păcătoșilor la Hristos. Prin Cruce am fost izbăviți de dușmănie, și prin Cruce am fost uniți cu Dumnezeu în vederea unei

Prin Cruce am fost izbăviți de dușmănie,
și prin Cruce am fost uniți cu Dumnezeu
în vederea unei relații de prietenie. ✠

relații de (70) prietenie. Prin Cruce am fost eliberați de tirania diavolului, și am fost izbăviți de moarte și pierzare. De aceea, la început poporul murmura atunci când auzea [vorbindu-se] despre Cruce, dar și-a schimbat din nou murmurul în bucurie, fiindcă a auzit [cuvinte] despre Înviere, și drept urmare aducea înaintea slavă cu limbă curată. (75)

Crucea a schimbat firea omenească în rânduială îngerească, după ce a arătat-o străină de toată fapta cea stricăcioasă (680) și după ce a consimțit să trăiască în viața cea nestricăcioasă. Nu i-a mai numit oameni, ci dumnezei, zicând: *Eu am zis: dumnezei sunteți, și fii ai Celui Preaînalt*². Nu v-am mai

numit robi, ci prieteni și frați zicând: *Voi vesti numele Tău (5) fraților mei*³.

[Crucea] ne-a mutat de la atâta întuneric la lumina nemărginită. Ne-a rechemat de la moarte la viață veșnică. ...Într-adevăr, ochii inimii nu mai sunt acoperiți de către întuneric din cauza ignoranței, ci suntem luminați prin Cruce cu lumina cunoașterii. ✠

Vezi ce schimbare a lucrat Crucea asupra noastră? Ca să înveți mai exact puterea Crucii, privește [ce a fost] înaintea Crucii, ce [a fost] după Cruce, și vei descoperi lucrarea Crucii. Înainte de Cruce Fiul nu era cunoscut, însă astăzi, (10) întrucât Crucea se propovăduiește, este numit Fiul [lui Dumnezeu], și Tatăl este cunoscut prin Fiul. Înainte de [venirea] Crucii, diavolul

era venerat, [iar] acum, fiindcă se predică Crucea, diavolul a căzut, și demonii sunt puși pe fugă. Înainte de [venirea] Crucii ne petreceam timpul în desfrânări și destrăbălări, iar acum, întrucât se propovăduiește Crucea, nu (15) numai că am renunțat la desfrânare, ci și căsătoria am disprețuit-o, iar fecioria pe care nu o știam, o primim și o păzim ca pe propria noastră [bogăție]. Când Crucea nu se propovăduia, până și diavolul îi aduna pe iudei împotriva lui Hristos. [Însă] astăzi, Crucea se vestește, și apostolii îi aduc pe iudei (20) prin credință [la Hristos]. Când Crucea nu se propovăduia, chiar și de moarte eram ținuți [prizonieri], iar acum Crucea se propovăduiește, și, am disprețuit moartea ca și când nu ar exista, și am început să tânjim după viața veșnică. Când Crucea nu se propovăduia, eram străini și de Rai, (25) iar atunci când [Crucea] s-a arătat, dintr-o dată, un tâlhar s-a învrednicit de Rai. O, mare putere a Crucii, ce transformare ai lucrat în neamul omenesc!

[Crucea] ne-a mutat de la atâta întuneric la lumina nemărginită. Ne-a rechemat de la moarte la viață veșnică. Ne-a reînnoit dintru stricăciune întru nestricăciune. (30) Într-adevăr, ochii inimii nu mai sunt acoperiți de către întuneric din cauza ignoranței, ci suntem luminați prin Cruce cu lumina cunoașterii. Urechile surzilor nu mai sunt închise de către necredință, fiindcă surzii au auzit cuvântul Domnului, și orbii și-au deschis ochii

² Psalmi 81, 6.

³ Evrei 2, 12.

ca să vadă (35) slava lui Dumnezeu. Acestea sunt izbânzile Crucii. Aceste daruri le avem prin Cruce.

Ce lucru bun nu ni s-a dăruit prin Cruce? Ce lucru bun nu ni s-a împlinit prin Cruce? Prin Cruce am învățat să fim milostivi, și am ajuns să cunoaștem mai deplin (40) puterea firii dumnezeiești. Prin Cruce am fost instruiți dreptatea lui Dumnezeu, și [prin ea] aspirăm la virtutea cumpătărilor. Prin Cruce ne descoperim unii pe alții, [iar] noi, cei care eram departe de Hristos, am fost uniți cu [El], și am fost învredniciți de harul Sfântului Duh. Prin Cruce am cunoscut puterea iubirii, și nu încercăm să evităm să murim unii pentru alții. (45) Prin Cruce am disprețuit toate cele din lume, și le-am socotit că sunt ca un nimic, fiindcă tânjim după bunătățile viitoare și ne luptăm să vedem pe cele nevăzute. Crucea se propovăduiește, credința în Dumnezeu este mărturisită, (50) și adevărul trăiește liber în toată lumea. Crucea se propovăduiește, martirii se arată și mărturisirea în Hristos este întărită. Crucea se propovăduiește, Învierea se face cunoscută [și] Viața se arată cu claritate. Împărăția Cerurilor este vrednică de crezare. (55) Necredincioșii cred în Cruce și cei care privesc la Cruce mai mult decât la viața [prezentă], dobândesc mântuirea. Crucea ne-a devenit intermediar pentru toate acestea, și prin Cruce am fost învățați să mulțumim [Lui Dumnezeu]. Prin urmare, ce este mai de cinste decât Crucea? Ce este mai folositor pentru sufletele noastre decât aceasta? (60) Așadar, să nu ne rușinăm să ne închinăm Crucii, ci cu toată îndrăzneala să o mărturisim pe cea prin care am fost rechemăți la mântuire, și readuși la viața veșnică!

Vezi, ce bună chivernisire a lucrat Crucea [Lui Hristos] asupra lumii? A schimbat lucrurile ei cele (65) nelegiuite și a corectat învățăturile cele fără de Dumnezeu. [Lumea] nu mai este condusă cu legi diabolice, [și nici] nu mai este încununată cu legi aducătoare de moarte. Într-adevăr, Dumnezeu S-a întors în patria Sa și [i]-a îndepărtat patimile nebune. A legiferat cele ale sale, și a dogmatizat cele ce-i sunt de folos și utile. A prescris învățăturile cumpătărilor (70), și a eradicat luxul. A însuflat principiile sfințeniei, a așezat legea castității, și a pus la distanță nelegiuta desfrânare. A stabilit canoane de înfrânare [și] a răsturnat stăpânirea plăcerilor. A supus organele de simț ale (75) poftelor trupești prin hotărâre dumnezeiască, și la tot păcatul născut (681) prin plăcere i-a redus puterea. De vreme ce [plăcerea păcatului] este începutul desfrânării, scopul imaginațiilor [din minte], născocirea lor [și] întinarea vieții, de aceea, [Crucea] a extirpat rădăcina fărădelegii ca să înceteze toate nestatorniciile nesocotirii lui Dumnezeu, și, pe de-o parte, a nimicit închinările murdare ale idolatriei, iar pe de altă parte, a distrus (5) obiceiurile nelegiuite. A făcut inutile separările orgiilor bachice⁴, și a lichidat falsi-

⁴ Bacus [Βάκχος și βάκχος -ov, ó/ Bakchos (Bacchus), Dionysus] era considerat zeul vinului, al viței-de-vie și al beției. În contextul de față, Sfântul Ioan Gură de Aur face mențiunea acelor sărbători cu caracter orgias-

ficările și prefăcătoriile lipsei de cucernicie către Dumnezeu. Nedreptățile înșelăciunii le-a zădărnicit, și nestatorniciile pierzării le-a oprit. A curățit sufletele, dezrădăcinând ghimpii impietății (10), și precum bobul de grâu, a adus semințele temerii de Dumnezeu ca să prezinte [publicului] sufletele care produc roadele dreptății. A deschis torenții revărsării grâului duhov-

nicesc, și a umplut hambarele raționale de roadele dumnezeiești ale înțelepciunii cerești (15).

Crucea este lipită tare [de noi] de-a lungul întregii vieți. Viața în lume este concepută în numele Crucii până la moarte, și prin ea, moartea se arată [a fi] fără putere. Crucea se proclamă în vederea adevărului, și prin Cruce lumea se umple de adevăr. ✠

[Crucea] umple de sfințenia Duhului pe cei cred, și fiecare devine receptacul al sfințeniei pline de Dumnezeu, și râu de frumusețe dumnezeiască. Crucea ne-a condus la dobândirea tuturor acestora, și prin Cruce ne bucurăm (20) de toate bunătățile atât de însemnate. Prin Cruce am primit cunoștința tuturor acestora, și prin ea am fost învățați toate acestea. Iar ca

să înțelegi puterea Crucii și ce forță are lucrarea Crucii, observă bine cele petrecute cu privire la ea, și vei găsi lucrări ale puterii dumnezeiești împlinite (25) prin ea.

Crucea este lipită tare [de noi] de-a lungul întregii vieți. Viața în lume este concepută în numele Crucii până la moarte, și prin ea, moartea se arată [a fi] fără putere. Crucea se proclamă în vederea adevărului, și prin Cruce lumea se umple de adevăr. Crucea stă întinsă în concordanță cu [întinderea] Stăpânului, (30) și, prin mijlocirea ei, Stăpânul întinzându-și mâinile, pe toate le-a adunat împreună la Sine. Hristos stă atârnat pe Cruce, și diavolul este omorât. Hristos stă întins pe Cruce, și oferă lumii semnul mântuirii. Hristos este pironit pe Cruce, și orice suflet este eliberat din legături. (35) Hristos este așezat pe Cruce, și întreaga zidire a fost eliberată de stricăciunea robiei. Hristos moare pe Cruce, și arată lumii un lucru mai nou [și] extraordinar.

Într-adevăr, lumina soarelui s-a întunecat (682). În ziua Judecății, mărturie pentru cei necredincioși [va fi] întunericul trecut cu vederea, iar pentru cei credincioși [mărturie] va fi lumina zilei schimbată din întuneric. Acest lucru îl dezvăluie într-un anumit loc acel cuvânt profetic care zice: *Și va fi în ziua aceea, zice Domnul, soarele va apune la amiazăzi, (5) și lumina se va întuneca ziua pe pământ. Și voi întoarce sărbătorile voastre întru plângere, și toate cântările întru tânguire*⁵. Vezi, iubitele, ce taină grozavă cuprinde acest cuvânt profetic? Pentru că aici ambele lucruri [din proorocie] sunt exprimate tainic, adică fărădelegea iudeilor (10) de sub Lege, și

tic, cu o prezență semnificativă a femeilor, unde zeul era elogiât prin cântece și dansuri. (cf. ANA BALACI, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, Editura Științifică, s.l., 1966, p. 128).

⁵ Amos 8, 9-10.

a neamurilor din afara Legii. Cei ce prăznuiesc după Lege vor plânge, cu toate că își țin sărbătorile, și în locul cântărilor [de bucurie] vor aduce în jurul Ierusalimului plângere însoțită de lovirea pieptului cu pumnii. Într-adevăr, Ierusalimul nu va mai avea nici sacrificiile, nici (15) nu se va mai săvârși sărbătoare în el, fiindcă toate și-au primit sfârșitul după venirea lui Hristos, după pătimirea Sa și iconomia [Sa]. Prin urmare, de aceea zice: *Și voi întoarce sărbătorile voastre într-o plângere, și toate cântările voastre într-o tânguire*, fiindcă nu au crezut în dumnezeiasca și minunata învățătură a Crucii, [iar] ca urmare au fost lipsiți de cele referitoare la respectarea Legii și predați în sclavie la orice neam. (20)

Vor plânge și neamurile⁶ pentru păcatele lor, mărturisindu-și durerea aducătoare de fericire. Fericiți, zice, cei ce plâng, că aceia se vor mângâia⁷. (25) Așadar, vor plânge pentru sărbătorile lor zadarnice, și pentru odele lor nelegiuite, pe care le-au celebrat cu necurații demoni.

Vezi, cum astăzi, un păgân care mai-nainte prăznuia cu demonii, după ce s-a pocăit, a schimbat sărbătoarea în plâns, căindu-se de cele ce rău le-a săvârșit, (30) și zice tânguindu-se acel cuvânt profetic: Noi ne-am rătăcit în rușinea noastră, și păcatele noastre ne-au acoperit pe noi, că am fost loviți de fărădelegile noastre⁸. Am cunoscut nedreptățile părinților noștri⁹. Așadar, așa și noi tânguindu-ne, și cu dreptate plângând pentru (35) relele făcute mai înainte¹⁰ de noi, să ne unim cu Crucea, să încredințăm Crucii nădejdlile noastre, ca prin Cruce să fim educați, și să întindem cugețul către cer, ca urmându-i Lui Hristos, Mântuitorul nostru, să ne facem vrednici a fi (40) aproape de Dumnezeu în Împărăția Cerurilor, prin Însuși Hristos Domnul nostru, Căruia [I se cuvine] slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

⁶ Adică păgânii.

⁷ Matei 5, 4.

⁸ Ieremia 3, 25.

⁹ Ieremia 14, 20.

¹⁰ Literal: „scrise mai înainte”.

Elena
Dulgheru

Transfigurarea prin rugăciune în filmul *Căința* de Abuladze (II)

Acest joc de-a șoarecele și pisica, rafinat, imprevizibil și alunecos, până la dedublarea personalității, îi era specific lui Stalin, dar și altor tirani, ași în arta manipulării și a dominației. Duplicitate, minciună și disimulare: tactica specifică a felinei de pradă de a-și seduce și teroriza, hipnotiza, contraria și exploata victima, dar fără a o lăsa vreodată din gheare. După ce sugerează că dosarul bisericii e rezolvat favorabil, Aravidze se interesează, cu curtoazie vicleană, de originea socială a susținătorilor lăcașului, amintindu-le, prietenos, că „le cunoaște descendența aristocratică” – ceea ce era un cap de acuzare suficient pentru arestare în regimurile comuniste. Continuându-și asaltul, cu același aer zâmbitor, bonomul primar le spune convorbitorilor săi că își amintește și adresa familiei Barateli, asistarea acesteia la ceremonia instaurării lui, inclusiv baloanele de săpun lansate de Ketî, subliniind cu candoare: „Văd tot! Observ tot!”. Nici urmă de agresivitate în aceste cuvinte, dimpotrivă, ai impresia că îți vorbește, cu o sinceritate debordantă, cel mai vechi și apropiat prieten. „Așa că... feriți-vă de mine!”, continuă Aravideze cu aceeași blândețe în glas. Toate astea fac parte – știe orice supraviețuitor al dictaturilor comuniste – din tactica jocului. Un joc cu atât mai abil cu cât „inamicii de clasă” de care vrei să te debarasezi sunt mai cultivați și mai evoluți spiritual decât tine, deci mai greu de controlat. „Cu toate că de fapt, așa e în viață – continuă „tătucul orașului” cu același aer sfătos – unii lansează baloane de săpun, alții vânează dușmani ai poporului, artiștii ard în harul inspirației creatoare, cerșetorii cerșesc, criminalii omoară, prostituatele, iertați-mă, fac trotuarul, dar este asta normal?!”. Fulgerător, o sincopă amenințătoare spintecă tonul liniștit al discursului, atingând instantaneu accentele perorațiilor isterice ale lui Hitler: „Este normal, oare?!”, după care tonul redevine candid și blând, de ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat: „Așa a fost, dar nu va mai fi așa! Vom transforma orașul în rai. Cu concursul și ajutorul dumneavoastră, domnilor!”. Fiorii reci ai promisiunilor „viitorului luminos, construit de oamenii muncii, angajați în revoluția socialistă”, promisiuni care ascundeau în spate închisori de

maximă securitate, poliție politică și lagăre de exterminare, trec pe spina-reă spectatorului.

Am comentat aproape tot acest recital actoricesc al lui Avtandil Maharadze pentru performanța sa unică, dar și pentru filigranul textului scenaristic, care reușește din câteva tușe de monolog aparent bonom, dar încărcat de conotații ideologice, să facă transferul semantic de la imaginea unui primar provincial, la cea a marilor tirani ai istoriei, pentru a reda, într-un magistral și irepetabil portret cinematografic, magnetismul complex și proteic al mai multor dictatori monstruoși ai secolului XX. Stilistic, acest transfer este realizat prin mecanismele sinecdocii – una din multele sinecdoci ale filmului, care construiesc imaginea alegorică a tiraniei.

Destinul apărătorilor bisericii Maicii Domnului este pecetluit. Sunt doar patru la număr: soții Barateli, „respectabilul Moșe” și „respectabila Mariam” (cum îi numește curtoaziv primarul). Registrul personajelor este esențializat, căci filmul funcționează în convențiile dramaturgice ale parabolei. Nici unul din ei nu va scăpa de ochiul vigilent al „Cetățeanului Nimeni”, care înțelege că înlăturarea opozanților spirituali îi este indispensabilă pentru obținerea statutului de dictator absolut. Modul de operare al lui Aravidze ține de teatrul absurdului. Elemente de vodevil și operă comică, folosite în cheie sarcastică și grotescă, spre a dovedi delirul paranoic și inadecvarea la real a tiranului și a clicii sale, alternează cu elementele de iconic și de sublim, în care sunt portretizați partizanii Adevărului, Binelui și Tradiției, adică oamenii lui Dumnezeu – singurii care au curajul și forța morală să se opună și să reziste tiraniei, fie și cu prețul vieții.

Această axă de la binele și răul socio-politic, la planul metafizic și cel dumnezeiesc – cele trei planuri pe care evoluează drama – este trasată discret, fără tezism, în tușe inițial aluzive, apoi tot mai ferme și convingătoare. Astfel că în final mesajul filmului răsună clar și fără ambiguități. Dictatura, indiferent de culoarea politică, este întruparea Răului și a Diavolului pe pământ. Pentru că ceea ce dorește ea să le fure oamenilor este nu doar libertatea, ci sufletul.

Primii arestați sunt cei doi bătrâni – cei mai inofensivi și lipsiți de apărare. Gata să-și ofere libertatea în schimbul eliberării lor, Sandro intervine curajos pentru ei la șeful lui Aravidze, Mihail Korișeli, un activist cumsecade și un om educat, care îi este prieten și încearcă să îl ajute: „Precis s-a comis o greșală, dar o vom repara!”, crede acesta cu tărie.

Iată un alt loc comun din repertoriul ipocriziei polițiilor politice: simularea erorii judiciare pentru arestarea opozanților împotriva cărora nu există acuze concludente.

Este uimitor cum filmul face uz frecvent de asemenea locuri comune, semne semiotice ale limbajului și mecanismului dictatorial, într-un dis-

curs narativ și artistic care sclipește de originalitate și forță de convingere. Originalitatea constă tocmai în mariajul unic și insolit dintre retorica de partid și a poliției politice, pe de o parte, și limbajul fastuos al artei de mare elevație de cealaltă parte: opera, teatrul antic, cântul tradițional georgian, marea poezie a lumii – toate, purtătoare de frumusețe pură și înalte idealuri morale. Combinația celor două registre opozite generează o bombă satirică antidictatorială cu o putere covârșitoare. De aici și recepțarea, mai ales în vremea apariției sale, a caracterului puternic subversiv, deci periculos, al peliculei.

Următoarea ingerință a lui Aravidze în viața familiei Barateli este mai intruzivă și cu accente și mai amenințătoare: Dictatorul apare inopinat, noaptea, în casa celor doi, costumat în togă falnică de cioban georgian și însoțit de inseparabilul Doxopoulos și de încă un aghiotant, și va părăsi locuința printr-o abilă săritură pe geam: aluzie la temutele descinderi nocturne ale polițiilor secrete în perioada terorii comuniste ori a celei fasciste. Doar că „pisica” se joacă în continuare cu victima ei: ea încă nu zgârie, ci își face demonstrațiile de forță și seducție, înscenând spectacole de autoglorificare și circ, spre a-și deruta și supune emoțional victima, ori spre a o aduce de partea sa.

Dictatorul se poartă cu prisos de curtoazie cu gazdele sale: îi sărută mâna și poalele rochiei distinsei Nino, aruncându-se pe jos în fața ei și declarându-se veșnicul ei admirator, sărută mâna și micuței Keti, căruia îi dăruiește o inocentă, dar rău-prevestitoare colivie cu canari. Își cere umil iertare față de greșeala arestării celor doi bătrâni, de acum eliberați, și se poartă potrivit uzanțelor unei protocolare, dar calde vizite de familie: nu întâmplător l-a adus, ascuns sub poalele togii miștoase, pe micul Abel, fiul său. Casa pictorului este și atelierul său, simeza sa și muzeul colecțiilor sale de artă: după demonstrația stridentă de prietenie, Aravidze rămâne înmărmurit de pinacoteca personală a artistului. Două sentimente se nasc succesiv pe chipul proteicului interpret Avtandil Maharadze: invidia și recunoașterea virtuților inegalabile ale lui Sandro. Primul sentiment rămâne mereu nedeclarat, în timp ce al doilea e declamat măgulitor și repetitiv, până când lauda se transformă în amenințare. Manevrarea scenaristică a subtextelor limbajului propagandistic este la o înălțime inegalabilă:

„Oricare din lucrările dumneavoastră ar putea înfrumuseța cele mai bune muzee ale lumii. De o astfel de pictură avem nevoie: serioasă, meditativă, profundă. Dragă Sandro, oare nu se poate ca și contemporanii noștri să aibă asemenea chipuri spiritualizate și inspirate, iar nu niște fizionomii închise, lipsite de suflet, asemănătoare una cu cealaltă? De ce nu putem reprezenta o tânără muncitoare contemporană sub înfățișarea unei Madone? Nimic nu poate fi mai frumos decât un om care muncește! Desigur că veți

avea și dușmani. Aceștia vor spune că faceți o artă de studio, de budoar, care este, practic, o fugă din fața realității. Iar eu le-aș răspunde: fuga de realitate înseamnă înălțarea spre o realitate mai înaltă. Poporul are nevoie de realitatea cea mai măreață! Cu toate că știți cum ar putea să vă răstălmăcească dușmanii noștri lucrările? Ca o instigare la anarhie! Dragă Sandro, dacă ați ști cu ce fel de oameni inculți avem de-a face... ar fi interesant să intri în creierii lor, să vezi ce se întâmplă acolo... Acum astfel de artiști, ca dumneavoastră, trebuie să fie de partea noastră, iar nu niște meseriași fără suflet! Aveți o misiune măreață, trebuie să luminați poporul, să îi ridicați nivelul cultural!“

La această abilă și insidioasă invitație la colaboraționism, Sandro răspunde sec, demn și lipsit de orgoliu: – „Cum credeți că eu, cu tablourile mele, sau dumneavoastră, cu eforturile pe care le faceți, am putea lumina un popor care a creat «Viteazul în piele de tigr»¹? Poporul poate fi luminat doar de păstorul lui spiritual: eroul moral!“.

Eșecul metodei seducției se citește pe chipul, devenit acru, al lui Aravidze. Camera îi pierde facies-ul din prim-planul comunicării emoționale nemijlocite, Dictatorul ascunzându-se acum în penumbrele întunecoase ale pinacoteei. De unde tace, aparent înfrânt, dar nu se lasă: își regăsește în câteva clipe aerul bonom-tovărășesc, privirea îi e din nou ascunsă de pince-nez-ul hipnotic, iar duplicitatea sa devine sarcastic-amenințătoare: – „Modestia îl înfrumusețează pe om. Aveți dreptate, dragă Sandro, ce fel de păstor spiritual sunt eu?! Dar aveți un pic de răbdare! Nu ne grăbiți! Timpul va naște eroul! Poate că foarte curând va veni vremea încercării pentru dumneavoastră și pentru mine!“

Frânturi din cronicile Securității, cu modelele de comportament ale anchetatorilor din tagma celor educați, răsar din tenebrele memoriei colective a spectatorilor.

Obiectivul camerei cade pe crucifixul familiei Barateli, despre care vorbesc cei doi copii, Ketî și Abel, iar tonul discursului se schimbă radical. „Pentru ce a fost chinuit Hristos?“ – întreabă băiatul. „Pentru adevăr!“ – răspunde Ketî, care replică involuntar tornadei de minciuni a lui Aravidze, totodată dându-i micului Abel o lecție vie de teologie a sufletului, învățată de la mama ei: „Dar nu te teme, El a înviat și este în ceruri! Acolo merg sufletele celor buni, iar cei răi nu pot ajunge acolo, pentru că sufletele lor sunt grele de păcat și îi trag în jos“.

„Crucifixul acesta face minuni, poate împlini orice dorință!“ – continuă angelica fetiță. „Orice minune? O poate învia și pe mama?“ – întreabă fiul Dictatorului, dezvăluind, astfel, o taină de familie. Serafica Nino, tocmai

¹ Epopee, capodoperă în versuri a marelui poet georgian Șota Rustaveli (sec. XVIII).

intrată în cameră cu un platou fastuos cu fructe – parcă desprinsă dintr-o pânză alegorică din Țările de Jos, îl îmbrățișează matern pe fiul viitorului lor persecutor, șoptindu-i cald că mama lui este în ceruri, de unde îl ocrotește. El, micul și încă inocentul Abel este cel care, peste ani, va porni procesul împotriva lui Ketî, pentru profanarea mormintelor și va cere internarea ei abuzivă într-un azil de nebuni, pe baza unor diagnostice falsificate, exact cum va face tatăl său, Varlam, cu șeful său, care îndrăznise să-i stea în cale. Între aceste coordonate, ale modestiei, curajului și onestității, cu care se înveșmântează partizanii Adevărului, Binelui și Frumuseții absolute, respectiv spectacolul inteligent, persuasiv și grotesc, care îi costumează pe acoliții Minciunii și râvnitorii Puterii absolute pe pământ, se desfășoară registrul stilistic al mării parabole cinematografice.

În cadrul aceleiași vizite, histrionicul dictator mai susține demonstrativ un solo operistic strident, recită un impresionant sonet shakespearian, cântă cot la cot cu acoliții săi vivace triluri gruzine, voind parcă să dovedească elevatei familii de artiști că și „clasa muncitoare” este educată și se pricepe la artă.

Interioarele în clar-obscur, dominate de roșu, negru și brun, cu vagi inserturi de alb, în care contururile personajelor nu se disting în întregime, creează o vibrație meditativ-rembradtiană mizanscenei: această cheie cromatică și atmosferă se regăsește în toate ambiantele interioare ale filmului. Costumația aulică, dar de o sobrietate nepământească, a lui Nino, într-o rochie roșie de mătase grea, lungă până la pământ și cu o cunună de blăniță albă pe cap, o înscrie în registrul renesanțist din care își extrage predilect inspirația pictorul Sandro, conferindu-i mistic statura regală, dar o înscrie și în simbolistica universală creștină: sfințenia și martiriul.

Cu toate strădaniile de clown ale primarului dictator, soții Barateli înțeleg imediat cu cine au de-a face. Tendința firească a celor doi este să fugă din calea prigonitorului, dar un vis profetic îi șoptește lui Nino că acesta îi va găsi și în măruntaiele pământului. Sunt celebre în istoria filmului secvența urmăririi celor doi prin orașul pustiu, de vehementul Aravidze și ciracii săi în armuri, când alergând în galop, când rulând în temuta mașină neagră, și mai ales cadrul cu cei doi soți îngropați până la gât în pământul proaspăt arat, dar descoperiți și acolo: agenții poliției secrete te găsesc și în gaură de șarpe! Cămășile lungi, albe, care-i înveșmântează pe cei doi fugari, le evidențiază condiția martirică. Simbolismul este atât de limpede și descifrabil pentru orice tradiție culturală, încât nici nu mai trebuie comentat: tragediile dictatoriale ale secolului XX s-au desfășurat pe toate continentele, astfel că secvența mută se înțelege fără cuvinte. Prin noua sa tiradă operistică, mult mai sincopată ca prima, performată în fața fugarilor descoperiți în pământ, Varlam își jubilează victoria.

Profeția din visul lui Nino se împlinește: tentativa de fugă este zadarnică! Prigonitorii sunt tot timpul cu un pas înaintea lor. Ostașii în armură descind imediat în casa lui Barateli, repetând cu sens inversat salutul evanghelic „Pace casei acesteia!”. Antihristul Îl imită mereu pe Hristos, dar îi inversează esența prin persiflare și deriziune.

Sandro este solicitat de oamenii în negru descinși din nou inopinat în casa sa pentru un scurt interogatoriu, iar casa îi e golită de tablouri, până rămâne pustie. Profeția se adevărește. Sandro și Nino presimt ce va urma; presimt și spectatorii, și totuși povestea se urmărește cu neștirbită emoție. Autenticitatea și sinceritatea trăirilor celor doi protagoniști, Sandro și Nino (animați de David Gheorghibiani și Ketevan Abuladze), dar și a celorlalți interpreți, chiar și de plan secund, conferă întregului film, atât în detaliu, cât și în ansamblu, o inalterabilă prospețime și o mare putere emoțională. Desigur că și direcția de imagine, asigurată de Mihail Agranovici, cu o foarte atentă și sensibilă modelare a luminii, dă contur expresivității personajelor și vorbește adesea în locul lor. Dramaticile clar-obscururi învăluitoare în întineric, portretistica cu rezonanță celestă, de inspirație renescentistă, în care umbra pune în valoare lumina și ambele vorbesc despre nevăzut, dau substanță momentelor de mare încărcătură simbolică și emoțională.

Povestirea urmează scenariul clasic al deportărilor staliniste. Secvențe scurte și dense, de mare concentrare dramatică, conturează cronică tragică a deportărilor.

Una din cele mai impresionante scene ale filmului, de dureroasă încărcătură istorică, este coada nesfârșită la ghișeu unde rudele deținuților politici încearcă să afle vești despre cei dragi: unde sunt? în ce lagăr sau închisoare? mai trăiesc? Autoritățile sunt zgârcite

cu știrile, arestații considerați periculoși nu au drept de corespondență și rudelor nu li se spune nimic despre soarta lor, nici măcar locul detenției. În fața lui Nino, care așteaptă și ea, împreună cu fiica ei, să afle vești despre Sandro, bocetul sfâșietor al unei femei în fața ghișeului descrie durerea celei care nu știe cum să-l plângă pe cel dispărut: cu viii sau cu morții. Același răspuns îl primește și Nino: „fără drept de corespondență” – verdictul pentru deținuții considerați cei mai periculoși „dușmani ai poporului”. Filmul respiră din plin tragismul istoriei. Într-un lung și celebru poem, scriitoarea Anna Ahmatova a immortalizat acest clișeu tragic. Milioane de rude ale arestaților și deportaților, așteptând la coada nesfârșită să afle măcar o veste despre cei dragi, descrie un lamento tragic, de proporții nepământești, al suferinței fără sfârșit a celor cu destinele curmate. O tortură psihică suplimentară, a necunoașterii destinului celor apropiați, le era aplicată de autorități rudelor acestora.

În implorarea disperată a dispensei, Nino își calcă pe inimă și merge în audiență la Varlam, în fața căruia se prosternează până la pământ, sărutându-i vârful pantofului, repetând, în cheie inversată, gestul lui de fanfaronadă de odinioară. Dar Dictatorul este implacabil.

În același scenariu dureros al Golgotei gulagurilor intră și episodul, poate cel mai sfâșietor, al căutării însemnelor de la deportați printre buștenii aduși pe calea ferată din Siberia. Episodul este real, povestește regizorul: într-o zi, în anii '50, fu adus un transport de lemne în gara din portul Batumi; localnicii descoperiră întâmplător că pe trunchiurile copacilor fuseseră scrijelite însemne gruzine: numele și lagărul de muncă al deținuților care-i tăiaseră. O mare de lume s-a adunat să caute vești de la rudele dispărute după gratii. Dar foarte puțini au aflat ceva. Această cău-

tare sfâșietoare, mai mult o rătăcire dezorientată într-o pădure mută de trunchiuri retezate, asemeni unor destine, este descrisă cu sublimă emoție a tragicului. Vibrațiile nepământene ale lamento-ului marelui compozitor estonian Arvo Part răsună amplu, ca o cosmică rugăciune. Filmată când de aproape, inspectând carnația moartă a fiecărui trunchi de copac, când de sus, spre a urmări rătăcirea cernitelor personaje în depozitul de cheres-tea, camera urmărește alergarea haotică a lui Ketî printre buștenii căzuți între bălți murdare, transportoare de marfă și câini vagabonzi, ca printr-o bolgie a infernului. O femeie îndoliată, îmbrăcată elegant, plânge mângâind cu mânuși de dantelă un buștean gravat cu ronde litere ivirite, cu ardoarea cu care îmbrățișezi trupul celui iubit – evocare discretă a evanghelice scene „Pieta”. (Aflăm, dintr-o depoziție târzie, că pentru a obține o interpretare cât mai fidelă, regizorul scrisese pe trunchiul mângâiat de actrița Mzia Mahviladze numele fiului ei!). Strâns îmbrățișate una de alta după o căutare fără succes, îmbrobodite în broboade cernite de lână, ca în vremea războiului, mama și fiica își jelesc împreună durerea, în același vaiet de „Pieta”. Ketî se așază obosită pe un buștean, observând rumegușul scurs, ca râu neîntrerupt, dintr-o mașină de tocat resturile lemnoase, asemeni vieților transformate în rumeguș ale martirilor gulagurilor de pretutindeni. Cutremurătoare metaforă plastică!

Legată afectiv indisolubil de soțul său, Nino îi presimte sfârșitul.

Momentul întâlnirii înscenate lui Sandro, în timpul anchetei, cu prietenul său Mihail, care este afectat mental de tortură ori doar se preface – episod clasic din scenariul dărâmării psihologice a deținuților din orice sistem totalitar – este realizat în cheie parabolică de vodevil, de ca și cum ceea ce ar fi de arătat este prea crud. Anchetatori, două personaje alegorice: într-o grădină înverzită, o muză a justiției și un fante baroc, extrași parcă dintr-o operetă frivolă, cântă la o aristocratică pianină albă o parodie de marș matrimonial: o caricatură a nobleții, a justiției, a fericirii și a raiului. Întrebările anchetatorului de operetă sunt fantasmagorice, încercând să incrimineze inculpații de grandioase comploturi mondiale. Mihail, îmbrăcat într-un cămeșoi alb sfâșiat, ce amintește de azilul de nebuni, încercase zadarnic să le intre în joc pentru a-și ușura soarta, iar acum se străduiește să-l convingă și pe Sandro să accepte convenția absurdă a anchetei, asumându-și o mulțime de crime fictive împotriva statului și a ordinii sociale. Un urlat dureros, aparent nemotivat, izbucnește din pieptul lui Mihail, întrerupându-i monologul, ca o confesiune din adâncuri: urlatul, întretăiat de tăceri sugrumate, se transformă treptat în răget de neîndurată durere și nefericitul se prăbușește fără simțire pe pianina regală. În virtutea legii scenaristice a dubletelor, lege compozițională de sorginte muzicală, înțelegem că o soartă similară îl așteaptă și pe Sandro.

Trezită de jerbele detonării bisericii, Nino simte că soțul ei a murit: mulțimea urmărește îngrozită focurile exploziei, în timp ce într-un subsol Sandro se stinge în chinuri, spânzurat de o cupolă, sub privirea oarbă a alegoricei zeițe a justiției, oglindită cu capul în jos în balta de pe podeaua subsolului, până la deformare și năclăire totală a imaginii. Mesajul vizual este clar: justiția nu există! Similitudinea chipului christic, contorsionat de durere al lui Sandro, cu unele imagini din iconografia Crucificării este grăitoare. Imagistica lui Abuladze îmbină inspirat – aici și în alte momente iconice ale filmului – elemente din naturalismul plasticii catolice cu demnitatea discretă și pudoarea iconografiei ortodoxe.

Pe măsură ce își înlătură oponentii, Aravidze își dă jos măștile, discursurile sale se identifică cu retorica agitatoric-revoluționară a dictatorilor comuniști, în timp ce grimasa sa, cadrată acum în gros-plan, evocă isteria spasmodică a lui Hitler: „Nu avem voie să avem încredere în om! Trebuie să fim vigilenți, să știm să ne descoperim inamicii! ... Ceea ce e cu atât mai greu, cu cât din trei oameni, patru ne sunt dușmani! Da, da! Nu vă mirați! Căci un dușman, din punct de vedere cantitativ, este mai mult decât un prieten. Așa a fost și va fi întotdeauna“. Absurdul, ura și instigarea la delațiune sunt la ele acasă, iar mulțimea adulatoare aplaudă.

Când nelegiuții mișună pretutindeni, partizanilor adevărului nu le rămân decât tăcerea și martiriul.

Cu toate că este avertizată să fugă, Nino e ridicată împreună cu fiica ei, înainte să apuce să se salveze: fatidic, ostașii în negre armuri se înfățișează în casa ei, cu același salut al Evangheliei inversate „Pace casei acesteia!“. O caleașcă funerară le duce pe cele două spre o destinație necunoscută. Unul din cele mai zguduitoare momente ale filmului, care nu are nevoie de comentariu muzical, este despărțirea fiicei de mamă, când două perechi de mâini se agată, de o parte și de alta, de aceleași gratii: de o parte, mama, încercând să-și îmbărbăteze fiica, dispare în bezna celulei (ultimele ei cuvinte sunt „Nu te teme, Ketil!“), de cealaltă parte, Ketil, țișând, este smulsă de lângă mamă de agenții siguranței statului și dusă la o destinație necunoscută.

Aceasta este povestea nefericitei cofetărese, expusă în fața juraților, ca justificare pentru acuza profanării mormântului torționarului părinților săi. Axul temporal prezent al povestirii, petrecut în Gruzia sovietică a mijlocului anilor '70, se concentrează pe reacția familiei Dictatorului la cererea de dreptate a lui Ketevan, spre a demonstra că Răul totalitarismului – întruchipat în film de sistemul mafiot al clasei politice dictatoare – continuă să subziste și să domine din subteran în societatea aparent democratizată și că singura cale expiatorie din acest infernal cerc vicios nu este una lumească și nu ține de jurisdicția exterioară, ci este una ontologică, mistică: pocăința până la sacrificiul de sine, adică metanoia.

Dreptatea pe care o cere fika deținuților politici nu ține, însă, de mentalitatea vindicativă liberală, ci aparține legii sacre a pământului, lege mai presus de sistemele sociale a străvechilor tradiții georgiene: Ketevan cere solemn judecătorilor, în numele ei și „al tuturor celor pedepsiți pe nedrept“, ca trupul torționarului să fie exhumat chiar de familia lui, spre a fi dat pradă corbilor. La protestele stupefiate ale familiei Dictatorului, Ketevan explică, inspirată, parcă, de înțelepciunea arhaică: Nu poate fi dat pământului, pentru că „a-l da pământului înseamnă a-l ierta și a da uitării toate nelegiuirile sale“. Or, sângele inocenților strigă la cer – este subtextul explicației lui Ketevan.

O credință ancestrală în cuminenția sau neprihănirea pământului, care ne dă viață, deci nu trebuie întinat cu trupurile unor păcătoși peste fire, domnește încă în vatra creștină a Caucazului. Chiar și actul de judecată de odinioară, în „sfatul bătrânilor“, nu avea rol de pedepsire sau răzbunare lumească, ci un rol pedagogic, de îndreptare morală a nelegiuitului și a părtașilor la păcat, potrivit aceleiași legi morale eterne, căreia i se supun și nelegiuitul și victima sa, întru purtarea aceleiași Cruci colective.

Cu alte cuvinte, răspunsul vindecător în fața tiraniei și nedreptății nu poate veni din partea ideologiei liberale, a dreptății formale, ci doar din perspectiva înțelepciunii tradiționale, înțelepciune care respiră în sfera sacrului – sugerează Abuladze aici și în restul filmelor trilogiei sale. Chiar dacă sacrul explicit este prezent în Căința doar prin câteva elemente – dar elemente nodale, esențiale în dinamica conflictului: ritul înmormântării, cu noima sa inițiativă abisală; sacrificiul de sine, cu funcția sa expiatoare socială; tema păstorului de oameni (enunțată exemplar de pictor și compromisă de Dictator) și biserica: cea istorică și prigonită, apărată de credincioși, dar dărâmată de Dictator; cea rezidită, peste decenii, din frișcă și marțipan, adică din bucuria inimii – metaforă a bisericii lăuntrice; dar și biserica – rost al vieții, cea căutată de bătrâna pribeagă din epilog, a cărei replică – „Ce rost are un drum care nu duce la biserică?“ – subliniază ferm și memorabil coda filmului. Interpreta acestui memorabil rol episodic este legendara actriță Veriko Anjaparidze, numită o „regină a teatrului gruzin și sovietic“, activă pe scenă încă din vremea filmului mut, și care la vremea turnării filmului avea 87 de ani!

Partea finală a peliculei, desfășurată în prezentul anilor ,70, este un amplu studiu de caracter al familiei și clicii „prezidențiale“, care demonstrează perenitatea răului în istorie și dificultatea supraomenească cu care acesta poate fi expiat. Cerința învinuitei Ketevan este folosită ca pretext de familia Dictatorului pentru acuzarea femeii de nebunie și cererea internării ei, în urma unui certificat medical fals, într-un azil de nebuni – intrigă ce continuă în prezentul anilor ,70 conflictul politic

din anii 50, dovedind că mafia politică, în ciuda liberalizării societății, nu a murit.

Din familia dictatorială, doar Tornike, nepotul adolescent al lui Varlam, este apt de compasiune și străin de compromisul cu puterea. Ceilalți, adică docilul Abel și soția acestuia, blazata Guliko, sub aparența de cetățeni exemplari, au profitat de avantajele poziției lor, fiind în cunoștință de cauză – dovedește indirect filmul – de nelegiurile comise de capul familiei lor spre a-și cuceri și menține privilegiile. În momentul procesului, Guliko, răsfățata prima doamnă a urbei, tipă la Ketevan ca o țăță de mahala și se comportă ca o crudă intrigantă vicleană când propune internarea abuzivă a acuzatoarei sale în ospiciu. Apaticul Abel, aflat mereu sub pulpana ocrotitoare a tatălui său și la cheremul rapacei sale soții, cu care s-a și înfrățit la compromisuri și nelegiuri, și-a pierdut coordonatele morale și nu mai distinge binele de rău, lumina de întuneric, dumnezeiescul de infernal. El va rămâne surd în fața apelurilor la clemență și omenie lansate de fiul său Tornike.

Singurul nealterat spiritual din familie, singurul care nu știa de crimele lui Varlam și care îl iubea dezinteresat, este Tornike: numai el resimte usturător culpa familiei și își cere iertare, în numele său și al alor săi, în fața doamnei Barateli, care însă îi atrage atenția că iertarea (pentru crimele colective) este doar în mâna lui Dumnezeu și își așteaptă senină internarea la ospiciu. Revoltat de atâta nedreptate și de indolența crasă a părinților săi, care refuză să se căiască și în ceasul al doisprezecelea, Tornike le cere vehement socoteală, luând apărarea cofetăresei, însă aceștia îl tratează cu superioritate și cinism. În urma unui schimb de replici dure cu tatăl său, băiatul se sinucide cu pușca făcută cândva cadou de bunicul său.

Abia acest gest extrem trezește pocăința lui Abel: bocetul său, cu care își jelește în singurătate sufletul pierdut, probabil, pentru eternitate, atinge rezonanțe ancestrale și metafizice. Numai un popor care a știut să-și perpetueze până azi tradiția multimilenară poate da glas unui atât de zguduitor sentiment al plângerii și umilirii de sine, usturător ca o autojupuire de viu, ca cel interpretat de inegalabilul Avtandil Maharadze. În cutremurătorul, dar tardivul său act de căință, chipul i se scindează dureros în oglinda spartă a conștiinței duplicitare (genială e compoziția imaginii care sintetizează într-un singur cadru sensuri așa de profunde) și Abel constată îngrozit că cel căruia i se spovedește este Diavolul: călugărul nevăzut care devoră cu mâinile murdare un pește crud, nefărtatul cu care Abel se înfrățise de mult în uneltiri și care îi cunoaște toate secretele.

Într-un final, chiar Abel este cel care își dezgroapă tatăl și îi aruncă trupul în prăpastie, spre devorare corbilor. Cuvântul celei sacrificate fără vină s-a împlinit chiar prin mâna călăului! Porunca martirului devine lege, căci verbul său este animat de sângele său jertfit pentru Dumnezeu, cuvântul

martirului are putere dumnezeiască. În aceasta constă forța lăuntrică a ancestralei „judecăți a pământului” și esența ei prin excelență creștină. Martirul, prin jertfa sa asumată, își împlinește voința în istorie, adesea chiar prin mâna călăilor săi. Aceasta este iconomia dumnezeiască a jertfei creștine, trăită de strămoșii noștri dincolo de orice teologie scolastică, și păstrată până azi în Caucazul creștin, pe care ne-o arată Tenghiz Abuladze.

Filmul își încheie coperțile în aceeași bucătărie în care Ketevan își pregătește torturile în formă de bisericuțe și în același moment al anunțării vesteii morții lui Varlaam de către simpaticul vecin Apollon, de ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, într-o perfectă simetrie concentrică. Cercurile succesive ale poveștii se închid, cuvântul povestitor după cum intră, așa și iese din cercurile faptelor lumii, dar rostul ontologic deschis de acesta aparține de veșnicie.

O veche profeție georgiană spune că Judecata de Apoi va avea loc în Iivria, la Tvetițhoveli. Tulburătoare profeție! Abuladze, în Căința, ne explică de ce: se pare că georgienii au păstrat în fibra lor ființială știința judecății teandrice, făcute nu din dorința de răzbunare, pedepsire sau „restabilire rațională a ordinii divine”, ci o judecată făcută în iubire și împreună-pătimire a aceleași cruci, o judecată pe care civilizațiile Europei mai vestice, care se revendică de la dreptul roman, au pierdut-o. Nu întâmplător zeița justiției moare în film, dar ancestrala lege a pământului, nu.

Mult s-a vorbit de filmul acesta din perspectivă politică. Cele mai multe exegeze dezvoltă acest aspect, într-o interpretare sau alta. Ele au dreptate, căci esteticul din film slujește, la o primă vedere, politicul. Dar dincolo de politic este omenescul. Căci soluția izbăvitoare în film nu vine dinspre politic, oricare ar fi coloratura acestuia, ci din fondul omenesc cel mai profund al ființei, de acolo unde inima omului se contopește cu Hristos. Dimensiunea metafizică și creștină a filmului Căința trebuie redescoperită în toate profunzimile ei!

Alte surse bibliografice:

Ирина Багратион-Мухранели, „Покаяние” Т. Абуладзе и перестройка/Irina Bagrationi-Mukhraneli, Abuladze's „Repentance” (Monanieba) and Perestroika // Political Events of 1980-1990s and Literary Discourse, Proceedings of International Symposium, Part II, TSU Press, Tbilisi, 2019. (ne chitala, no horoshij), pp. 182–212.

SFANTUL NICOLAE MILUIESTE CELE TREI FETE

Interviu realizat de
Drd. Andrei
Lucian Ionescu

Harul lui Dumnezeu și libertatea omului Interviu cu Părintele Martinian Ioniță – Starețul Mănăstirii Stânișoara

*P*ărinte stareț, în Biserică devine posibil ceea ce pentru mulți pare aproape imposibil: apropierea omului de Dumnezeu și cunoașterea lui Dumnezeu. De altfel, Sfântul Apostol Pavel spune că „omul firesc nu primește cele ale Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sunt nebunie și nu poate să le înțeleagă, fiindcă ele se judecă duhovnicește” (I Corinteni II, 14). Cum poate fi dobândită cunoașterea lui Dumnezeu?

Trebuie să-L cunoaștem pe Dumnezeu, să Îl cunoaștem pe Cel ce ne cunoaște, că zice Scriptura: „Înainte de a te fi zămislit în pântec, te-am cunoscut” (Ieremia I, 5). Sensul viețuirii noastre pe pământ este să-L iubim pe Dumnezeu – iar mai înainte de a-L iubi trebuie să Îl cunoaștem. Cuvântul psalmistului spune că Dumnezeu Se poate cunoaște din lucrurile Sale. De asemenea, cunoașterea deplină adusă de Hristos ne ajută să-L înțelegem în chip desăvârșit pe Dumnezeu. Despre această cunoaștere, Biserica învață că se dezvoltă progresiv, crește odată cu harul și, bineînțeles, cu strădania omului.

Mai mult decât atât, eu zic că Dumnezeu Se cunoaște prin descoperirea Sa sau prin capacitatea de înțelegere a fiecăruia dintre noi, cu concursul Duhului Sfânt. Fără ajutor de Sus nu putem face nimic, nici nu înțelegem de ce suntem, acum și aici, pe pământ. Cât Îl percepem, cât Îl simțim, cât ne armonizăm pașii cu Cel Preaînalt în călătoria vieții, cât ne asumăm voința Sa din învățătura credinței, atât trăim în Dumnezeu.

Nu poate exista, așadar, teologie în afară de trăire. Spre a-L cunoaște pe Dumnezeu trebuie să te apropii de El, să urmezi calea unirii cu Dumnezeu. Desigur, trebuie început de undeva și, în același timp, cum primești certitudinea că te afli pe această cale a desăvârșirii?

Începem să-L cunoaștem pe Dumnezeu devreme ce ne-a deschis ochii să înțelegem purtarea Lui de grijă față de noi, din darurile Sale.

Începutul unirii cu Dumnezeu îl simțim în dorința cu care, din iubire de oameni, ne înconjoară Cel Preaînalt. Cerul și pământul, Maica

Domnului, sfinții și îngerii sunt darurile lui Dumnezeu, care ni-L apropie pe Dumnezeu. Credința dreptmăritoare, Cartea Cărților, prezența Duhului Sfânt în faptele Sale, Sfintele Taine sunt tot atâtea daruri prin care Dumnezeu caută să sfințească viața noastră, să devenim dumnezei prin har.

Ce cere sau așteaptă de la noi, în schimb, pentru această unire? Pacea, nădejdea în Dumnezeu și faptele bune: pocăința, postul, rugăciunea. Cu acestea avem siguranța că suntem pe calea cea bună.

Pe această cale a unirii cu Dumnezeu, preponderentă este rugăciunea, fiindcă omul nu poate face nimic fără harul lui Dumnezeu...

Domnul este pretutindeni și în toate zilele cu noi. După învățătura credinței noi ne rugăm ca fii Tatălui – există, deci, în calea unirii cu Dumnezeu, această posibilitate de a comunica printr-un dialog viu, mulțumitor pentru sufletele noastre. Îndemnul Scripturii este să ne rugăm pentru toți oamenii. Să ne rugăm și pentru cei ce ne fac necazuri sau spre a scăpa de necazuri și de boli. Dar cum? După cuvântul care zice: „Rugați-vă neîncetat!” (I Tesaloniceni V, 17). Dacă mai și pos-tim, Domnul ne aude. Pentru a stârni mila lui Dumnezeu ne rugăm. Cum credem că rugăciunea se va împlini? Celui ce iubește făptura lui Dumnezeu, îi va fi auzită rugăciunea. Că zice Scriptura: „Cel ce nu iubește n-a cunoscut pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu este iubire” (Ioan IV, 8).

Deci suntem îndemnați să iubim: dacă nu iubim, nu cunoaștem pe Dumnezeu, nu putem dialoga cu El. Rugăciunea este o relație intimă cu Dumnezeu, care ne ferește de orice gând pizmaș în căile vieții sau petre- cere rea, prin care ne manifestăm dragostea față de Cel ce ne-a zidit.

Prin rugăciune suntem luminați de Dumnezeu – pentru că Duhul e de față și în Duhul dialogăm cu Cel Preaînalt.

Deci suntem îndemnați să iubim: dacă nu iubim, nu cunoaștem pe Dumnezeu, nu putem dialoga cu El. ❧

Un rol important în iconomia mântuirii îl au Sfintele Taine. Duhul secularizat al lumii contemporane le restrânge, în înțelesul multora, doar la aspecte ce țin de tradiție, de aspectul moral poate, însă nu de o realitate a vieții în Hristos Cel viu și lucrător prezent prin Sfintele Sale Taine. Cum trăim această experiență sacramentală a prezenței lui Dumnezeu în noi?

Pentru înțelegerea multora care, de regulă, trec cu vederea importan-ța Sfintelor Taine, caut, la rândul meu să mă fac înțeles. Toate Tainele Bisericii le acceptăm sau le primim după puterea credinței noastre, după cum ne-am familiarizat cu ele, după cum dorim de ele, le simțim nece- sare traiului nostru. Ca să ne împărtășim din sfințenia Lui, Dumnezeu

ne dăruiește aceste Taine: Sfântul Botez, Mirungerea, Dumnezeiasca Euharistie, Mărturisirea sau Spovedania, Preoția, Cununia și Maslul. Sunt mulți dintre noi, însă, care nu știu de importanța lor și nu le înțeleg ca atare. Aici e greul: cum să le împărtășim acestora necesitatea lor.

De exemplu, mulți nu știu că fără Taina Cununii nu pot trăi împreună (căsătorii fiind doar civil). Necazurile se răsfrâng asupra lor și asupra urmașilor lor, din această cauză. Nu au cum să urmeze vieții creștine cu adevărat unii ca aceștia, cum să se învețe sau cum să învețe despre scopul vieții sau ce așteaptă Dumnezeu de la noi. Mărturisirea păcatelor este Taina Bisericii prin care ne luminăm, iar Sfânta Împărtășanie înseamnă „merinde cerești”, după cum spun Sfinții Părinți. Apoi, ce spune Mântuitorul la Evanghelie: „Cel ce mănâncă Trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru El” (Ioan VI, 56), sau: „Dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi” (Ioan VI, 53). Deci, nu avem cuvânt de îndreptățire că nu am știut. După învățătura de credință, trebuie să avem încredințarea că fără lucrarea harului nu putem vorbi de mântuire.

Experiența prezenței lui Dumnezeu în noi trebuie să continue și după momentul împărtășirii Sfințelor Taine. Urmează, firesc, nevoia de a ne conforma lucrările și gândurile după voia lui Dumnezeu. Este aceasta o diminuare sau o pierdere a libertății?

E adevărat, potrivit învățăturii Bisericii, prin libertatea lui de alegere, omului i s-a oferit șansa îndumnezeirii, dar el poate să nu se supună chemării sau voinței lui Dumnezeu. Aș vrea să fiu bine înțeles. Suntem liberi să credem, dar – în afara credinței libertatea noastră este îndepărtare de Dumnezeu, rătăcire. Deci, tot ce gândim, cuvântăm sau lucrăm sub soare trebuie să fie în concordanță cu voia divină, despre care aflăm din Evanghelii și din viețile sau scrierile sfinților, și după cum afirmă și Părintele Dumitru Stăniloae: „libertatea adevărată e robia liber acceptată a binelui”¹. Însă trebuie avut în vedere ca și noi să stăm împotriva patimilor. Firea noastră a fost anume croită să stăm sub ascultarea de Dumnezeu. Câtă vreme ne-am depărtat de Dumnezeu, avem numai libertatea de a ne îndrepta viața ca să înaintăm spre Dumnezeu, pentru că voința lui Dumnezeu este să petrecem veșnicia alături de El.

Ce înseamnă libertatea în duh?

Ca noi să dorim libertatea în Hristos Iisus. Libertate în afară de Hristos înseamnă calea către nefericire veșnică. „Stați deci tari în libertatea cu

¹ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol.II, p. 326.

care Hristos ne-a făcut liberi și nu vă prindeți iarăși în jugul robiei” (Galateni V, 1), zice Sfântul Apostol Pavel.

Deci, să trăim liberi în Hristos, pentru că prin El scăpăm de chinurile vieții: păcat, diavol, moarte – altă libertate înseamnă robie, care ne conduce la chinurile veșnice. A fi liber înseamnă a fi rob lui Hristos – spre aceasta trebuie să tindem cu libertatea noastră.

A fi liber înseamnă a fi rob lui Hristos – spre aceasta trebuie să tindem cu libertatea noastră. ✠

Avem libertate, însă păstrăm și gândul fricii de Dumnezeu.

Cum pot coexista libertatea și frica de Dumnezeu în inima noastră?

Nu suntem liberi să credem sau să nu credem, ci avem libertate pentru a ne apropia de Dumnezeu și, în același timp, de a fi de folos și altora cu experiența noastră de viață. Începutul înțelepciunii este frica de Dumnezeu, după cum am auzit cu toții. Deci, întreaga noastră voință este ca noi să avem teamă de Dumnezeu, pentru că viețuirea noastră, de „dincolo de timp”, nu se poate realiza, în favoarea noastră, decât în sensul acesta. În această umblare pe pământ, să fim cu grijă să avem pe Dumnezeu în inima noastră. Ce zice cuvântul Scripturii? „Dumnezeu vrea ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină” (I Timotei II, 4).

În această umblare pe pământ, să fim cu grijă să avem pe Dumnezeu în inima noastră. ✠

Așadar, Domnul nostru Iisus Hristos ne-a eliberat din robia păcatului, a diavolului și a morții, iar dacă rămânem întru El, suntem liberi de tot ce e nefast sub soare. Prin urmare, nu-i chip să alegem altceva în viață decât libertatea în Hristos.

Ceea ce este împlinit în duhul libertății are valoare veșnică. Însă libertatea nu ne îngăduie o rupere de ceilalți, Biserica fiind numită „comuniunea îndumnezeirii”. Atunci libertatea, voința noastră întâlnește libertatea celuilalt și, împreună, de fapt, acceptăm ascultarea de Dumnezeu împreună cu primirea harului care sfințește viața noastră...

În calitatea de duhovnic, pe care o am, aici, la mănăstire, vă spun cinstit: Nu-mi doresc nimic de la viață să am sau să fiu, ci numai să fiu de folos aproapelui meu. Noi, cei ce ieșim înaintea cu sfatul, care avem încredințarea că Fiul lui Dumnezeu S-a făcut Om pentru îndumnezeirea omului, voim să ne bucurăm cu tot sufletul care înțelege, mai mult sau mai puțin, care e menirea noastră în lume. „Căutați pacea cu toți și sfințenia fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu!” (Evrei XII, 14), zice Scriptura. Prietenia cu Duhul a tuturor ne întărește în iubirea și unirea cu Dumnezeu și ne ajută

la sporirea faptelor bune, ne îmbracă în lumină. Experiența veacurilor cuprinsă cu deamănuntul în Viețile Sfinților ne arată că putem cu adevărat trăi în Hristos, dar câți dintre noi acceptă să nu ia în seamă cele vremelnice, trecătoare? Cum se poate ajunge la o viețuire plăcută lui Dumnezeu sau la o rugăciune curată ca cerul? Învățătura Bisericii arată că nimic nu ne face să ne curățim mai mult mintea, spre a sta de vorbă cu Dumnezeu, decât ascultarea de duhovnic.

Este rodul unei comuniuni personale cu harul sfinților, iar conlucrarea dintre voința omului și harul lui Dumnezeu stă la baza fiecărei trepte a îndumnezeirii. Până unde poate merge omul în acest urcuș duhovnicesc? Există o limită care poate fi atinsă?

În legătură cu urcușul duhovnicesc, dacă doriți am să vorbesc despre o limită. Un ucenic al Sfântului Serafim de Sarov îl privea pe sfântul, iar acesta l-a întrebat cum îl vede. Iar acela i-a răspuns că vede în lumină chipul lui. Deci, încă din viața aceasta Dumnezeu ne poate arăta strălucirea omului iubitor de Dumnezeu.

*Sfințenia este împărtășire de viața dumnezeiască.
Poate fi trăită din timpul vieții pământești?*

Se poate trăi, dar, vedeți, noi nu dorim să ne încununăm, nu voim să ne arătăm dragostea pentru Dumnezeu, deși pentru acest lucru am fost aduși din neființă la viață. Exemplul cel mai elocvent de trăire sfântă, pentru mine cel puțin, este Sfântul Ioan Iacob Hozevitul.

Așadar, îndumnezeirea ființei umane, începută încă din viața aceasta, devine completă și ireversibilă în veacul viitor, iar credincioșii vor învia într-o slavă și vor dobândi cunoașterea și vederea „față către față”...

Întreaga noastră viață o avem la
dispoziție pentru a câștiga o altă
Viață, netrecătoare, veșnică.
Dumnezeu vrea să fim
prietenii Lui în veșnicie. ✠

Așa este! Curăția minții și sfințirea sunt condiții ale vederii lui Dumnezeu (Matei V, 8), zice Scriptura. Întreaga noastră viață o avem la dispoziție pentru a câștiga o altă Viață, netrecătoare, veșnică. De aceea, prietenia din viața aceasta cu Duhul, prin primirea Sfințelor

Taine și continua noastră alergare întru Hristos Iisus, ne conduce către împlinirea cea mai fericită. Dumnezeu vrea să fim prietenii Lui în veșnicie. Și vom deveni, negreșit, casnicii Săi, dacă vom căuta să trăim întru El, pentru El, până la sfârșitul zilelor noastre. Amin!

